

Markasamiske kombinasjonsnæringer
En undersøkelse på mikronivå
1860-1920

av

Thomas Ole Andersen

Masteroppgave i historie
Det samfunnsvitenskapelige fakultet
Universitetet i Tromsø
Våren 2005

Ovdasátni

Muitalusat ja máidnasat ledje oassin mu bajásšaddamin, ja doppe vulggii ge mu beroštupmi historjái. Áŋgirvuodain mun lean dán váttis barggu álggahan, márkosámi historjjá čállit. Bargobihtta čuovvu ollu sáŋgariid ja pioneraid bálgáid historjjáfágas. Nu ahte márkosámi ruvttat leat jo ovdalis hutkojuvvon. Muhto sávvin mun ankke lean moadde smávva kinaputta čájehan. Ollu olbmut ánsásáit rámi, ja sin veahkki haga ii livčče dán barggu leamaš vejolaš čadahit. Álggus hálidan giitit mu gierdevaš ja áŋgiris bágadalli Lars Ivar Hansena, guhte lea čájehan áŋgirvuoda mii duodai movttiidahtta. Dasa lassin hálidan giitit Oddmund Andersena, gii lea álggorájes mu veahkehan čállimiin. Son lea vuđolaččat veahkehan, buktán evttohusaid ja bágadan mu áššiin mat leat leamaš erenoamáš dehálaččat mu bargui. Earát bearrašis maid leat čájehan erenoamáš beroštumi bargubihtta ektui. Erenoamáš giitu Boareseadnái guhte lea gurretkeahes diehtogáldu árbevirolaš márkosámi dilálašvuodain. Hálidan maid giitit daid earáid geat leat leamaš diehtujuohkin, sii leat mávssolaš diehtogáldut. Mielstudeanttaid maid giittán oaivilid lonuhallama dihtii ja go lehpit mu luhkken menddo guhkes gáfebottuid váldit. Loahpas hálidan giitit Anne Márjja gii lea dihtorsmida ja dasa lassin lea vel máilmmi buoremus.

Romsa, miessemánu 2005

Thomas Ole Andersen

Kapittel 1 Innledning	3
1.1 Problemstillinger	3
1.2 Geografisk og kronologisk avgrensning	4
1.2.1 Undersøkelsesområdene	5
1.2.2 17. reinbeitedistrikt	6
1.3 Tidsavgrensning	6
1.4 Historisk bakgrunn og presentasjon av emnet	7
1.5 Kilder	10
1.6 Litteratur	12
1.7 Metode	12
1.8 utfordringer knyttet til bruken av muntlige kilder	13
Kapittel 2 Sammensetningen og utviklingen av gårdsbruket	16
2.1 Folketellingenes pålitelighet	16
2.2 Gårdsbruk og husholdssammensetningen	18
2.2.1 De forskjellige gårds - og husholdstypene	19
2.3 Åkerbruket i 1865 og 1875	20
2.4 Dyrebestanden på gårdsbrukene i 1865	24
2.5 Dyrebestanden på gårdsbrukene i 1875	26
2.6 Utviklingen av husdyrbestanden fra 1865 til 1875	27
2.7 Hovedvekt på andre næringer	28
2.7.1 Reindriften mer framturen	31
2.8 Verddet	36
2.8.1 Forandring i verdde-forholdet	39
2.9 Oppsummering	41
Kapittel 3 Reindriftenas betydning for det markasamiske husholdet	43
3.1 Overflytningslistene som kilde	43
3.2 Flyttehushold med sommerbeite i 17. reinbeitedistrikt i Tromsø amt	45
3.2.1 Utviklingen av flyttehusholdene	46
3.2.2 Det bofaste hushold og flyttehushold	48
3.2.3 Flyttehusholdet til Nils J. Partapuoli	49
3.3 Fastboendes reindrift	50
3.4 Sytingsreineierne	52
3.4.1 Sytingsforhold i den grenseoverskridende reindriften	53
3.5 Sytingsforhold på mikronivå	59
3.5.1 Sytingsforhold i Nils J. Partapuolis reinflokk	60
3.5.2 Utviklingen av Lars (Fjelldal) Anderssens sytingsreinhold	61
3.5.3 Lønnsforholdet mellom flyttehusholdene og de fastboende	63
3.5.4 Utviklingen av reindriften i et næringsøyemed	64
3.6 Sytingsforhold i de stasjonære reinflokkene	65
3.6.1 Næringsbenevnelse i folketellingene	67
3.6.2 Sytingsreineier ved Suolojávri	68
3.7 Melking av rein	68
3.8 Reindriften i forandring	69
3.8.1 Konflikter med den norske befolkningen	69
3.8.2 Statlige reguleringer	71
3.9 Oppsummering	74

Kapittel 4 Utmarksnæringer, fisket og andre binæringer	76
4.1 Utmarksnæringer	76
4.2 ”Utmarkebygdene”	78
4.3 Bjørnejakt	80
4.4 Utmarksnæringer på slutten av 1800-tallet og begynnelsen 1900-tallet	83
4.5 Fiske som binæring	88
4.5.1 Hjemmefisket	88
4.5.2 Sesongfisket	89
4.5.3 Fisket i folketellingene	90
4.5.4 Forandring i det markasamiske sesongfisket	91
4.6 Byggingarbeid og annet industriarbeid.....	92
4.7 Arbeidsstrukturer i kombinasjonsnæringer	94
4.8 Oppsummering	96
Kapittel 5 Avslutning	98
5.1 Forandringer i næringsvektlegging fra 1865 til 1875.....	98
5.2 Verddet	99
5.3 Husholdssammensetningen	100
5.4 Sytingsreinholdet.....	100
5.5 Utmarksnæringene	101
5.6 Fisket	102
5.7 Utviklingstrekk i næringstilpasningen	103
5.8 Litteraturliste	105
Appendiks	109

Kapittel 1

Innledning

Denne undersøkelsen vil ta for seg den særegne markasamiske bosetningen i Nordre Nordland og Sør-Troms, der forskjellige næringer i kombinasjon la grunnlaget for en helhetlig livsførsel for samene i markebygdene. Kombinasjoner av reindrift, jordbruk, fiske og utmarksnæringer har i lang tid vært dominerende for denne samiske befolkningen.

Næringskombinasjoner i markebygdene har fortsatt i dag mye av den tradisjonelle klangbunnen, noe som gjør studiet av næringsutøvelsen spesielt interessant. Mange markasamer har fortsatt en sterk tilknytning til tradisjonelle næringsaktiviteter, der jordbruket, reindriften og utnyttelsen av utmarka er framtreddende.

Det har tidligere blitt skrevet en rekke avhandlinger om næringstilpasninger i markasamiske områder, men ingen har gått i dybden på den særegne kombinasjonsnæringen. Det er derfor viktig å skape et mer nyansert bilde av den markasamiske næringen enn det tidligere har blitt gjort.

1.1 Problemstillinger

Temaet for denne masteroppgaven er hvordan den samiske næringskombinasjonen i markasamiske områder artet seg på 1860-1920-tallet. Jeg skal sette spesiell fokus på jordbruk, reindrift, fiske og utmarksnæringer. Oppgaven vil også redegjøre for omfanget av næringer med tilknytning utenfor de markasamiske bygdene på Stuornjárga.¹ I oppgaven vil jeg ta for meg flere del-problemstillinger som kan belyse ulike aspekter ved den markasamiske næringstilpasningen:

Hvordan utviklet den markasamiske næringstilpasningen seg fra ca 1865 til 1920? For å besvare dette, må en kartlegge og redegjøre for hvilke næringer som inngikk i næringskombinasjonen, og hvilke næringer som ble vektlagt til ulike tider innen undersøkelsesperioden.

Hvordan var befolknings, husholds og bosetningsutviklingen i undersøkelsesperioden, og hvordan kan dette sees i sammenheng med næringstilpasningen? Hvordan har det bofaste husholdet, med stasjonær tilknytning til markebygdene, og det reindriftnomadiske

¹ Oversettelse til norske stedsnavn finnes i appendiks 1. På grunn av at oppgaven omhandler samiske næringer i samiske områder finner jeg det mest naturlig å benytte meg av de samiske stedsnavnene.

flyttehusholdet utviklet seg ? Kan de forskjellige husholdsstrukturene og næringstilpasningene sees i sammenheng med hverandre?

Befolkningen i markebygdene hadde forskjellige næringssystemer, enten det foregikk på heltid eller periodevis. På hvilken måte var de forskjellige næringene avhengige av hverandre, og hvordan utviklet næringskombinasjonene og næringssystemene seg over tid? Hvordan ble de markasamiske næringene påvirket av utenforstående faktorer? Hva hadde den samfunnsmessige utviklingen å si for den markasamiske næringsutviklingen? På hvilken måte ble reindriften påvirket av bosetningsekspansjonen og de statlige reguleringene?

Dette er alt sammen problemstillinger jeg vil komme inn på, i det følgende; dermed kan en spørre seg:

På hvilken måte var arbeidsoppgavene innen næringskombinasjonen fordelt mellom de forskjellige personene innen husstandene ? Hvilke arbeidsoppgaver tilfalt den mannlige og kvinnelige delen av husstandene? Var arbeidsoppgavene generasjonstilpasset?

1.2 Geografisk og kronologisk avgrensning

Undersøkellesområdet omfatter både Stuornjárga og Innasuolo. Siden oppgaven omhandler reindriftsnæringen er det naturlig at dette omfatter hele beitelandskapet. Den markasamiske bosetningen på Stuornjárga har tilknytning til sognet Čohkkiras (Jukkasjärvi) på svensk side av kjølen. Det er derfor naturlig å innlemme områdene på svensk side inn i undersøkellesområdet. Dette blir en innlandsdimensjon som strekker seg fra kysten av Stuornjárga og innover mot Duortnosjávri og Čohkkiras. Denne strekningen blir sentral når man kommer inn på reinflyttingene til sommerbeitene. Men i den utstrekning jeg skal ta for meg mer konkrete befolknings – og tilpasningsmessige forhold knyttet til gårdsdriften vil jeg ta utgangspunkt i et par utvalgte områder i det markasamiske området. Jeg har derfor valgt meg to bosetningsområder som ligger på de ytre delene av Stuornjárga. Regionalt ligger denne halvøya mellom Ofuohta og Astafjorden. I dag er de markasamiske bygdene hovedsakelig en del av Evenes og Skånland kommune. Markebygdene strekker seg på kryss og tvers av tidligere og nåværende kommunegrenser. Områdene har historisk sett vært administrert fra forskjellige prestegjeld; Ibestad, Trondenes og Ofoten. I den delen som falt inn under Ibestad bodde samene for det meste rundt vannene i Roabavuotna, Skoabejávri og Badjegeahči. I Trondenes var bosetningen konsentrert rundt bygdene Sáttiidvuopmi, Hoantas, Vuopmegeahči, Lántedievva og Vátņevárri. Og samene i Ofuohta bodde i hovedsak i områdene Myrnes, Evenasmarke og Duorga.²

² Oversettelse til norsk finnes i appendiks.

1.2.1 Undersøkelsesområdene

Mine statistiske undersøkelser i forbindelse med gårdsdriften tar utgangspunkt i to utvalgte undersøkelsesområder. Derfor blir resultatene, som blant annet omhandler hva de forskjellige enkeltindividene i undersøkelsesområdene foretok seg i næringsøyemed, fordelt i to undersøkelsesgrupper. Undersøkelsene vil også ta for seg antallet og kvantitative oppgaver for markebygdene i undersøkelsesperioden. Disse undersøkelsesområdene er ikke like store, men blir skilt av geografiske variasjoner i terrenget, og det er derfor helt naturlig at disse delene av markebygdene inngår i hver sin gruppe.

I dag faller begge undersøkelsesområdene innenfor det som blir kalt for Skånland kommune. Men i den perioden jeg undersøker faller begge områdene under det som da ble kalt for Trondenes herred. Tellingene for undersøkelsesområdene ble også kategorisert under gamle Trondenes herred.

Undersøkelsesområde nr.1

Det første undersøkelsesområdet omfatter den markasamiske bosetningen i deler av de markebygdene som betegnes som Sáttiidvuopmi, Suolojávri og Vilgesvárre (138 m.o.h).³ Dette er betegnelser på de forskjellige bygdene som går igjen i folketellingene av 1865, 1875 og 1900. Ettersom befolkningen og bosetningen ekspanderer oppsto nye navn og gårder som faller innenfor de tre overordnede områdenavnene. Dette er et til dels sammenhengende område som strekker seg over store skogs og fjellområder i nordøstre del av Skånland kommune. Dette undersøkelsesområde ligger hovedsakelig ved foten og områdene rundt nordsiden av Vilgesvárre og Duviknjunni. Undersøkelsesområdet er også sentrert rundt de forholdsvis store vannene Vilgesvárjávri, Suolojávri og Roggejávri.

Undersøkelsesområde nr.2

Det strekker seg over et mindre geografisk område, men har større befolkningstetthet både i undersøkelsesperioden og i dag. Den samiske bosetningen i dette undersøkelsesområdet faller hovedsakelig under bygdene Hoantas⁴, Vuopmi og Rassurápma. Disse stedsnavnene er også gjengangere i alle folketellingene som oppgaven befatter seg med. I tillegg til områdenavnene finner man også her nye steds- og gårdsnavn etter som befolkningen og bosetningen ekspanderer framover. Dette undersøkelsesområdet ligger lengre sør i Skånland kommune enn område nr.1. Den nordlige delen av undersøkelsesområde ligger i skogs og fjellområdene ved

³ Lysaker 1956: 87

⁴ Andersen 2002: 308. Hoantas ligger i et område som fra gammelt av har vært tilknyttet de gamle reinflyttesveiene mellom fastlandet og Innasuollo.

den sørvestlige delen av Várdu. Deretter strekker området seg sørover helt til det støter på den markasamiske bygda Vuopmegeahči. Vuopmi ligger 5-6 km i luftlinje fra sjøkanten, nærmere bestemt Storskånland.⁵ Hoantas og Rassurápma ligger i omtrent samme avstand fra kysten.

1.2.2 17. reinbeitedistrikt

Den grensekryssende reinflyttingen ble registrert og listeført om våren når nomadene krysset den norske statsgrensen for å komme til sitt sommerbeite som blant annet omfattet Stuornjárgga og Innasuolo. Den norske siden av nomadenes reinbeiteområde var delt opp i 27 ulike reinbeitedistrikter.⁶ Denne distriktsinndelingen kom som en konsekvens av Felleslappelovens bestemmelser i 1883.⁷ Mine undersøkelsesområder som omfatter Hoantas/Vuopmi og Sáttiidvuopmi/Suolójávri faller under det 17. reinbeitedistrikt. Men undersøkelsene som omhandler reindriften kommer for det meste til å ta utgangspunkt i hele distriktet, som strekker seg fra fylkesgrensa mot Nordland i sør⁸ til Roabavuotna og Rivttak i nord. Slike listeopplysninger finnes også om andre reinbeitedistrikt, som for eksempel det 16. reinbeitedistriktet. Men fordi det finnes personer og reindriftshushold som har relasjoner til mine undersøkelsesområder, er det naturlig å konsentrere seg om det 17. distriktet. Delen som omhandler reindriften blir ikke direkte knyttet opp til mine tidligere nevnte undersøkelsesområder som hovedsaklig ligger i nordre del av 17. distrikt, men heller på generell basis med henvisninger til enkeltpersoner og hushold innenfor undersøkelsesområde nr.1 og 2. Det blir derfor vanskelig å utlede omfattende sammenlignbar statistikk mellom undersøkelsesområdene og overflyttningslistene, men noe er mulig vedrørende 17. distrikt. Det er viktig å presisere at selv om et reindriftshushold var registrert med sommerbeite i det 17. distrikt var det ikke uvanlig at man tok i bruk områder uten for det distriktet hvor man var registrert. Bruksområdet til reindriftsutøverne kunne sedvanlig være annerledes enn hva myndighetene hadde bestemt. Men reindriftsutøverne måtte over tid tilpasse seg statlige reguleringer på lik linje med andre næringsutøvere.⁹

1.3 Tidsavgrensing

Oppgaven vil i tid bli bergrenset til perioden mellom 1860 og 1920. Undersøkellesperioden vil dermed omfatte den perioden da den tradisjonelle kombinasjonsnæringen var på sitt mest

⁵ Lysaker 1956: 195

⁶ Andresen 1991: 140

⁷ Bård A. Berg 1999: 26

⁸ Gensen mellom Nordland og Troms deler nesten Stuornjárga i to.

⁹ Bull, Oskal, Sara 2001: 268

utbredde, og samtidig belyser hvordan den tradisjonelle næringskombinasjonen ble mer og mer utvannet. Tidsavgrænsingen vil også omfatte endringer innen den nasjonale politikken ovenfor samene. I første rekke i forhold til reinbeitekonvensjoner i 1905 og 1919, som blant annet regulerte svenske samers reinbeiterett på norsk side.¹⁰ Disse reguleringene ble høyst aktuelle for den markasamiske bosetningen i undersøkelsesperioden. Undersøkelsesperiodens avgrænsing har også sammenheng med folketellingene av 1865, 1875 og 1900, som vil utgjøre en viktig del av grunnlaget for avhandlingen.

1.4 Historisk bakgrunn og presentasjon av emnet

Samisk bosetning i mitt undersøkelsesområde har tradisjon så langt tilbake det finnes kilder. I hele kystområdet eksisterte det en bosetningsgrense mellom et norrønt og et samisk samfunn som går tilbake til merovingertiden 570-800 e.kr.¹¹, der den samiske bosetningen var geografisk avgrænset til de indre delene av fjordene, og strakte seg over kjølen på svensk side. Den norrøne bosetningen konsentrerte seg langs den ytre kyststripe og var for det meste basert på jordbruk. Bosetningen ekspanderte ikke innover i fjordene selv om det var et stort befolkningspress. I følge Lars Ivar Hansen opprettholdt det norrøne høvdingdømmet de geografiske grensene fordi skinnhandelen med samene var en av hjørnesteinene i den norrøne økonomien. Etter hvert som den norrøne eliten konsentrerte seg om andre næringer gjennom middelalderen slo også den samiske befolkningen i området inn på andre tilpasningsformer. Både fiske og jordbruk ble viktigere, og de geografiske skillelinjene ble visket bort. Etter hvert fikk man en mindre framtredd kystsamisk befolkning i Astafjord. I denne sammenheng har Lars Ivar Hansen tre forklaringer på denne reduksjonen:

1. Samene kan ha flyttet ut til andre steder i kystregionen, der de la fra seg de etniske kjennetegnene.
2. De kan ha flyttet til andre samiske områder, for eksempel Divttasvuotna eller Finnmark.
3. De kan ha gått over til nye tilpasningsformer i umiddelbar nærhet, enten innenfor reindrifta eller innen andre næringer i markebygdene.

¹⁰ Berg 1995: 139-142

¹¹ Schanche 1986, Hansen 1990 og Andersen 1992.

Punkt nummer tre er særdeles viktig i denne sammenheng. Det viser at den markasamiske bosetningen også kan ha sitt grunnlag i den samiske kystbosetningen, og ikke bare folk fra den tornesamiske reinnomadismen.¹²

Reindriftens tilstedeværelse i Nordre Nordland og Sør- Troms kan spores langt tilbake i tid. På bakgrunn av 14C dateringer fra pollenanalyser argumenterer arkeolog Oddmund Andersen for at allerede i yngre jernalder ble det drevet samisk reindrift i Sør-Troms og Nordre Nordland; kanskje i kombinasjon med jordbruk.¹³ Andersen tar utgangspunkt i undersøkelser gjort i Riebevággi i Skånland kommune, som er en nærliggende dal til mine undersøkelsesområder.¹⁴ Han argumenterer videre for at dette var intensiv reindrift. Denne driftsformen forutsetter at reinen blir intensivt vokter året rundt der man utnytter terrengformasjoner, som for eksempel lukkede daler som Riebevággi, for å kontrollere hjordens bevegelser.¹⁵

Tore Einar Johansen har i sin hovedoppgave etablert en kronologi for den samiske markebosetningen i tre ulike faser. Denne faseinndelinga sammenfaller også med den som Dikka Storm anvender i sin avhandling som omhandler den samiske bosetningen i Grasmýrskogen på Sázza.¹⁶

1. Strekker seg fram til 1700-tallet og har tilknytning til differensieringen av det samiske samfunn. Området som senere ble til markebygdene på Stuornjárga ble benyttet av flyttsamer med tilknytning i Čohkkiras på svensk side av kjølen som sommerbeite. På slutten av 1700-tallet opplever samene en stor krise innen reindriften der store mengder rein blir rammet av pest. Det er rimelig å tro at den kraftige økningen av folketallet i markabygdene er grunnet disse kriseårene innen reinnomadismen. Markebygdene var en del av sommerlandet og et fruktbart alternativ når reindriften sviktet.

2. Perioden begynner utpå 1700-tallet. Begrepet bosetning er mangetydig for denne perioden. Man fikk en glidende overgang mellom reinnomadisme og andre næringer. Grensene mellom hvem som flyttet og hvem som var bofast ble dermed flytende. Man hadde også de som flyttet med rein på selve Stuornjárga. De etablerte et slags skiftbruk med lang omløpstid. Gammene

¹² Hansen 1990: 198-202

¹³ Andersen 2002: 247, Tabell 11.5c

¹⁴ Andersen 1999: 16

¹⁵ Hansen & Olsen 2004: 205

¹⁶ Storm, Dikka: *Kystsamisk bosetning i Sør- Troms. Etablering av en markebygd og ressursutnytingen i området. En undersøkelse i Gressmýrskogen på Senja*, Hovedoppgave i geografi, Universitetet i Bergen, 1990.

ble etablert med materialer fra stedet, og når beite for dyrene var oppbrukt i omkrets rundt gammen flyttet man videre til andre plasser, der man etablerte en ny gamme. Denne fasen varte til et par tiår utpå 1800-tallet.

3. Denne fasen regnes fra tiden etter 1820. Da får man en fast og større bosetning. Da kommer den første generasjonen som er født i markabygdene, og senere kommer til å etablere seg med egne bruk. Det viser seg at de eldste generasjonene fortsetter innen reindrifta, mens de yngre også prioriterer jordbruket som næringsvei. Markebygdene begynner i denne fasen å spre seg utover til andre områder.¹⁷

Senere forskning peker i retning av at bosetningen i markebygdene ble etablert på et mye tidligere tidspunkt enn tidligere antatt. Arkeolog Oddmund Andersen har ved hjelp av pollenanalyse påvist bosetning i Hoantas (undersøkelsesområde nr 1) tilbake til 800 tallet.¹⁸ Pollendateringen tolkes av Andersen som et resultat av lokal bosetning, beiting og slått. Andersen har også gjennom C14 dateringer påvist bosetning i Hoantas i perioden 1670-1960. Dette kan tjene som en indikasjon på at markebygdene ikke var tomme bosetningsområder på 1700-tallet, men var allerede da et levende samisk jordbruk- og reindriftsområde.¹⁹ Historiker Lars Ivar Hansen og Arkeolog Bjørnar Olsen mener at slått og beite ikke kan dateres til yngre jernalder, men heller til 1100- eller 1200-tallet.²⁰

Oppgaven vil avgrensnes til de to siste fasene som er produsert hos Storm og Johansen. I disse fasene var det en utpreget utøvelse av næringskombinasjoner med innslag av reindrift, jordbruk, fiske og utmarksnæringer. Kildematerialet fra siste halvdel av 1800-tallet og begynnelsen av 1900-tallet, synes å peke i retning av at husholdets næringsinnkomme kunne bestå av både jordbruk, reindrift, fiske og utmarksnæringer.

Menneskene som hadde sitt virke i den tredje fasen drev i svært mange tilfeller med slike kombinasjoner. Reindrifta utviklet seg fra å være en hovednæring, for mange reindriftsutøvere med tilknytning til Stuornjårga og Innasuolo, til å være i kombinasjon med andre næringer. For mange resulterte dette i en fastere bosetning. En næringskombinasjon ble sett på som et gunstigere alternativ enn en ensidig fokusering på reindriften. Henry Minde argumenterer for at det ikke var ensidige økonomiske grunner til at mange fortsatte innen reindriften. Den

¹⁷ Johansen 1995: 23-25

¹⁸ Andersen 2002: 247, Tabell 11.5c

¹⁹ Andersen 2002:422

²⁰ Hansen & Olsen 2004: 197

kulturelle ballasten man fikk gjennom reindriftsnæringen var også svært viktig. Kunnskapen og kontakten med reindriftssamer både på norsk og svensk side av kjølen var stor, slik at det var lett å finne seg til rette innenfor reindriftsnæringen, noe som jeg skal komme tilbake til i kapittel 3.

Situasjonen for reindriften forverret seg ved innføringen av ”Tilleggslappeloven” i 1897. Den la blant annet ned forbud mot sytingsrein og fastboendes reindrift, noe som ”stakk kjepper i hjulene” for en næringskombinasjon der reindrift inngikk. Men loven hadde smutthull som åpnet for unntak. På 1800-tallet var det mange samer som etablerte seg som husmenn, leilendinger og selveiere i markebygdene. Generelt var de samiske gårdene svært små og kunne ikke alene dekke familiens energibehov. Derfor ble en kombinasjon med andre næringer helt avgjørende.²¹

1.5 Kilder

Folketellingene

Deler av hovedmaterialet i min oppgave består av folketellingene for de gamle kommunene Trondenes, Lødingen og Ibestad

Folketellingene (FT) fra 1865, 1875 og 1900 hadde som intensjon å listeføre hele Norges befolkning. Blant annet inneholder FT en rekke jordbruksopplysninger om hver enkelt person, hushold og gård. Derfor egner FT seg godt til å gi et delvis representativt bilde av hvordan næringene i undersøkelsesområdene var sammensatt og hva de besto av. Folketellingene gir spesielt god innsikt i næringene i jordbrukshushold, siden gårdsbrukets husdyr er spesifikt angitt. Tellingene gir også til dels et godt bilde av hvordan de forskjellige yrkene og arbeidsoppgavene var fordelt mellom husholdets medlemmer. Siden denne avhandlingen tar for seg næringskombinasjonene til den samiske befolkningen i markebygdene er det også en stor fordel at hver enkelt person i FT er utstyrt med etniske markører. Likevel er kategoriseringene for etnisk tilhørighet utformet på noe forskjellig måte fra telling til telling.²²

Folketellingene fra 1865 og 1875 er begge rike på næringsopplysninger og personopplysninger om enkeltindivider i husholdet. 1900-tellingen gir ikke like detaljerte opplysninger angående husdyrsammensetningen i husholdet som de to første tellingene, men nevner hvilke typer hvert hushold hadde.

²¹ Minde 2000: 67-78

²² Systematisk gjennomgang av FT 1865, 1875 og 1900.

FT er også skikket til et studie av enkelte hushold i et periodeperspektiv, der næringskombinasjonens og enkeltindividers utvikling blir satt i sammenheng med oppgavens tidsavgrensning. Dette innebærer at andre relevante samfunnsendringer kan knyttes til studiet av enkelte hushold. På slutten av 1800-tallet hadde man en rekke samfunnsmessige endringer som kom til å ha stor innvirkning på livsførselen for den samiske befolkningen i markebygdene. Noen av de viktigste prosessene var moderniseringen av jordbruker og fisket, befolkningsvekst, fornorskningsprosessen og den statlig reguleringen av reinbeiteområder mellom Norge og Sverige. Moderniseringen ga folk i markebygdene mulighet til å ta seg jobb på mer utradisjonelle områder, som for eksempel bygningsarbeid. Jordbruket gjennomgikk store endringer i form av ”Hamskiftet”, mens det gode sildefisket på 1860-1870 tallet hadde innvirkning for fisket som en viktig næring²³.

Overflyttningslistene

For å anslå det kvantitative omfanget av reindriften i mine undersøkelsesområder kommer jeg hovedsakelig til å ta utgangspunkt i overflyttningslistene for Tromsø Amt i tidsrommet 1884-1900²⁴. Fra 1883 inneholder listene opplysninger om alle reindriftsutøvere som har sitt sommerbeite innenfor amtet. Men materialet inneholder også detaljerte opplysninger om reiene som hadde tilholdssted i Tromsø Amt fra 1884 til 1900. Blant annet er totalantallet og antallet rein pr sytingsreineier registrert. Det finnes tidligere undersøkelser som har lagt overflyttningslistene til grunn, i første rekke Astri Andresens doktoravhandling ”Omstillingstid”, som omhandler tidsrommet 1883-1914. Men på nåværende tidspunkt er ingen lister etter 1900 er å oppdrive. Opplysningene om de grenseoverskridende nomadene med vinterbeite i Čohkkiras sogn og sytingsreineierne er heller ikke komplett for alle årene fra 1883 til 1900. Det finnes overflyttningslister for år som ikke er fullt så detaljerte. De manglende årene er 1883, 1886, 1887 og 1894. Da Astrid Andresen brukte listene var de arkivert på Reindriftskontoret i Målselv. I ettertid er de blitt overført til Statsarkivet i Tromsø, noe som kan ha sammenheng med at listene fra 1900 til 1914 og nevnte enkeltlister nå ikke er å finne. Listeføringspraksisen for de to første årene, i 1884 og 1885, ser ut til å være annerledes enn senere. Listene ble ført på selvlagde skjemaer der sytingsreinen ikke er registrert på den eksakte eier, men bare som et totalantall sytingsrein pr flyttehushold. Først fra 1888 føres listene på standardiserte skjemaer med rubrikker for navnregistrering av sytingsreineierne og deres reintall. Selv om overflyttningslistene ikke foreligger for

²³ Johansen 1995: 16

²⁴ Overflyttningslistene befinner seg på Statsarkivet i Tromsø.

tidsrommet etter 1900 er det likevel mulig å skaffe seg et bilde av utviklingen av reinflyttingen til Tromsø Amt fra svensk side, og hvordan bofaste samer var involvert i reindriften.

1.6 Litteratur

I tillegg vil jeg benytte meg av tidligere skrevet litteratur som tar for seg temaer i tilknytning til mine problemstillinger. Denne litteraturen utgjør viktige bidrag, supplementer og inspirasjonskilder til min avhandling: Dikka Storms hovedoppgave i geografi ” Kystsamisk bosetning i Sør- Troms. Etablering av en markebygd og ressursutnyttningen i området. En undersøkelse i Gressmyrskogen på Senja”, tar blant annet for seg næringstilpasningen i de markasamiske områdene i nordre del av Sør-Troms.

Israel Ruongs avhandling fra 1937 ”Fjellapparna i Jukkasjärvi socken ” er et viktig bidrag for å belyse den grenseoverskridende nomadismens virksomhet i mine undersøkelsesområder Det samme gjelder Astri Andresens doktoravhandling fra 1991 ”Omstillingstid. Nomadisk reindrift i Torne Lappmark og Troms 1840-1920”. Avhandlinga behandler den demografiske og økonomiske utviklinga for den nomadiske befolkningen i Čohkkiras og Gárasávvon.

Tore Einar Johansen – ”På spor av samiskhet og norskhet – Markebygdbosetning i Stuorranjárga i et livsløpsperspektiv, 1850-1900”. Denne hovedoppgaven tar for seg blant annet bosetnings og befolkningsutviklingen i markebygdene. Hvilke resurser og økonomi som var etablert på Stuornjárga. Hovedoppgaven er tematisk og geografisk tilknyttet Skoddebergprosjektet som hadde som hensikt å etablere kunnskap om hva som utgjør det samiske, og hvordan det kommer til uttrykk i dette området. Bakgrunnen var de store offentlige utbyggingene på Stuornjárga i regi av forsvaret.

Historikeren Henry Minde skrev ”Diktning og historie om samene på Stuorranjárga” som et ledd i samme prosjekt. Avhandlingen berører også reindrift som en del av den markasamiske næringen. Den tar også for deg historisk gjennomgang for etableringen av markebygdene. Resultatene og synspunktene i denne litteraturen vil bli redegjort for og drøftet på de steder i min framstilling der det er aktuelt å trekke den inn. I avslutningskapittelet vil jeg sett de viktigste resultatene av mine undersøkelser i forhold til hovedsynspunktene i denne tidligere litteraturen.

1.7 Metode

Kildene mine blir hovedsakelig basert på folketellinger, overflyttingslister, gårdsskifter og annet arkivmateriale. For å ta næringskombinasjonen og husholdsstrukturen i nærmere øyesyn vil jeg søke å kombinere opplysningene fra disse kildene på en måte som kan kalles

for mikrohistorie. Det kan defineres som et studium der undersøkelsesfeltet er avgrenset helt ned til individ, hushold og geografisk nivå, der detaljene blir viktige. På denne måten forstår man individene som en del av det typiske for et samfunn og dets utvikling.²⁵

1.8 Utfordringer knyttet til bruken av muntlige kilder

Undersøkelsens kronologiske avgrensning åpner for muligheten til å bruke muntlige kilder.

Minner og beretninger fra eldre personer i markebygdene vil belyse oppgavens tema fra en annen vinkel, både når det gjelder strukturen og utviklingen i næringskombinasjonene.

Jeg kommer hovedsakelig til å benytte meg av muntlige kilder som kan kategoriseres på to forskjellige måter. For det første er det muntlige kildematerialet basert på intervjuer foretatt i 1983, på oppdrag fra Tromsø museum. Disse intervjuene har hatt som intensjon å redegjøre for tradisjonelle levemåter i markebygdene, og er derfor generelle i sine nedtegnelser. For det andre baserer det muntlige kildematerialet seg på intervjuer som jeg selv har foretatt med eldre markasamer, som alle er født på begynnelsen av 1900-tallet. Bruken av muntlige kilder vil bli brukt som et supplement til det skriftlige kildematerialet, og har generelt mange fordeler. Knut Kjeldstadli tar for seg muntlige kilder i sin bok "Fortida er ikke hva den en gang var" fra 1999, der han skisserer noen argumenter:

Å samle inn minner på denne måten kan være en måte å komme på sporet av relevante skriftlige kilder. Intervjuene kan også utfylle det skriftlige kildematerialet. Gjennom samtale med informantene kan en plassere, korrigere og utdype det skriftlige materialet.

Intervjuene kan også endre eller skape nye problemstillinger, slik at intervjuene blir en del av forskningsprosessen

Hvis man skal bedrive mikrohistorie kan intervjuene være en fruktbar måte å samle inn materiale på individnivå. Mikrohistorie kommer til å bli brukt i en rekke sammenhenger gjennom hele oppgaven. Rekonstruksjon av deler av deres livsløp vil bli brukt som eksempler på hvordan en næringskombinasjon utfoldet seg.²⁶

Folks egne beretninger gir mulighet til innlevelse. Minnene kan være en formidler av det åndelige klimaet, atmosfæren, opplevelsen og stemningen.

Minnene kan også være med på å utligne skeivheter i den historiske framstillingen, der intervjuene kan man aktivt produsere materialet som utfyller "hull" i historien. Og kanskje viktigst av alt, kan muntlige kilder gi oss opplysninger som ikke finnes andre steder. Muntlig

²⁵ Dyrvik 1983: 177-179

²⁶ Vestheim 1981: 158

kildebruk åpner også for muligheten for at alle enkeltpersoner kan bedrive historieforskning, ikke bare yrkeshistorikere.²⁷

Bruken av muntlige kilder må også underlegges en del kritiske innvendinger, der blant annet kildens potensial til å gjengi virkeligheten er sentral. Kritikken som omhandler bruken av muntlige kilder kan oppsummeres i en rekke punkter:

For det første må man stille seg kritisk til personen som erfarer hendelsesforløpet har en riktig iakttagelse. Man har ingen sikker garanti for at ting ikke blir oversett, forenklet og forvandlet. Personen, som den muntlige kilden utgjør, har også et begrenset perspektiv på situasjoner, der man overskuer bare deler av virkeligheten. Noe som også han ha sammenheng med den sosiale situasjonen som man befinner seg i. Eller for å sitere Mao Tsetung: ”Frosken i brønnen hevder at himmelen ikke er større enn brønnåpningen.”²⁸

Glemsel er også et åpenbart problem tilknyttet bruken av muntlige kilder. Hva vi husker avhenger av vår oppfatning, hukommelse, tidsavstanden og hva som ble erfart av informanten på individnivå.

Informantene kan også ha tatt feil av hendelsen som forekom i fortiden, der man rett og slett har misforstått eller husker feil.

Overføring av minner mellom flere generasjoner skaper også problemer. Hver enkel person og generasjon farger sine beretninger og minner ut ifra sine erfaringer gjort i samtiden.

Glemsel og forandring av beretningens innhold kan forekomme når historie blir overført fra ledd til ledd. Dette gjelder både for historier fra ”gamle dager” og historier som har funnet sted i informantens samtid. En slik problemstilling er svært relevant for denne oppgavens vedkommende, på grunn av at mange beretninger baserer seg på fortellinger om hvordan kombinasjonsnæringen foreløp på 1800-tallet.

Det er også viktig å påse at informantene er representativt for ditt undersøkelsesfelt. For mitt vedkommende er det viktig at informantene representerer en generell tendens for situasjonen i markebygdene. På den måten er informanten i bedre stand til å gi et korrekt bilde av hva som skjedde.

Mine personlige holdninger, forventninger og erfaringer er faktorer som er med å farge hele avhandlingen, også bruken av det muntlige kildematerialet. Det er derfor høyst nødvendig at man streber etter å forholde seg så nøytral som mulig, uten å påvirke svarene til informantene.

²⁷ Kjeldstadli 1999: 153-155

²⁸ Kjeldstadli 1981: 67

I hvilken sammenheng og på hvilken måte intervjuet er utført er medvirkende faktorer for utfallet av beretningen. Et strukturert intervju med forhåndskodede svaralternativer kan gi beretningen et annet utfall enn en løs samtale.

Feilregistrering kan forekomme spesielt i forbindelse med nedtegnelsen av intervjuene. Dette er et punkt som spesielt angår denne oppgaven, der deler av intervjumaterialet består av nedtegnelser fra 1983. Man må stille seg kritisk til om innholdet er gjengitt korrekt og om nyanser er oversett.

Til slutt må det nevnes at en kryssjekking av intervjumaterialet med andre skriftlige kilder er høyst nødvendig, der det er mulighet.²⁹

²⁹ Kjeldstadli 1981: 66-84

Kapittel 2

Sammensetningen og utviklingen av gårdsbruket

For å få en helhetlig forståelse av den markasamiske kombinasjonsnæringen er det nødvendig å gå spesifikt inn på forskjellige næringer som inngikk i tilpasningsformen. Utviklingen av jordbruket i markebygdene må man sette i sammenheng med flere faktorer, der antallet enkeltindivider, gårder, hushold, åkerbruk og husdyrantallet blir sentrale elementer. Sammenhengen mellom disse faktorene kan gi oss et bilde av jordbrukets stilling til forskjellige tider i undersøkelsesperioden. Utviklingen av de forskjellige næringstilpasningene, i dette tilfellet jordbruket, kan gi oss indikasjoner på hva som var prioritert i den helhetlige kombinasjonsnæringen. Kapittelet vil deretter redegjøre mulige forandringer i næringsprioriteringer, hvor blant annet reindriften spiller en viktig rolle. Til slutt vil jeg ta for meg bytteforholdene av varer og tjenester mellom de forskjellige næringene. Det primære kildematerialet for dette kapittelet baserer seg folketellingene for Trondenes herred i 1865, 1875 og 1900. Før man går inn på analysen av jordbrukets utvikling med utgangspunkt i nevnte folketellinger, er det viktig å komme med den del kildekritiske refleksjoner over primærkildenes pålitelighet.

2.1 Folketellingenes pålitelighet

Man må anta at tallene som representerer dyrene tilknyttet selve gårdsbruket var i samsvar med det faktiske dyretallet. Falske eller gale opplysninger kunne lett avsløres siden dyrene midtvinters vanligvis holdes innendørs. Alle tre folketellingene ble gjennomført i perioden mellom desember og februar. Det kan tenkes at lensmannen eller skolelæreren som gjennomførte folketellingene lett kunne avsløre juks med en rask sjekk av hva og hvilket antall dyr som sto på bås.

Siden tellingene foregikk på vintertid må man regne med at det bare var husdyrene som skulle brukes som arbeidskraft, avl og melking som sto på bås. Men man kan ikke se bort fra at det også fantes vinterslakt som også sto på bås. Hovedsakelig er høsten slakteperioden, for da er dyrene størst og feitest. Derimot sier ikke tellingene noen ting om hvor mye avkasting husdyrholdet ga fra seg i vår, sommer og høstmånedene, da lam, geitekillinger og kalver var en stor del av husholdningen. Tallene fra FT viser bare hvor mange dyr gårdsbrukene klarte å fø gjennom vinteren. Både bortreiste husholdsmedlemmer på sesongfiske og forskjellige

tidspunkt for juleslaktingen kunne være grunner til systematiske feilregistreringer. Men omfanget av denne formen for feilregistrering var heller lite.³⁰

Påliteligheten og forholdet til reintallet som er oppgitt i FT er av en helt annen art. I motsetning til dyrene som er tilknyttet gårdsbruket sto markasamene ganske fritt til å oppgi et mye mindre antall rein enn den faktiske realiteten. Folketelleren kunne på ingen måte kontrollere hvor mange rein hver enkelt reineier hadde. Enten reinen beitet i høyfjellsområdene på Stuornjårga (Skånlandshalvøya) eller på Innasuollo (Hinnøya) var det vanskelig å kontrollere det riktige antallet rein. Andre bofaste reineiere i markebygdene sendte sine rein på vinterbeite over til svensk side av kjølen, lenge før årsskiftet i desember til februar³¹. Det kan også tenkes at store kommunikasjonsproblemer både språklig og kulturelt var årsaker til at reintallet i FT er upålitelig.

Et annet usikkerhetsmoment er hva slags rein som er oppgitt i folketellingene. Dyretallet som ble oppgitt kunne bare gjelde produktive voksne dyr, eller at mange årskalver ble tatt med i tellingen. Det kan også tenkes at noen oppga feil dyretall i frykt for at opplysningene kunne brukes mot dem i fastsetting av hver enkelt sin skattesats. Tore Einar Johansen mener at selv om man må holde seg svært kritisk til at antallet rein som er oppgitt i FT så sier det i hvert fall noe om reindriften:

*”Det virker også sannsynlig at de som hadde rein oppgav i hvert fall noe slik at FT gir et bilde av hvem som var og hvem som ikke var reineiere. Selv om tallene er usikre, må man tro de i hvert fall kan gi en pekepinn om størrelsesforholdet mellom reineierne.”*³²

Denne påstanden om at det oppgitte reintallet til FT i hvert fall kan tjene som en indikator på det relative forholdet mellom reineierne og hvem som ikke hadde rein, må det imidlertid også rettes et kritisk søkelys mot. Det vises i andre kilder at en rekke personer som tilsynelatende er uten rein i følge folketellingene fra 1865, 1875 og 1900 er oppført som reineiere med betydelig mengder rein i andre kilder. Trygve Lysaker skriver i ”Trondenes Bygdebok; Skånland Herred” om skifteoppkjørene fra begynnelsen av 1800 tallet og fram til 1950 tallet. I tillegg til skiftene inngår det i boken en rekke opplysninger om størrelsen på hjordene til reineierne i mine undersøkelsesområder. Siden Lysakers gjennomgang av skifteoppkjørende kommer med helt andre opplysninger om størrelsen på reinflokkene, kan man ikke uten videre gå ut ifra at Johansens påstand om at de indikerer størrelsesforhold. Reintallene som er oppgitt i FT synes høyst usikre og mangelfulle for beregning av antall rein pr. hushold eller hvor

³⁰ Drivenes 1975: 17

³¹ Storm 1990: 66

³² Johansen 1995: 76

utbredt reindriften var i markebygdene. Senere i avhandlingen skal jeg redegjøre for statistikk i forhold til antall rein i forbindelse med overflyttningslister for Tromsø Amt. Men før analysen av dyrebestanden på gårdbrukene skal jeg se på sammensetningen av det markasamiske husholdet.

2.2 Gårdsbruk og husholdssammensetningen

Helt fram til 1920-tallet besto den markasamiske gården av bolig og fjøsgammer. Størrelsen på gammene varierte etter omfanget på familien. En stor familie trengte naturlig nok større plass enn et lite hushold. Men takhøyden på gammene var generelt lav, ca 3 alen til bjelken. På begge sidene av gammen var det luftehull, slik at røyken trakk vekk fra árran (ildstedet) og ut av gammen. Etter hvert som den samiske befolkningen ble mer fastboende ble det normalt at man murte opp gruve i gammen som i sin helhet nådde 70 cm over gammetaket. I tillegg var disse gammene innredet med tregulv og skyveluker for å slippe inn dagslyset.³³ Etter hvert begynte en glidende overgang til etablering av hus og fjøs.³⁴ Med utgangspunkt i disse gammene ble det drevet et gårdsbruk som omfattet husdyrhold med en rekke forskjellige dyr. I nærheten av gårdene var det vanlig at det var etablert et lite åkerbruk og slåttmark der dyrefor, korn og grønnsaker ble produsert til husholdet.³⁵ Men innhøstingen av fôr til husdyrene skjedde både på ut og innmark. Verken inn og utmarken i skogsområdene eller i høyfjellet var oppdyrket jord. Det var en kombinasjon mellom å benytte seg av selveid og umatrikulert jord. Når fôr-tilgangen ble knapp for husholdet var det også vanlig å koke opp fiskeslo og tang som mat til dyrene.³⁶

Tabell.1 og 2. Totaltall og gjennomsnittstall for hushold og gårder.

Undersøkellesområde nr.1

	1865	1875	1900
Enkeltindivider	45	65	112
Hushold	7	10	21
Gj.sn pers.pr hushold	6,4	6,5	5,3
Gårder	6	8	17
Gj.sn pers.pr gård	7,5	8,1	6,5

³³ Fimbul 1993: 34

³⁴ Lysaker 1956: 94

³⁵ Minde 2000: 58

³⁶ Pedersen 1983: 2-14

Undersøkelsesområde nr.2

	1865	1875	1900
Enkeltindivider	75	91	215
Hushold	10	13	36
Gj.sn pers.pr hushold	7,5	7	5,9
Gårder	10	10	31
Gj.sn pers.pr gård	7,5	9,1	6,9

Kilde: FT, Trondenes, 1865,1875,1900

Det vanligste var at en gård besto av ett eller to hushold. Når gården besto av flere hushold varierte bruksmønsteret i henhold til gårdens bås plass og andre fasiliteter. På en rekke gårdsbruk hadde hvert enkelt hushold sine egne fjøs og boligammer, mens slåttemark ble brukt sammen.³⁷

I 1865 ser det ut til at det vanligste var at hvert gårdsbruk besto av bare ett hushold. Bare i undersøkelsesområde nr.1 finner vi ett gårdsbruk som blir delt mellom to husfedre. Her ser det ut til at hovedgårdbrukeren og selveieren deler sitt gårdsbruk med en losjerende gårdbruker, reieneier og fisker og hans familie.³⁸ Dette er et eksempel på hvordan flere familier kunne dele samme gårdsbruk. Slike tilfeller finner man flere av i de ulike folketellingene. FT fra 1865 til 1875 viser at det blir mer og mer vanlig at flere hushold deler samme gårdsbruk, noe som gjelder begge undersøkelsesområdene. Fram mot 1900-tallet ser det ut til at flere har etablert egen gård og det gjennomsnittlige tallet for personer pr gårdsbruk går ned igjen. Men det er fortsatt mange gårder som består av flere hushold. I FT 1900 er det en rekke gårder som er registrert med flere hushold. I undersøkelsesområde nr.1 er det registrert en gård ved Suolojávri som består av hele 3 hushold.³⁹

Antallet enkeltindivider, gårdsbruk og hushold ser ut til å være større i undersøkelsesområde nr.2, også når man tar i betraktning de gjennomsnittlige tallene for hushold og gårdsbruk.

2.2.1 De forskjellige gårds - og husholdstypene

Det markasamiske husholdet kunne på 1800-tallet være sammensatt på en rekke ulike måter, der familie, husstand og slekt var tre helt sentrale samfunnsinstitusjoner som sammen utgjorde en livsviktig økonomisk enhet. Her vil jeg søke å analysere de forskjellige typene markasamiske hushold i forhold til den typologi for husholds- og familietyper som Michael Drake har lagt fram, med grunnlag i Peter Lasletts klassifikasjon. For det første har man noe

³⁷ Intervju med Jon Minde, født 1921, Skoabejávri.

³⁸ FT, Trondenes, 1865: 10

³⁹ FT, Trondenes, 1900: 9

som kalles for ”Den utvidede familie”: Dette er en kjernefamilie som holder hus sammen med én eller flere av sine slektninger. Hvis disse slektingene som bor sammen med en kjernefamilie, som omfatter husmann, huskone, døtre og sønner, er eldre blir familien utvidet oppover. Hvis slektingene er yngre enn kjernefamilien, for eksempel en dattersønn, sies familien å være utvidet nedover. Familien kan også være utvidet sidelengs, hvis for eksempel en svigerbror av husmoren bor sammen med kjernefamilien. Et hushold kan også bestå av tjenestefolk, innerster og losjerende. Og når flere hushold og familier deler samme gård kalles dette ”husfull”. (av det engelske uttrykket ”houseful”)⁴⁰

Sammensetningen av det markasamiske husholdet kan eksemplifiseres gjennom FT 1900 i Hoantas, gårdsnummer 14 og bruksnummer 54. Denne gården besto av to hushold. Det første husholdet besto av Henrik Henriksen og Ane Kristiansen og deres 3 døtre og 4 sønner. I tillegg var familien utvidet oppover med at enken og moren til Henrik inngikk i husholdet. Arbeidsoppgavene til personene innen dette husholdet er registrert som gårdsarbeid, kjøring og dagarbeid. Det andre husholdet på gården var en losjerende reindriftsfamilie som besto av en husfar (registrert som ”renlap”), en husmor (registrert som ”rengjeterkone”) og deres 3 døtre.⁴¹ Det er mulig at disse husholdene utfylte hverandre når det kom til arbeidsoppgaver og næringsinntekter. Der man benyttet seg av hverandres arbeidskraft og næringsgrunnlag både innen reindriften og gårdsbruket.⁴²

I alle tre folketellingene var det vanlig at gårdene og husholdet kunne bestå, i forskjellige kombinasjoner, av husfar(far), husmor(mor), barn, voksne barn, gamle foreldre av husmor eller husfar, andre slektninger, innlosjerte og tjenestefolk. Ved gårder som inneholdt flere enn ett hushold kunne det være flere enkeltindivider. Da ville gården bestå av flere husfedre, husmødre, barn osv. Dyrene ble registrert på husfedrene, enten de var én eller flere på gården. Senere i oppgaven skal jeg gå folketallsøkningen, som er vist i tabellen, nærmere i sømmene. Men først skal jeg ta for meg åkerbruket som fant sted i forbindelse med den markasamiske gårdsdriften.

2.3 Åkerbruket i 1865 og 1875

I tillegg til bufeet ga gårdsdriften avkastning i form av overskudd fra potet og byggavlinger. Det er rimelig å tro at både bygg og potet var et viktig kaloritilskudd for markasamene, der avlingsavkastningen lett lot seg lagre i jordkjellere til senere anledninger når mattilgangen ble knappere. Folketellingene inneholder rubrikker over hvor mange utsæd tønner bygg og

⁴⁰ Drake 1994: 3-4

⁴¹ FT ,Trondenes, 1900: 43

⁴² Se også appendiks 9

poteter hvert hushold hadde på daværende tidspunkt. Tallene som omhandler mengden settepotet og utsæd bygg kan tolkes som relativt pålitelige. Som tidligere nevnt foregikk tellingene vinterstid, og en kontroll av omfanget av settepotet og bygg som husholdet hadde var fullt mulig. I vurderingen av åkerbruket i mine to undersøkelsesområder vil jeg holde meg til de anslåtte utsædsoppgavene, siden det er vanskelig å skulle avgjøre hvor stor avlingene reelt kan ha vært. I likhet med tallene for husdyrholdet er ikke utsæden kvantifisert i folketellingen av 1900.⁴³ Redegjørelsen for åkerdriften i mine undersøkelsesområder blir supplert med eksempler hentet fra andre avhandlinger. I første rekke Henry Mindes redegjørelser for gårdene i Badjegeahči og Dikka Storms redegjørelse for de markasamiske områdene på Sázza. Jeg henter i likhet med Storm og Minde mitt kvantitative materiale fra folketellingene av 1865 og 1875.

Tabell 3 og 4. Antall utsæd tønner bygg og poteter.

Undersøkelsesområde nr 1

	1865	1875
Bygg	3,25	3,9
Gj.sn bygg pr hushold	0,45	0,39
Poteter	14,5	11,5
Gj.sn poteter pr hushold	2,1	1,1

Undersøkelsesområde nr 2

	1865	1875
Bygg	7,25	5,5
Gj.sn bygg pr hushold	0,72	0,42
Poteter	20,5	32
Gj.sn poteter pr hushold	2,05	2,46

Kilde FT, Trondenes, 1865, 1875

1865:

I undersøkelsesområde nr 1 (Sáttiidvuopmi/Suolójávri) var det samlede antallet tønner for utsæd bygg 3,25 fordelt på i alt 7 hushold, noe som ga et gjennomsnitt på 0,45 tønner for

⁴³ FT 1900 nevner bare hvilken type utsæd hvert hushold hadde, men ikke mengden av utsæd.

hvert hushold. Mens det totale antallet tønner poteter var 14,5, noe som utgjorde gjennomsnittlig 2,1 tønner for hvert hushold.⁴⁴

I undersøkelsesområde nr 2 (Hoantas/Vuopmi) var både det totale antallet bygg og poteter høyere enn i Sáttiidvuopmi/Suolójávri. Her var det totale antallet bygg 7,25 tønner, mens det totale antallet tønner poteter var 20,5. At det totale antallet var høyere kommer av at undersøkelsesområde 2 omfattet flere hushold og enkeltindivider. Det gjennomsnittlige antallet tønner bygg er imidlertid noe høyere i undersøkelsesområde nr 2 enn i undersøkelsesområde nr 1, med 0,72 mot 0,45 tønner. Mens gjennomsnittallene for poteter ser ut til å være noenlunde like, med 2,1 tønner i Sáttiidvuopmi/Suolójávri og 2,05 i Hoantas/Vuopmi. Sammenligner man tallene med Mindes resultater fra Badjegeahči observerer man både likheter og forskjeller.⁴⁵ I Badjegeahči i 1865 var det gjennomsnittlig 0,8 tønner bygg pr hushold, noe som samsvarer tålig bra med resultatene fra Hoantas/Vuopmi (0,72 tønner), men er klart mer enn byggutsæden i Sáttiidvuopmi/Suolójávri (0,45 tønner).⁴⁶ Det gjennomsnittlige omfanget tønner bygg pr hushold i markebygdene på Sázza var på om lag 0,46 tønner, noe som altså samsvarer med situasjonen i Sáttiidvuopmi/Suolójávri.⁴⁷ Sammenlignet med de norske gårdene med kysten var omfanget av korndyrkingen ca 30 % mindre, noe som tyder på at det samiske jordbruket ble drevet i mindre skala enn det norske.⁴⁸

1875

I Sáttiidvuopmi/Suolójávri har det totale antallet tønner byggutsæd økt til 3,9 tønner, mens det gjennomsnittlige antallet har gått ned fra 0,45 til 0,39 i løpet tiårsperioden. Tallene for potetutsæden indikerer en nedgang i dette undersøkelsesområdet. Den totale potetutsæden har gått ned fra 14,5 til 11,5 tønner, mens det gjennomsnittlige antallet tønner pr hushold har gått ned fra 2,1 til 1,1.

I Hoantas/Vuopmi ser det ut til at man fikk en svingning fra korn- til potetdyrking. Her fant det sted både reduksjon i byggutsæden og et oppsving potetdyrkingen. Det totale antallet tønner bygg gikk ned fra 7,25 til 5,5, mens det gjennomsnittlige tallet for pr hushold gikk ned fra 0,72 til 0,42. Men omfanget av potetsettingen ser ut til å bli større i tiårsperioden. Det totale antallet settepotet økte til 32 tønner, noe som tilsvarer en økning på totalt 11,5 tønner.

⁴⁴ Tallene har blitt omgjort fra brøk til desimaler for å forenkle framstillingen og utregningene.

⁴⁵ Det er viktig å presisere at både Minde og jeg anvender små tall. Minde tar utgangspunkt i 8 gårder, mens jeg legger mellom 7 og 13 gårder til grunn for undersøkelsen. Faren kan være at små forskjeller gir store utslag i de relative beregningene.

⁴⁶ Minde 2000: 70

⁴⁷ Storm 1990: 136. Utregningene foretatt på bakgrunn av fra Storms kvantitative materiale.

⁴⁸ Minde 2000: 70-71

Gjennomsnittstallet for hvert hushold økte dermed til 2,46, noe som tilsvarte en økning på 0,41 tønner poteter.

Hvis man slår undersøkelsesområdene sammen vises den generelle satsingen på potetdyrking innen åkerbruket bedre. Til sammen gikk antallet tønner for byggutsæden ned fra 10,5 til 9,4 i 1875. Mens potetutsæden gikk opp med 8,5 tønner, fra 35 til 43,5.⁴⁹ På bakgrunn av begge undersøkelsesområdene er det mulig å tolke det dit hen at den økte potetdyrkingen gikk på bekostning av byggdyrkingen, som hadde nedgang i begge undersøkelsesområdene i tiårsperioden. Undersøkelsesområdene satset generelt mer på potet enn bygg i 1875.

Risikoen for dårlige avlinger og uår var betraktelig mindre med potetdyrking enn med byggdyrking. Selv i dårlige år slo ikke potetavlingen helt feil, noe som kunne være tilfelle med byggavlingene. Dette kunne være en av hovedårsakene til økt vektlegging på potetdyrking.⁵⁰ Hvis man sammenligner med situasjonen i Álttavuotna i samme periode kan man observere en lignende utvikling. Fra 1865 fikk man en nedgang i korndyrkingen, mens potetproduksjonen holder seg stabilt gjennom hele århundret.⁵¹

Legger man de gjennomsnittlige tallene til grunn kan man observere at omfanget av åkerbruket er jevnt over større i Hoantas/Vuopmi enn i Sáttiidvuopmi/Suolójávri. Avstanden og kommunikasjonen med kysten kan være en av grunnene til forskjellene mellom undersøkelsesområdene. Hoantas/Vuopmi kunne generelt vektlagt jordbruket mer enn sitt nabo område, mens Sáttiidvuopmi/Suolójávri i større grad fokuserte på reindrift.

Reindriftshusholdet til Anders Inga, med sine 20 husholdsmedlemmer, kunne ha dratt den gjennomsnittlige satsingen på åkerbruk ned. Inga-familien skal jeg komme tilbake til nedenfor.

Kvantitativt materiale for Badjegeahči i 1875 foreligger ikke i Mindes undersøkelse, men det er noe som finnes i Storms undersøkelser. Det viser seg at i de markasamiske områdene på Sázza hadde i 1875 gjennomsnittlig 0,57 tønner bygg for hver hushold og 2,7 tønner poteter.⁵² Det ser ut til at det gjennomsnittlige antallet tønner bygg er høyere på Sázza enn i mine undersøkelsesområder. 0,18 tønner mer enn i Sáttidvuopmi/Suolójávri og 0,15 mer enn i Hoantas/Vuopmi.

⁴⁹ Utregninger på bakgrunn av tabell 3 og 4.

⁵⁰ Drivenes 1975: 168

⁵¹ Drivenes 1980: 171

⁵² Storm 1990: 140. Utregningene foretatt på bakgrunn av fra Storms kvantitative materiale.

Hvis man sammenligner med situasjonen i Bálakgáiddi i 1875 så ble 22 % av befolkningens totale kaloribehov dekket av potet, mens 13 % var dekket av korn.⁵³ Men disse forholdstallene kan ikke uten videre overføres til mine undersøkelsesområder. Markasamene i mine undersøkelsesområder skulle søke å dekke det generelle kaloribehovet i større grad fra andre næringer enn tidligere, noe som jeg skal ta for meg nedenfor. Men det er ingen tvil om åkerdriften har vært en viktig del av næringsinntekten for samene i mine undersøkelsesområder også, selv om tallene varierer fra både Bálakgáiddi, Badjegeahči og Sázza.

2.4 Dyrebestanden på gårdsbrukene i 1865

Som sagt gir folketellingene oss et godt grunnlag for å anslå størrelsen og sammensetningen av husdyrsflokkene på gårdsbrukene. Som diskusjonen ovenfor tilsier, kan en ikke feste lit til opplysningene om reintallet, og det blir derfor holdt utenfor i denne omgang. FT av 1900 inneholder ikke opplysninger om antallet husdyr innenfor hvert enkelt hushold. Her er det bare oppført hvilke dyr som gårdsbruket inneholdt, og den er derfor uegnet til slike kvantitative undersøkelser.⁵⁴

Derfor kommer mine tabeller og oversikten over dyrebestanden i husholdene bare til å ta utgangspunkt i folketellingene fra 1865 og 1875. En sammenligning av disse to folketellingene kan gi oss et delvis bilde av hvordan tilpasningsformen på gårdsbruket endret seg over en tiårsperiode. Det hadde selvfølgelig vært gunstigere med opplysninger som var spesifikke om dyretallet senere også.

For å skape et totalinntrykk av husdyrbestanden blir størrelsene kategorisert etter hvor mange og hva slags dyr som befant seg i undersøkelsesområdene. Deretter vil jeg beregne gjennomsnittlig husdyrhold pr. hushold. En gjennomsnittlig beregning gir oss et generelt bilde av størrelsen på det markasamiske husholdet og gårdsdriften. Beregningen kan også gi oss en bedre pekepinn på den generelle utviklingen av næringen i undersøkelsesområdene fra 1865 til 1875.

Den vanligste husdyrbesetningen bestod av en kombinasjon av hest, ku, får og geit. Antallet rein som er oppgitt og satt i klamme i tabellen må ikke betraktes som reelt. Disse tallene er

⁵³ Minde 2000: 71

⁵⁴ FT, Trondenes, 1900: 2

nevnt i parentes bare fordi de er oppgitt i folketellingen. Tallene forteller i liten grad om hvilken rolle reinen har spilt i den samiske husholdningen

Tabell 5. Gjennomsnitt og totalantall dyr

1865					
	Hest	Kyr	Geit	Får	Rein
Område 1 Antall husdyr	6	28	7	64	(95)
Område 1 Gjennomsnitt pr.hushold	0,85	4	1	9,1	(13,5)
Område 2 Antall husdyr	12	39	37	132	(142)
Område 2 Gjennomsnitt pr.hushold	1,2	3,9	3,7	13,2	(14,2)

Kilde: FT, Trondenes: 1865

Grunnen til at man får et gjennomsnittstall på antall hester pr. gårdsbruk på 0,85 kommer av at det finnes hushold i undersøkelsesområde nr.1 som ikke besitter hest. Man kan anta at hest som hjelpemiddel ble lånt hos andre hushold, eller at man tok i bruk andre metoder, som for eksempel menneskelig arbeidskraft. Mens i undersøkelsesområde nr 2. er situasjonen litt annerledes. Der er ligger gjennomsnittet på 1,2 hester, noe som kommer av en gård besitter 2 hester, og drar gjennomsnittet opp⁵⁵. Disse forskjellene fra gård til gård kan i en viss grad være utslagsgivende for hvor stor den gjennomsnittlige dyrebestanden er.

Hvis man går spesifikt inn på undersøkelsesområde nr.1 vil man se at et gjennomsnittlig hushold var på 6,4 personer.⁵⁶ Husholdet hadde gjennomsnittlig til rådighet 3,7 kyr, 1 geit, og 8 får, hvis man holder reinen utafør.

Går man inn på undersøkelsesområde nr.2 vil man se at det gjennomsnittlige husholdet og antallet husdyr er større og består av 7,5 personer og i tillegg til 1,2 hester består av 3,9 kyr, 3,7 geiter og 13,2 får, hvis man holder reinen utafør.

Denne forskjellen mellom undersøkelsesområde nr.1 og 2 kan ha flere årsaker. At husholdene og husdyrbestanden er så betraktelig mye større kan ha noe med kommunikasjonen med havet å gjøre. Som tidligere nevnt ligger undersøkelsesområde nr.2 ca 5-6 km i luftlinje fra kysten.

⁵⁵ FT, Trondenes, 1865: 15

⁵⁶ Tabell nr.1.

Dette gir folkene i dette området større mulighet til å bytte, handle og utvikle et mer spesialisert og omfangsrikt jordbruk. For gårdene i undersøkelsesområde nr 1. ligger derimot de nærmeste kommunikasjonslinjene til kysten og handelssentrene lengre unna i et mer ufremkommelig terreng.⁵⁷ Variasjon i husholdsstørrelsene kan også ha sammenheng med kontakten mellom det reindriftssamiske flyttehusholdet og det bofaste husholdet, noe som jeg skal komme tilbake til i en senere anledning

Det gjennomsnittlige antall dyr i husholdningen ser ut til å være ganske lavt i forhold til den norske befolkningen. Hvis man holder reindrifta utenfor kan man si at markasamene foret færre dyr om vinteren enn sine norske kolleger ved kysten.⁵⁸ Man kan anta husholdstørrelsene i undersøkelsesområdene 1 og 2 består av for mange personer til at de alene kan klare seg på grunnlag av det oppgitte antall dyr i FT. Det er helt tydelig at andre former næringsinnsomme har vært viktig for husholdet. Her må man anta at reindriften spilte en veldig sentral rolle.

2.5 Dyrebestanden på gårdsbrukene i 1875

Folketellingen fra 1875 inneholder også opplysninger om gårdsbrukene i markabygdene i Sør-Troms, men da av litt forskjellig karakter enn FT fra 1865. I tillegg til å nevne hovedbestanden av gårdsdyrene er antall kalver oppført i FT 1875. Men det ser ikke ut til å ha store betydninger for sammenligningsgrunnlaget mellom de to folketellingene.

Gjennomsnittlig hadde husholdene i undersøkelsesområde nr.1 0,84 kalver hver. Mens i undersøkelsesområde 2 var det ikke registrert noen kalver. Den markante forskjellen på antall kalver mellom undersøkelsesområde 1 og 2 frambringer spørsmålet om det kan ha skjedd en underregistrering. Det samme gjelder for føll (hester under 3 år). I undersøkelsesområde nr.1 er det registrert 2 føll på av i alt 10 hushold, med et gjennomsnitt på 0,2 føll pr hushold. Mens i undersøkelsesområde nr.2 er det registrert 6 føll på av i alt 13 hushold, med en gjennomsnitt på 0,4 føll pr hushold.

I tidligere undersøkelser er det argumentert for at rubrikkene som inneholder opplysninger om kalver, stuter og hester under 3 år, ikke er konsekvent registrert i alle kretser i FT 1875.⁵⁹

Siden tallene for føll og kalver virker særlig sporadisk og tilfeldige er det grunn til å betvile deres pålitelighet.

⁵⁷ www.ssb.no/kommuner/kart_bosetting/1913_thumb.jpg

⁵⁸ Johansen 1995: 79-80

⁵⁹ Johansen 1995: 80

Tabell 6. Gjennomsnitt og totalantall dyr

1875

	Hest	Kyr	Geit	Får	(Kalv)	(Føll)	(Rein)
Område 1 Antall husdyr	7	22	10	71	(11)	(2)	(25)
Område 1 Gjennomsnitt pr.hushold	0,7	2,2	1	7,1	(0,84)	(0,2)	(2,5)
Område 2 Antall husdyr	5	27	11	91	(0)	(6)	(0)
Område 2 Gjennomsnitt pr.hushold	0,38	2,1	0,84	7	(0)	(0,4)	(0)

Kilde: FT; Trondenes, 1875.

Tabellen gir en indikasjon om at størrelsen på husdyrholdet og situasjonen på gårdene var relativt like i begge undersøkelsesområdene, hvis man vektlegger husdyrene som går igjen i begge folketellingene. Det er bare minimale forskjeller på størrelsesforholdene mellom undersøkelsesområdene. Desimalavvikene kommer av at noen hushold og gårder ikke innehar den typen dyr i det hele tatt. Andre plasser kommer desimalavvikene av at én gård består av 2 hushold. Slik at det ikke var nødvendig med mer enn én hest pr. gårdsbruk, dvs at to husholdene delte på bruken av hesten. I tillegg til dyretallene som omhandler kalver og føll må man også her stille seg kritisk til reingtallet som er oppgitt i FT.

2.6 Utviklingen av husdyrbestanden fra 1865 til 1875

Selv om grunnlaget for sammenligning bare strekker seg over en tiårsperiode, kan en observere en god del endringer i sammensetningen av dyrebestanden på gårdsbrukene. Disse endringene ser man når antallet og typen husdyr enten minker eller øker. Dette kommer særdeles godt frem når man ser på gjennomsnittstallet for hvert hushold.

Undersøkelsesområde 1.

De fleste dyreslagene i området har økt i antall. Det har blitt én hest mer, 3 flere geiter og 7 flere sauer.⁶⁰ Det er bare antall kyr som har gått ned med 6 stykker

Men hvis man ser på gjennomsnittantallet for husdyr pr. hushold vil situasjonen tegne seg annerledes. Økningen i den totale dyrebestanden har ikke vært proporsjonal med økningen av enkeltindivider, gårder og hushold. Man har fått en minking av det gjennomsnittlige tallet

⁶⁰ Disse tallene er basert på sammenligning mellom dyrebestanden fra tabell 5 og tabell 6.

husdyr pr. hushold. Det var flere hushold som totalt måtte klare seg med nesten det samme totale antallet dyr som i 1865. Den gjennomsnittlige dyrebestanden pr hushold minket på alle områder. Fra 1865 til 1875 sank gjennomsnittet med -0,15 hester, -1,8 kyr og -2 får. Det eneste som holder seg på samme nivå gjennom begge folketellingene er geitebestanden som er én pr. hushold.

Undersøkellesområde nr.2

Her skjer det også en del endringer i dyrebestanden i løpet av tiårsperioden. Det totale antall for hvert dyreslag har minket fra 1865 til 1875. Det har blitt 5 færre hester, 12 færre kyr, 26 færre geiter og 41 færre får, selv om antall enkeltindivider, hushold og gårder har økt. Den gjennomsnittlige situasjon gir oss et mer generelt bilde av utviklingen i undersøkelsesområdet. Man fikk en gjennomsnittlig minking pr hushold på -0,82 hester, -1,8 kyr -2,86 geiter og -6,2 får pr. hushold. Også her er veksten i antall hushold større enn veksten på antall husdyr. Det kan virke som om jordbruket stod mer sentralt i dette området i 1865 enn i 1875.

Generelt er det større forskjeller fra 1865 til 1875 i undersøkelsesområde nr.2 enn i undersøkelsesområde nr. 1, men begge områdene har fått en minking i den gjennomsnittlige dyrebestanden pr hushold.

Utviklingen fra 1865 til 1875 tilsier at det blir flere enkeltindivider, gårder og hushold. Mens det totale dyretallet for hvert dyreslag minker merkbart i begge undersøkelsesområdene. Hvis gårdsbruket skulle vært like viktig i 1875 som i 1865 ville det vært naturlig å forvente en generell økning i dyrebestanden proporsjonalt med økningen av enkeltindivider og hushold. Men dette forekommer ikke, og man må søke andre forklaringer på endringer i næringsgrunnlaget. Når jordbruket blir nedprioritert må andre næringer ha blitt opp-prioritert for å holde en voksende folkemengde i live. Eller så kan markebygdene ha utviklet mer fattigdom i tiårsperioden, grunnet mindre næringsavkastning av gårdsdriften på hver person

2.7 Hovedvekt på andre næringer

Den økende folkemengden fra 1865 til 1875- i alt 20 personer i undersøkelsesområde 1 og 16 personer i undersøkelsesområde 2, ser ut til å ha vært innrettet i mindre grad mot jordbruket og feholdet enn tidligere.

Denne endringen i den næringsmessige tilpasningen kan være sammensatt av en rekke årsaker. Dikka Storm argumenterer for at fisket fikk en mer framtrædende rolle i den

markasamiske kombinasjonsnæringen. I de markasamiske områdene på Sázza registrerer Storm en økt sysselsetning blant den samiske befolkningen til fiskeriene, der det i 1875 er opp til to fiskere pr hushold. Hun sier videre:

”Endringen til økt deltakelse i fisket fører også til endret vektlegging av de ulike næringene innen en økonomisk tilpasning med kombinasjonsdrift. Dette kan ha sammenheng med endringene til en sterkere intensivering i jord- og februket, og at det begynnelsen av 1870-tallet var flere kalde sommere og mye nedbør. Samtidig var det godt fiske, og fiskeriene førte til stor deltakelse fra både markebygdene og kysten innen undersøkelsesområdet.” ⁶¹

Trolig hadde man en økende intensivering av jord og februk i de markasamiske områdene på Stuornjárga også. Men helhetsutviklingen ser ut til å tegne seg noe annerledes for de markasamiske undersøkelsesområdene på Stuornjárga. Man må stille seg spørrende om økt fokusering på fiskeriene var en like framtreddende faktor for forandring i næringskombinasjonen for mine undersøkelsesområder.

Det markasamiske husholdet i mine undersøkelsesområder besto, i likhet med Sázza, også av personer som var registrert som fiskere som sysselsetting eller som hovednæring, men ikke i like stor grad som Storm har registrert på Sázza.

1865

I undersøkelsesområde nr 1 (Hoantas/Vuopmi) finner man 6 personer som er registrert som fiskere, av i alt 45 personer. De 6 fiskerne var fordelt på 4 av i alt 6 hushold, der blant annet én gård som besto av 2 hushold som hadde 2 fiskere. I gjennomsnitt hadde husholdene i Hoantas/Vuopmi 0,8 fiskere pr hushold. ⁶² Man kan tolke det dit hen at fisket utgjorde en viktig bestanddel av næringsgrunnlaget for husholdene i undersøkelsesområdet

I undersøkelsesområde nr.2 (Sáttiidvuopmi/Suolójávri) fortøner situasjonen seg noe annerledes. Her er antallet fiskere betraktelig større både i det absolute og gjennomsnittlige antallet. Det er 15 personer som er registrert som fiskere av i alt 75 personer. Disse fiskerne er fordelt på 9 av i alt 10 hushold. I dette undersøkelsesområde var det ikke uvanlig at hvert hushold besto av flere enn 2 fiskere. Man finner blant annet et hushold som består av 3 fiskere og to hushold som består av 4 fiskere. Det gjennomsnittlige antallet var 1,5 fiskere pr

⁶¹ Storm: 144-145

⁶² Tallene er beregnet på bakgrunn av data fra FT, Trondenes, 1865 s. 9-10

hushold.⁶³ På bakgrunn av disse tallene kan man tolke det dit hen at fisket utgjorde en betydelig del av næringsinntekten til husholdet i Sáttiidvuopmi/Suolójávri. Grunnen til forskjellen mellom undersøkelsesområdene kan ligge i at kommunikasjonslinjene til sentrale handelssteder ved kysten er bedre i dette området; derav bedre mulighet til større involvering i fiskeriene. En av mine informanter, som kommer fra Suolójávri, men med familie i Hoantas, beretter også om hvordan kontakten med kysten hadde innvirkning på næringsprioriteringen.⁶⁴

1875

I løpet av tiårsperioden fra 1865 til 1875 registrerer man avtagende betydning av fisket I undersøkelsesområde nr 1 er det registrert 3 fiskere av i alt 65 enkeltindivider. Disse fiskerne er fordelt på hver sitt hushold av i alt 10 hushold. Gjennomsnittlig fantes det 0,3 fiskere for hvert hushold. Både det reelle antall fiskere i undersøkelsesområdet har gått ned i likhet med det gjennomsnittlige tallet for antall fiskere pr. gårdsbruk. I alt har det blitt 3 færre registrerte fiskere. Gjennomsnittlig har antallet fiskere pr. hushold sunket med -0,5 færre fiskere pr hushold.⁶⁵

I Hoantas/Vuopmi er det registrert 10 fiskere av i alt 75 enkeltindivider. Fiskerne er fordelt på 8 av i alt 13 hushold. Det gjennomsnittlige tallet for antall fiskere pr hushold er 0,7. Også i dette området har man hatt en betraktelig nedgang i antall fiskere, både totalt og gjennomsnittlig beregnet. Fra 1865 til 1875 har antallet fiskere minnet med 5. Og det gjennomsnittlige antall fiskere pr hushold har minnet med -0,8.⁶⁶

Omfanget av registrerte fiskere har altså gått ned i begge undersøkelsesområdene fra 1865 til 1875, både når det gjelder det totale og det gjennomsnittlige tallet. Ut i fra det kan man tolke det dit hen at markasamene i begge undersøkelsesområdene fokuserte mer på fiskeriet i 1865 enn i 1875. Mange husholdninger henter fortsatt deler av sitt næringsinntekke fra havfisket, men i mindre grad i 1875, spesielt hvis man legger de gjennomsnittlige tallene til grunne. Den minkende fokuseringen på fiskeriene skjer til tross for en markant befolkningsøkning i tiårsperioden. De som er registrert som fiskere i 1865 i undersøkelsesområde nr 1 kan man registrere ulike skjebner for i FT 1875. 3 personer er fortsatt registrert som fiskere i 1875.

⁶³ Tallene er beregnet på bakgrunn av data fra FT Trondenes, 1865 s. 15-16 og s. 22.

⁶⁴ Intervju med Olaf Øyvann, født 1931, Suolójávri.

⁶⁵ Tallene er beregnet på bakgrunn av data fra FT, Trondenes, 1865 s. 120-122.

⁶⁶ Tallene er beregnet på bakgrunn av data fra FT, Trondenes, 1875 s. 128-130.

Mens 2 personer har flyttet og solgt gårdene sin til andre tilreisende samer som slo seg ned i undersøkelsesområdet. Mens en person er ikke å finne i FT 1875. Derimot sier Lysaker i sin bygdebok at denne personen bodde på gården sin helt til han døde.⁶⁷ I tiårsperioden forekommer det ikke rekruttering til fiskeriene for dette undersøkelsesområdets vedkommende. I 1860-tallet forekom det et betydelig sildeinnsig i Ofuohta, noe som også kan være en del-årsak for at fisket hadde større betydning i 1865 sammenlignet med 1875.⁶⁸

I Hoantas/Vuopmi ser man en lignende situasjon. Det er 6 personer som fortsatte med fisket gjennom FT 1875. 2 personer har sluttet med fiske og er bare nevnt i forbindelse med gårdsarbeid. Mens 7 personer som er registrert i FT 1865 ikke er å finne i FT 1875. Dette kan skyldes flere årsaker. Noen kan ha flyttet utenfor undersøkelsesområdene og fortsatt den samme næringskombinasjonen tilknyttet et annet gårdsbruk. De kan også ha gått inn i reinnomadismen og lagt hovedvekt på reindrift som hovedsyssel. Eller dødsfall på grunn av alderdom, ulykker eller sykdom kan være grunnen til at man ikke finner dem igjen i FT 1875. Heller ikke i dette området har man en nyrekruttering til fiskeriene som en del av næringskombinasjonen. Det er viktig å påpeke faren med å trekke altfor bastante konklusjoner angående omfanget av fisket. Tallmaterialet for undersøkelsesområdene er lite, og kan ikke representere en generell tendens for hele den markasamiske befolkningen på Stuornjárga. Men det kvantitative kildematerialet for mine undersøkelsesområder, som studeres på mikronivå, tyder på utviklingen jeg har gjort rede for.

2.7.1 Reindriften mer framtrede

På bakgrunn av dette kan man tolke det dit hen at den markasamiske befolkningen på Stuornjárga har i løpet av tiårsperioden fra 1865 til 1875 hatt en forandring med henhold til vektlegging av næringer. Man har hatt en glidende overgang vekk fra både jordbruket og fiskeriene, sett ut i fra de gjennomsnittlige tallene for hvert hushold. Det gjennomsnittlige husdyrtallet og det gjennomsnittlige antallet fiskere har sunket i tiårsperioden. Både gårdsdriften og fisket har i løpet av tiårsperioden fått mindre betydning som næringsvei. De som i hovedsak fortsatt orienterer seg mot fiskeriene var de som hadde gjort det tidligere. De ”nye” som kom til bosatte seg på helårsbasis på Stuornjárga fokuserte ikke i like stor grad på jordbruket og fisket. For å brødfø befolkningen i undersøkelsesområdene måtte markebygdene søke næringsinnkomme på andre måter.

⁶⁷ Lysaker 1956: 92

⁶⁸ Minde 2000: 77

Som nevnt tidligere hadde man en ganske sterk folkeøkning i områdene fra 1865 til 1875, der begge undersøkelsesområdene får en økning på mellom 15-20 individer. Men hva skyldes denne folketilveksten fødselsoverskudd eller tilflytning? Den første forklaringen forutsetter at det er en stor andel av kvinnene som er i fødedyktige og gifteklar alder. I denne sammenheng viser det seg at de samiske kvinnene i markebygdene hadde mindre barneflokker enn de norske kvinnene.⁶⁹ Det er imidlertid ingenting som tyder på at barnedødeligheten blant samiske kvinner var høyere enn blant norske. Forklaringen i denne sammenheng kan være at det fantes en større andel ugifte kvinner blant samene enn blant nordmennene. Siden forklaringer ikke kan søkes i fødselsoverskuddet må man rette søkelyset mot innflyttingen til de markasamiske områdene på Stuornjárga, og i denne sammenhengen står reindriften sentralt.

Da er det relevant å trekke inn reindriften som et opp-prioritert næringsinnkomme for befolkningen i markebygdene på Stuornjárga. Reindrift kan knyttes til Stuornjárga langt tilbake i tid. Som jeg har nevnt i en tidligere sammenheng mener Arkeolog Oddmund Andersen å spore et enkelt sjøsamisk tamreinhold helt tilbake til yngre jernalder⁷⁰ Dessuten har grenseoverskridende reindriftssamer brukt Stuornjárga som sommerbeite helt siden 1600-tallet.⁷¹ Den stasjonære reindriften på Stuornjárga kan også spores langt tilbake i tid. Reindriften var fortsatt sterkt tilstedeværende på Stuornjárga på midten av 1860 tallet. Både reindriftssamene som hadde vinterbeite på andre siden av Kjølén og de stasjonære reindriftsutøverne på Stuornjárga var svært aktive, og forbindelsen mellom samene som hadde et mer stasjonært forhold til markebygdene og de som flyttet over til svensk side var sterke. I mange tilfeller var deler av slekten bosatt i markebygdene mens andre deler virket innen den grenseoverskridende reindriften. Dette kunne gjøre det lettere for reindriftsutøvere å inngå i en kombinasjonsnæring. Men det kunne også gjøre det enklere for samer som bodde hele året på Stuornjárga å tre inn igjen i den grenseoverstridende reindriften på permanent eller periodevis basis. Siden reindriftssamene i lang tid hadde en sesongvis utnyttelse av beiteområdene på Stuornjárga og øyene rundt, kjente de områdene svært godt og viste hvilken avkastning området kunne gi. Dette kan være en faktor som førte til at flere og flere reindriftssamer fikk permanent tilstedeværelse på sitt sommerbeite. Avskallingen fra

⁶⁹ Minde 2000: 65

⁷⁰ Andersen 2002: 515

⁷¹ Hansen 2003: 340

reindriften kom delvis fra det nedre samfunnslag i det reindriftssamiske samfunnet, der reindriftsutøvere som ikke lengre kunne få sitt innkomme bare fra reindriften flyttet til markebygdene som en ren nødvendighet for å overleve. Men også rike reineiere som så på gårdsdrift og fiskeriene som investeringer for utvidelse av egen velstand, slo seg ned i markebygdene.⁷²

Den markante økningen i antall reineiere i 1875 kan også forklares med henvisning til beitekatastrofer. Tim Ingold har framlagt en teori som hevder at utflyttingen fra reinnomadiske samfunn var et resultat av beitekatastrofer som medførte store reintap, som igjen medførte at den nomadiske befolkningen søkte næringsinnkomme utenfor reindriften. I vårt tilfelle kunne det bestå i å bosette seg fast ved sommerbeitet på Stuornjárga og ta opp andre næringer i tillegg til reindriften. En slik beitekatastrofe ble registrert i reindriftssiidaen tilknyttet Čohkkiras tidlig i 1870 årene, og kan være årsaken til innflyttingen av reindriftssamer til undersøkelsesområdene.⁷³ Roger Kvist har gjennom sine analyser av Tuorpon og Sirkas samebyer i Lule Lappmark redegjort for flere faktorer som kunne utløse økt avskalling fra reindriften. Reinsykdommer og ulvens herjinger kunne også være årsaker til store reintap i denne perioden.⁷⁴

Et argument som sannsynliggjør stor tilflytting av reindriftssamer som hovedårsaken til befolkningsveksten i perioden finner man i folketellingene for 1865, 1875 og 1900. Alle folketellingene inneholder en kategori for fødested for hvert enkelt individ. Personer som tidligere hadde drevet en grenseoverskridende nomadisme, med vinterbeite på svensk side av beitelandskapet, og nylig hadde fått et mer stasjonært forhold til markebygdene, er registrert med svensk fødested. Enten i form av ”Sverige” eller ”Jukkasjärvi”. En slik merknad gjør det mulig å registrere et minimumstall for den reindriftssamiske innflyttingen til markebygdene i perioden. Antallet personer med slike markeringer må betraktes som minimumstall for personer med fødested på svensk side, siden vi ikke har kontroll med eventuell underregistrering, dvs, hvor mange reelle innflyttere som ikke er blitt markert på denne måten. Men de som er registrert med svensk fødested kan man se på som forholdsvis sikre indikatorer på reindriftssamisk innflytting i undersøkelsesområdene.

⁷² Minde 2000: 49

⁷³ Andresen 1991: 86

⁷⁴ Andersen 2002: 169-170

Tabell nr.7. Personer med registrert fødested i Sverige

År /Kjønn	Menn	Kvinner
1865 Undersøkelsesområde nr.1	0	1
Undersøkelsesområde nr.2	0	3
1875 Undersøkelsesområde nr.1	3	5
Undersøkelsesområde nr.2	4	5
1900 Undersøkelsesområde nr.1	3	2
Undersøkelsesområde nr.2	4	3

Kilde: FT, Trondenes 1865, 1875 og 190

Sannsynligheten er stor for at denne merknaden i FT var et produkt av nære bånd til grenseoverskridende reindrift. Slik det utgår av tabellen har både menn og kvinner tilknytning til svensk side. Færrest personer med svenskregistrert fødested finner man i 1865, med til sammen 4 personer. Mens man når en topp i 1875 med til sammen 17 personer i undersøkelsesområde 1 og 2. Så får man en merkbar nedgang i 1900 med til sammen 12 personer med registrert svensksamisk fødested.⁷⁵ Toppen i 1875 bygger opp under argumentet om at innflyttingen av reindriftssamene hadde innvirkning på næringsprioriteringen. Hvis man legger sammen undersøkelsesområde 1 og 2 vil man få en total folkeøkning på 36 personer.⁷⁶ Det vil si at 17 av 36 nye personer i 1875 hadde svenskregistrert fødested, hvis man legger minimumstallene til grunne. I FT 1900 har man fortsatt et høyere antall personer med svenskregistrert fødested enn i 1865. Det er til sammen 12 personer, som er 8 flere enn i 1865. Men i forhold til den totale befolkningsveksten i 1900 er det bare 12 av 327 enkeltindivider med denne bemerkningen. Befolkningsøkningen kan sannsynligvis begrunnes i et internt befolkningsoverskudd og tilflytting fra andre samiske områder. Men hvis man går ut i fra at det har skjedd en underregistrering av tilflyttede, kan man regne med at dette tallet er høyere i virkeligheten, slik at man fortsatt hadde en betydelig tilflytting av reindriftssamer til undersøkelsesområdene rundt 1900, som kunne ha gitt utslag på næringsprioriteringen til enkelte hushold og gårder.

⁷⁵ Tallene utgjør en undersøkelsesområde 1 og 2 til sammen.

⁷⁶ Beregnet på bakgrunn av tabell 1 og 2.

Når både den nedre og øvre delen av reindriftssamfunnet etablerte gårdsbruk i markebygden hadde de med seg en god del rein. Denne reinen skulle vise seg å bli en viktig del av energibehovet for den tilflyttende og den tilstedeværende befolkningen i markebygdene. Reindriftssamene som i løpet av tiårsperioden fra 1865 til 1875 slo seg ned i markebygdene, forandret ikke umiddelbart sin næringsvei til jordbruk, fehold og fiskerier, men fortsatte sitt hovedfokus på reindriften, enten den var stasjonær på Stuornjárga eller Innasuolu eller i forbindelse med den grenseoverskridende reindriften. For disse tilflyttende samene var jordbruket og fisket en nedprioritert næring i forhold til reindriften. Dette skapte ringvirkninger for hele det markasamiske samfunnet som igjen var mer rettet mot reindriften i 1875 enn i 1865. Den gjennomsnittlige nedgangen i både jordbruket og fiskeriene kan forklares med at markasamene igjen har lagt større vekt på reindriften, som følge av tilflytting av en rekke reindriftssamer fra svensk side. De tilflyttede samene etter 1865 dro trolig det gjennomsnittlige tallet for gårdsdrift og fisket ned. Alle de tilflyttende samene i FT 1875 er registrert på gårder, så jordbruk var en del av deres næringstilpasning også, men ikke som hovednæring. For å forstå det relativt store innrykket av reindriftssamer med vinterbeite på svensk side skal jeg eksemplifisere det gjennom en gård og kombinasjonsnæringsutøvere.

Sáttiidvuopmi/Suolójávri:

Et eksempel på reindriftssamer som fikk et mer stasjonært forhold til markebygdene er Inga-slekten, som bosatte seg ved Suolójávri. Reindriftssamen Anders Nilsen Inga og hans familie ble stasjonære i kystområdene i Nordre-Nordland og Sør-Troms på slutten av 1860-tallet. Før den tid hadde Anders drevet grenseoverskridende reindrift med vinterbeite i Čohkkiras i svensk lappmark, men kom etter hvert til å utnytte beitene i kystlandskapet på helårlig basis.

Omkring 1870 flyttet familien til markebygda Suolójávri og kjøpte seg en gård. Samtidig som familien var etablert med et lite gårdsbruk her, drev familien storstilt reindrift på Dielda og Innasuolo. I tillegg til å gjete sin egen rein tok Anders Nilsen Inga vare på andre markebygdingers sytingsrein. Anders var selv reindriftsutøver mens andre deler av familien drev gårdsbruket.⁷⁷

Gården som reieneieren Anders Nilsen Inga overtok hadde en bosetning på hele 20 personer. Gården hadde to hushold, og det andre husholdet tilhørte John Johnsen som var gift med

⁷⁷ Lysaker 1956: 91

Anders' datter Inger. Husholdet til Anders Nilsen Inga besto av 7 personer, mens det til svigersønnen John Johnsen besto av 13 personer. 18 av gårdens personer, kvinner og menn, ble registrert med tilknytning til reindriften. Bare to personer er registrert med yrke som fisker. Gården ser altså ut til å ha vært utgangspunktet for en næringskombinasjon med hovedvekt på reindriften, der mange av gårdens beboere var direkte involvert i reingjetingen. Både Anders Nilsen Ingas sønner og døtre er registrert med "hjelper faderen" i FT 1875. Begge kjønn hadde altså i denne perioden direkte arbeidsoppgaver i tilknytning til reindriften som ble drevet på Diolda og Innasuolo.⁷⁸

Reindriften utgjorde tydeligvis en vesentlig del av det markasamiske husholdets næringsinntekter. Man kan også stille seg spørsmål om reindriften kanskje var mer framtrekkende næringsvei i husholdet i senere tid enn tidligere antatt. En slik tilflytting av reindriftssamer i de markasamiske områdene kan tyde på at samarbeidet mellom de bofaste og reindriftssamer har vært sentralt i den markasamiske samfunnsstrukturen, noe som på samisk kan betegnes som "verddet".

2.8 Verddet

Etter hvert som tiden gikk fikk man flere og flere samer som etablerte et stasjonært forhold til Stuornjárga og markebygdene, mens mange var fortsatt nomader og drev en grenseoverskridende reindrift, med sommerbeite innenfor mine undersøkelsesområder. Bofaste i sommerbeiteområdene åpnet ikke bare for muligheter til byttehandel mellom de som hadde hovedfokus på reindriften og de som hadde rein i kombinasjon med jordbruk og fiske, men også en tjenesteutveksling der hver gruppe gjorde seg nytte av den andres arbeidskraft og ekspertise. For at både reindrift og jordbruksnæringen skulle få en optimal økologisk tilpasning var det nødvendig å opprettholde et godt vennskap mellom de forskjellige næringsgruppene med tilknytning til markebygdene.

Harald Eidheim har undersøkt utvekslingsforholdet mellom fastboende i kystfinnmark og reindriftsnomadene med tilknytning til Vest-Finnmark. Et eksempel på et slikt bytteforhold ("verddet") finner man i den årlige reinflyttingen til sommerbeiteområdene. Mange hadde sommerbeite på øyene ved kysten, og for at flyttingen over til disse øyene skulle gå mest mulig knirkefritt fikk man hjelp av sine sjøsamiske samarbeidspartnere ved kysten. Flyttingen innebar at reinen måtte svømme over til øyene, noe som innebar to forskjellige farenomenter.

⁷⁸ FT, Trondenes 1875: 121

For det første trengte reinnomadene hjelp til å forsikre seg at reinen svømte i en sammensveiset formasjon så fort som mulig, for å redusere sjansen for at flokken snudde tilbake til fastlandet når strømmen ble sterkere. For det andre var det alltid noen rein som ikke klarte å gjennomføre den strabasjose svømmeturen og som måtte bli reddet opp i båtene.⁷⁹

Forholdet mellom den sjøsamiske befolkningen og den reindriftsnomadiske befolkningen ble pleiet gjennom vare og tjenestebytte, der alle generasjoner fra begge leirer deltok. Grunnen til at flere generasjoner deltok samtidig synes å ha vært for å skape en langvarig kontinuitet som kunne være grobunn for framtidig ”verdhet”. Denne formen for institusjonaliserte samiske gjestesamarbeid kunne/kan variere i innhold og form fra plass til plass. Men generelt uttrykkes det som:

*”the essential point is that the verde institution is instrumental in the ecological adaptation of individual herding units.”*⁸⁰

Verdhet var ikke et system basert på penger, men som et rent bytteforhold med varer og tjenester. Derfor var forholdet mellom gruppene svært avhengig av at avtaler ble gjensidig overholdt ved gjenytning av tjenester. Tjenesten ble gjengjeldt når det var mest høvelig. For eksempel ville reindriftsnomadene gjengjelde tjenesten til sjøsamene rundt slaktetider ved å bringe reinslakt til dem.

Et godt verdde-forhold var en sikkerhet spesielt for den nomadiske delen, særlig hvis man hadde et verdde-forhold til en respektert familie med stor innflytelse. Reindriftssamene og sjøsamene delte også en felles identitet og språk, noe som gjorde ”verdhet” sterkere. Begge tilhørte også den læstadianske religiøse retningen, noe som var en forsterkende faktor for gruppetilhørigheten.

Man kan spørre seg om liknende verdde-forhold har preget markebygdene i min undersøkelsesperiode og fram til i dag. Eksempler hentet fra Lars Ivar Hansens ”Astadjord bygdebok” tyder på slik virksomhet. Et slikt vare og tjeneste bytteforhold mellom reindriftssamer og fastboende har eksistert fra 1700-tallet og fram til i dag. Reindriftsfamilier og jordbrukere benytter seg fortsatt av hverandres varer og arbeidskraft. Dette kommer blant annet godt fram gjennom at man hjelper hverandre med slakting av dyr. Bonden hjelper

⁷⁹ Eidheim 1971: 25-26

⁸⁰ Eidheim 1971: 27

reindriftssamen å slakte rein, og reindriftssamen hjelper til i lammeslaktingen, uten at penger er involvert.⁸¹

Man kan også forestille seg lignende situasjoner i markasamiske områder, som i kyst-Finnmark, mellom de grenseoverskridende nomadene og de fastboende rein og jordbruksutøverne. Mange hadde sine sommerbeiter på øyene rundt i Astafjorden. Både Innasuolo og Dielda var sentrale sommer- og helårsbeiter for reindriftssamene. Det er naturlig å anta at flyttingen over til disse øyene krevde ekstra arbeidskraft i likhet med situasjonen i kystfinnmark. Mange bofaste markasamer hadde egne båter og var aktive sesongfiskere, noe som tilsa at de kunne være til stor nytte i en slik situasjon.⁸²

Det er også naturlig å tro at denne markasamiske formen for ”verddet” hadde et annet innhold og form enn den i Finnmark, siden næringskombinasjonen til de bofaste i markebygdene hadde en annen struktur, der de fastboende også var tungt representert både i den grenseoverskridende og stasjonære reindriften. Båndene mellom fastboende og reindriftsnomadene var særdeles sterke i dette området siden slekts- og familierelasjonene var nære. Det var derfor helt uproblematisk å bytte yrkesstatus hvis situasjonen tilsa det; fra å være fastboende til å være reindriftsnomade, og omvent. Mange samer fra Stuornjárga ble viet eller fikk døpt sine barn i Čohkiras, noe som var med på å forsterke verdde-forholdet.⁸³ Dette kunne ha fungert som et bevisst grep for å pleie verdde-forholdet med de fastboende i markebygden. Nye familie og slektsrelasjoner gjennom giftemål kan ha vært en bevisst strategi for å styrke samarbeidet. Et verdde-forhold kunne blant annet bestå av vokting av hverandres dyr til forskjellige årstider, der geit og sytingsrein sto veldig sentralt.

En av mine informanter kunne huske at bofaste samer som la sin hovedvekt på jordbruket var aktivt med på arbeidsoppgaver innen reindriften. Han kunne erindre at når spesielt store flokker skulle samles om høsten var det høyst nødvendig med hjelp fra fastboende. I følge informanten var denne reinen svært sky og ekstrahjelpen fra de fastboende, som var mellom 5-7 personer, var høyst nødvendig når en flokk på 1200-1300 rein skulle samles. I bytte for hjelpen fikk de fastboende reinkjøtt. Denne formen for ”verddet” fant sted fram til 1920 tallet.

84

⁸¹ Erfaringer fra mitt eget nærmiljø.

⁸² Minde 2000: 75

⁸³ Hansen 2003: 346

⁸⁴ Jon Minde, født 1921, Skoabejávri,

På 1800- tallet til begynnelsen av 1900 tallet var samarbeidet rundt geiteholdet meget sentralt i ”verdde-forholdet”. Bofaste markasamer hadde reindriftssamenes geiter til vinterforing fra de dro på høsten og til de kom tilbake om våren, noe jeg kommer tilbake til i en annen sammenheng. Som gjenytelser kunne nomadene tilby både arbeidskraft, reinprodukter samt andre produkter fra svensk lappmark.

Samarbeidsforholdet mellom bofaste og reindriftsnomadene ser ut til å være ganske viktig for begge parter. Norske myndigheter hadde som intensjon å avvikle reindriftsnomadenes geitehold, noe som viste seg å være vanskeligere enn de hadde forestilt seg. Geiteholdet var grunnnet på verdde-forholdet med fastboende som i mange tilfeller eide egen innmark. Norske myndigheter kunne ikke i samme grad regulere utnyttelsen av privat grunn slik dem kunne gjøre med de statlige eiendommer i høyfjellet. Lappefogden i Tromsø amt skrev i 1904 følgende om situasjonen:

*” Jeg er forresten ikke saa sikker paa, om ikke de fastboende har havt treds saa megen fordel af dette gjedehold som vedkommende lapper.”*⁸⁵

Dette kan på mange måter gjenspeile norske myndigheters mangel på forståelse av hvordan samiske næringer ble utøvet, der man bare hadde øye for den ene partens fordeler i samarbeidet. Men så ikke det gjensidige utnyttelsesforholdet som ”verddet” innebærer.

2.8.1 Forandring i verdde-forholdet

Det er viktig å presisere at utvekslingen med kystbefolkningen ikke bare skjedde med fastboende markasamer. I tillegg til et slikt verdde-forhold har reindriftsamene fra gammelt av vært integrert i handelen som foregikk på Nordkalotten, og solgte overskuddsprodukter for å skaffe seg varer de ikke kunne produsere selv. Fra 1700-tallet finnes kilder som viser at samene fungerte som mellommenn for det svenske og det norske handelsmarkedet. Svenske eksportprodukter som jern og metallvarer, gryter, økser, børser, nåler og diverse kopper og messinggjenstander var noe som reindriftssamene fraktet med seg over til norsk side.⁸⁶

Vare- og tjenestesamarbeid mellom den sjøsamiske og den reindriftssamiske befolkningen kan også ha blitt forsterket gjennom giftermål mellom gruppene.

Det finnes grunnlag for å tro at samarbeidet mellom den sjøsamiske og norske befolkningen kom noe i bakgrunnen etter at man fikk fast etablering av bosetning i markebygdene. I denne

⁸⁵ Andresen 2002: 80

⁸⁶ Hansen 2003: 344 -345

sammenheng støtter jeg meg til Alf Ragnar Nielssens synspunkter om forholdet mellom lulesamisk og sjøsamisk befolkning i Divttasvuotna. Nielssen har påvist hvordan kontakten mellom reindriftssamer og sjøsamere i Divttasvuotna-området ble svekket etter hvert som det ble etablert en fast lulesamisk bosetning innerst i fjordene.

Hvis man sammenligner utviklingen av fast bosetning i markebygdene med fast lulesamisk bosetning i Divttasvuotna finner man mange likhetstrekk. Både den reindriftssamiske bakgrunnen til deler av den faste bosetningen og den geografiske atskillelsen fra sjøsamisk og norsk bosetning, utgjør fellestrekk for de markasamiske områder i Nordre Nordland og Sør-Troms og de lulesamiske områdene i Divttasvuotna. I likhet med markasamene var lulesamene til dels geografisk adskilt og lite integrert, siden deres bosetning var konsentrert rundt de innerste fjordområdene langt unna annen bebyggelse. Skillet og kontakten til resten av befolkningen var begrenset, men ikke total. Lulesamene hadde kanskje enda større avstand til resten av befolkningen enn markasamene. Men det er likevel grunnlag for sammenligning av utvikling.

Før den faste lulesamiske bosetningen ble etablert var det varebytte og handel mellom sjøsamere og lulesamere. Det fantes i tillegg sosiale relasjoner mellom gruppene ved at man for eksempel var fadder for hverandres barn.

Men etter hvert som den faste lulesamiske bosetningen etablerte seg ble kontakten med sjøsamene svekket, og gruppene fjernet seg fra hverandre. I tillegg til det geografiske skillet mellom gruppene ble behovet for sosial kontakt mindre etter hvert som den lulesamiske bosetningen økte. Reindriftsamene som fra 1700- 1800-tallet kom til sitt sommerbeite i områdene rundt Divttasvuotna søkte heller kontakt med sine fastboende slektninger i stedet for med sjøsamene. De fastboende lulesamene overtok rollen som ”verdde-partner” og ble nå faddere og byttehandlere med reindriftssamene.⁸⁷

Man kan forestille seg at en liknende utvikling fant sted i de markasamiske områdene i Sør-Troms og Nordre Nordland. Der reindriftsnomadene gikk over fra et ”verdde-forhold” med den sjøsamiske befolkning til et forhold rettet mot den bofaste markasamiske befolkningen. Som jeg har nevnt i en tidligere sammenheng er etableringen av markebygdene hovedsakelig basert på tornesamisk innvandring, men har også innslag av sjøsamere.

⁸⁷ Nielssen 1996: 45-47

Det er viktig å presisere at ikke alt samarbeid mellom fastboende og reindriftssamer nødvendigvis var basert på ”verdde-forhold”. Både reindriftssamene og de fastboende var en del av det generelle handelsnettverket, og langt fra isolert fra resten av landsdelen. I mange tilfeller var det høyst nødvendig at man fikk solgt sine varer og tjenester for å skaffe seg penger. Hvis en reindriftssame hadde ambisjoner om å få kjøpt seg jord var han helt avhengig av å skaffe til veie midler for kjøpet. Dette kunne for eksempel skje gjennom salg av reinprodukter og tjenester til den bofaste markebygdbefolkningen.

Det finnes indikasjoner på at det var involvert penge-transaksjoner i samband med tjenesteutveksling allerede tidlig på 1800-tallet. Som et eksempel på dette finner man i beretningen om Reiner Knutsen, første rydningsmann i Stenorra:

*”Reiner eide noen rein som om sommeren beitet i området omkring Skiddendalen. Om vinteren sendte han dem over til Sverige med flyttsamene og betalte vanlig 12 skilling i gjeterlønn for hver reinsimle, mens oksene gikk gratis fordi de ble brukt som trekkdyr.”*⁸⁸

Dette tyder på at ”verdde-forholdene” i markebygdene ikke gjaldt i alle situasjoner, men kunne variere i omfang og utforming. Penger verserte også i forholdet mellom fastboende og reindriftssamer i tillegg til verddet. Fram til i dag kan det ha vært en glidende overgang fra rene bytte- og tjensteavtaler til mer direkte lønns og leieforhold.

2.9 Oppsummering

Bruken av folketellingene som kilde til det markasamiske husdyrholdet medfører en del usikkerhetsmomenter. Husdyr som sto på bås, da folketellingene fant sted på vinteren, kan man anta var i noenlunde i samsvar med det riktige antall husdyr pr. hushold. Men antallet rein registrert i FT må sees på som høyst usikkert. Oppgiving av feil antall rein og motstridende opplysninger i skiftematerialet, gjør reintallene usikre.

Man registrerer en økning i antall enkeltindivider og hushold gjennom alle folketellingene.

Åkerbruket i 1865 og 1875 dreide seg om bygg og poteter. Denne delen av gårdsdriften har gjennom hele undersøkelsesperioden vært en viktig del av kalorigrunnlaget. Den generelle åkerdriften syntes å få en økt vektlegging på potetdyrking i tiårsperioden på bekostning av

⁸⁸ Lysaker 1956: 264

byggdyrkingen. Sett begge undersøkelsesområdene under ett gikk det totale antallet tønner byggutsæd ned med ca én tønne, mens det totale antallet tønner potetutsæd gikk opp med om lag 8,5.

Den gjennomsnittlige husdyrbestanden pr. hushold synes å ha vært større i undersøkelsesområde nr 2. enn i undersøkelsesområde nr 1, noe som kan skyldes områdenes kommunikasjonsmuligheter med den norske befolkningen ved kysten.

Fra 1875 og 1900 ble det mer vanlig at hvert gårdsbruk besto av flere hushold.

Befolkningsøkningen fra 1865 til 1875 kan skyldes tilflytting av reindriftssamer som fikk et mer bofast forhold til markebygdene. Denne innflyttingen kunne også være årsaken til at husdyrstanden som sto på bås vintertid gikk ned. Reindriftssamene hadde med seg sine reinhjorden når de kom, noe som førte til at næringsgrunnlaget jevnt over ble innrettet mer mot reindriften enn tidligere. Denne påstanden styrkes ytterligere når man legger den markante økningen av personer med svenskregistrert fødested til grunn.

Til slutt har jeg redegjort for ”verdde-forholdet” mellom fastboende samer og reindriftssamene, der vare og tjenestebytte var hovedessensen i forholdet. Det er grunn til å tro at man i utgangspunktet hadde reindriftssamene et ”verdde-forhold” med den sjøsamiske befolkningen. Men etter etableringen av markebygdene inngikk reindriftssamene ”verddet” med den markasamiske befolkningen, som i hovedsak har en reindriftssamisk bakgrunn. Denne overgangen kan relateres til en lignende situasjon i Divttasvuotna som Alf Ragnar Nielsen har klarlagt.

Kapittel 3

Reindriftas betydning for det markasamiske husholdet

Reindriftsnæringen har gjennom hele undersøkelsesperioden vært en svært framtrædende del av den markasamiske kombinasjonsøkonomien. Regionen rundt Stuornjárga og Innasuolo har gjennom hele undersøkelsesperioden, som strekker seg fra 1860 til 1920, vært tilholdssted for stasjonære og grenseoverskridende reindriftssamer. Jeg skal i dette kapitlet ta for meg reindriftens utvikling og betydning for de markasamiske husholdene. I denne sammenheng er det viktig å se de forskjellige husholdene i forhold til hverandre. Derfor vil jeg først og fremst ta for meg utviklingen av flyttehusholdet som drev med reindrift på heltid. Flyttehusholdets utvikling vil bli belyst av spesifikke eksempler hentet fra undersøkelsesområdene. Deretter vil jeg redegjøre for reindriftens betydning for de fastboende markasamene, dels på generelt grunnlag, men også i spesifikt avgrensede tidsperioder der sytingsreinholdet er sentralt. Markasamenes forhold til reindriftsnæringen vil bli belyst av en rekke eksempler på mikronivå. Til slutt i kapitlet vil jeg ta for meg forandringer innen reindriften fram mot slutten av undersøkelsesperioden i 1920. Overflyttningslistene for Tromsø Amt blir sentrale i forbindelse med reindriften. Det er derfor nødvendig å drøfte listenes rolle som primærkilde, før jeg går videre inn på problematikken.

3.1 Overflyttningslistene som kilde

Tidligere i oppgaven har jeg argumentert for at folketellingene fra 1865, 1875, 1900 ikke oppgir reelle tall for størrelsen på reinflokkene til markebygdsbefolkningen. Det er derfor nødvendig å søke alternative kilder, blant annet overflyttningslistene.⁸⁹ Man kan stille seg spørrende til hvorfor man i større grad skal legge sin lit til overflyttningslistene som kilde? I liket med folketellingene må man ta høyde for at det finnes underregistrering av flokkstørrelsene som krysset grensen over til Tromsø amt. Med det menes at det kan være bare et utvalg av ”flytterne” som har blitt registrert.⁹⁰

Det finnes en del forhold som peker i retning av at overflyttningslistene kan være mer troverdige og pålitelige enn folketellingene. Man må se listeføringen av flyttehusholdene og

⁸⁹ Overflyttningslistene for Tromsø Amt. Ligger under ”Oversikt over lapper og antall rein utenfor eget land”, arkiveringsnummer 2462, Statsarkivet i Tromsø.

⁹⁰ Dyrvik 1883: 173

deres reinhjorder i en annen sammenheng enn folketellingene. Folketellingene av 1865, 1875 og 1900 fant sted på et annet tidspunkt enn registreringene i forbindelse med overflytningen til Troms. Folketellingene fant sted på vinteren, da reinflokkene var på vinterbeitet på svensk side. Mens overflytningens registreringer skjedde i forbindelse med vårflyttingen til sommerbeitet i distriktet, noe som tilsa at reinflokkene var i området der registreringen foregikk. Registreringene i henhold til overflyttningslistene viser også et betraktelig høyere reintall enn folketellingene, noe som indikerer at de fanget opp mer av det reelle reintallet.

Listeføringen ble etter hvert innarbeidete rutiner for begge parter; både for listeførerne og de listeførte. Reindriftsutøverne var inneforstått med at hver vår ble deres hjorder listeført av norske myndigheter og viste at dette ikke innebar ekstraordinære fastsettelse av f eks skatt, slik de fryktet skulle være en av konsekvensene av folketellingene. Registreringen kom ikke som noen overraskelse, og man visste at listeføringen ikke medførte ekstraordinære statlige reguleringer. Dermed er det mulig at reindriftsutøverne heller ikke så det hensiktsmessig i å oppgi feil reintall.

Overflyttningslistene ble utarbeidet av lensmennene innen de forskjellige reinbeitedistriktene, men de var ikke alene. Som regel hadde lensmannen to formenn, som selv var reindriftsutøvere, som sine kontaktpersoner innen reindriften. Det kan tenkes at disse to reindriftsutøverne, som ble kalt for 1.formann og 2.formann, ble ansvarliggjort for at tellingen foregikk på rettmessig vis. Deres arbeidsoppgave var å påse at reintallene var korrekte for å unngå eventuelle feilregistreringer. Begge formennene undertegnet overflyttningslistene og stilte seg dermed bak dens innhold.

I det 17. reinbeitedistrikt er reieierne Per Olsson Fjelldal og Olof Nilsson Svonni eksempler på slike formenn. Per Olsson Fjelldal var listeført med ca 200 egneide og sytings rein fra 1884, fram til han forsvant ut av overflyttningslistene i 1893, og ble avløst av en ny formann. Olof Nilsson Svonni ser også ut til å ha forlatt sin posisjon som formann i 1893. Olof Nilsson Svonni eide ca 125 rein i tillegg til å ha ca 90 sytingsrein med seg i sin tid som formann i distriktet. Hvem som innehadde posisjonen som formann ser ut til å kunne veksle fra år til år. En formann kan være borte fra noen overflyttningslister og så igjen dukke opp som formann noen år etter.⁹¹

⁹¹ Systematisk gjennomgang av overflyttningslistene fra 1884-1900.

En del forhold tilsier altså at overflytningslistene kan være pålitelige kilder. De nomadiske reindriftshusholdene flyttet over store avstander fra sine vinterbeiter i Čohkkiras sogn til Tromsø amt. Flyttingene var også planlagte og kontinuerlige ved at de kom om våren og forlot området om høsten. Dessuten ble reindriftssamene sett på som enheter fra Sverige, og det var dermed viktig å registrere deres virksomhet og reinhjorders opphold på norsk side. Til sammen synes alt dette å øke sjansen for at registreringer av reinhjordene var i samsvar med de reelle tallene.

3.2 Flyttehushold med sommerbeite i 17. reinbeitedistrikt i Tromsø amt

Med flyttehushold menes hushold som flyttet med reinen langs flyttesveiene fra vinterbeite i Čohkkiras til sommerbeite på Stuornjárga og Innasuolo, i vårt tilfelle det 17. reinbeitedistrikt i Tromsø amt. I overflytningslistene blir ektemannen/husfaren registrert som flokkeier og hovedperson. Mens hustru, barn og drenger er registrert som medfølgende til reinhjorden. Selv om husholdene var registrert hver for seg, samsvarer ikke dette med strukturen på selve enheten som flyttet fra svensk til norsk side. I likhet med gårdsbrukene, samarbeidet flere hushold om oppgaver i forbindelse med reinhjordene. Et hushold som i overflytningslistene er registrert med tre individer og til sammen 250 rein var avhengig av et samarbeid med andre reineiere som flyttet til samme sommerbeite. Et annet hushold som er registrert med én person og 260 rein, indikerer på at husholdssammensetningen kan være sammensatt på en annen måte enn hvordan det er registrert i overflytningslistene. Et slikt hushold ville trolig trenge hjelp fra andre reindriftssamer til flyttingen⁹². Det kan tenkes at de forskjellige husholdene gikk sammen med hverandre og dannet et fellesskap som kan kategoriseres som ”flerfamilier”⁹³, der flere kjernefamilier og hushold kan være beslektet og flytter sammen både til og fra Bárbmoriika (sommerbeitet) Antropologen Robert N. Pehrson har i et feltstudie av Geaggánvuopmi, den nordligste samebyen i Sverige, tatt for seg slektsrelasjoner blant reindriftssamer i tidsrommet 1948-1952. I denne sammenheng konkluderer han med at det ikke finnes noen regler som tilsier at reindriftssamer alltid skal holde sammen med sine søsken i deres hushold. Men det er alltid en kjernegruppe av søsken og deres familier eller søsken-søskenbarn som danner fellesskap i form av et flyttehushold.⁹⁴

⁹² Overflytningslisten, 1900, se Per Jonsson Sunna.

⁹³ Drake, 1994, Kursbok 3, ”Familie, husstand og slekt” : 2

⁹⁴ Sara 1993: 28-29

3.2.1 Utviklingen av flyttehusholdene

Både antall hushold, det samlede antall personer som inngikk i husholdet og det gjennomsnittlige antallet personer i hvert hushold ser ut til å variert i perioden fra 1884 til 1900. I løpet av perioden er det registrert alt i fra 4 til 13 hushold som hadde sommerbeite i det 17. reinbeitedistrikt.

Antallet registrerte enkeltindivider i overflytningslistene ser også ut til å variere betraktelig fra år til år. De første registrerte årene, 1884 og 1885, har det minste antallet overflyttere med 17 enkeltindivider ved begge årene. Mens det i neste undersøkelsesår, 1888, er man oppe i hele 42 enkeltindivider. Svingningene i antallet hushold og enkeltpersoner skyldes trolig ikke underregistrering, men reelle svingninger i antall personer og hushold som søkte sommerbeite i distriktet. Man må regne med at en viss underregistrering har funnet sted, men dette er ikke hovedårsaken til svingningene. En av årsakene til svingningene kan være at allerede på 1880-tallet hadde mange reindriftshushold med vinterbeite på svensk side begynt å oppholde seg ved riksgrensen året rundt, om reinbeiteforholdene tillot det.⁹⁵

Tabell nr.8 Reindriftshushold med sommerbeite i 17. distrikt i Tromsø amt.

År	1884	1885	1888	1890	1891	1893	1895	1896	1897	1898	1899	1900
Antall hushold	4	6	13	9	9	7	5	8	6	4	9	9
Antall personer	17	17	42	33	38	35	22	34	27	19	38	37
Gj.sn ant.pers pr hushold	4,2	2,8	3,2	3,6	4,2	5	4,4	4,2	4,5	4,7	4,2	4,1

Kilde: Overflytningslistene for Tromsø amt.

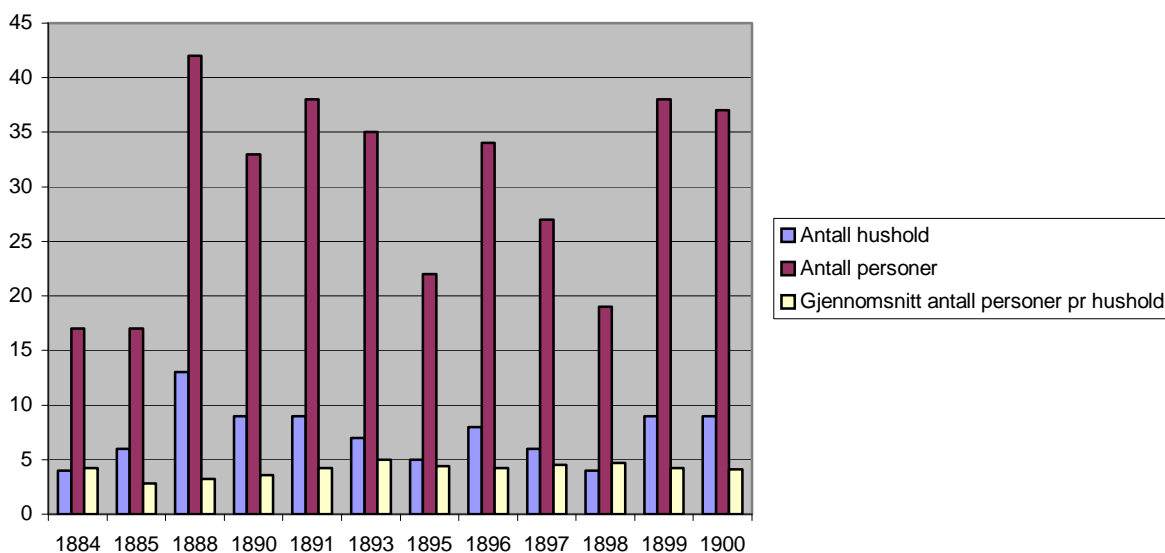
Etter 1888 ser det ut til at antallet hushold og enkeltindivider jevner seg noe ut. Fram til 1900 varierer det mellom 7, 8 og 9 hushold. Unntakene er årene 1895 og 1898 da antallet er 5 og 4 hushold. Antallet enkeltindivider stabiliserer seg også, med en variasjon mellom 33 og 38 enkeltindivider, med unntak av årene 1895 og 1898 da det er registrert 22 og 19 enkeltindivider.

Beregning av det gjennomsnittlige husholdet viser også stor variasjon gjennom undersøkelsesperioden. Gjennomsnittlig husholdsstørrelse for hele perioden er 4,1. De store svingningene finner sted fra 1885, 1888 og 1890, med gjennomsnittlige hushold på 2,8, 3,2 og

⁹⁵ Andresen 1991: 167

3,6. I 1884 er husholdet på 4,2 personer og faller påfølgende drastisk med 1,4 personer. Men deretter skjer det igjen ei økning på 0,6 personer fra 1890 til 1891. Ellers holder det gjennomsnittlige husholdet seg relativt stabilt fra 4,1 til 4,7 personer gjennom resten av perioden; likevel med unntak av 1893 der husholdet gjennomsnittlig besto av hele 5 personer. Gjennomsnittstallene må også sees i sammenheng med det totale antallet personer som ankom distriktet. Det er for eksempel registrert et likt antall enkeltpersoner i 1884 og 1885. Men grunnen til differansen på 1,4 personer kommer av at det i 1884 var 2 færre hushold enn i 1885. Det inngikk dermed et likt antall personer i færre hushold i 1884 enn i 1885.⁹⁶ Hushold der det bare er registrert én person vil ha innvirkning på den gjennomsnittlige beregningen. Slike hushold er med på å dra antallet hushold opp, og holde det totale antallet enkeltindivider nede i forhold til det gjennomsnittlige husholdet. Dette ser man på den gjennomsnittlige beregningen hvis man legger overflytningslistene for 1891 til grunn. Det er totalt 9 hushold og 33 enkeltindivider som utgjør et gjennomsnitt på 3,6 personer. Av disse husholdene er det ett hushold som består av én person, og ett hushold som består av to personer.⁹⁷

Diagram 1 Reindriftshushold med sommerbeite i 17. Reinbeitedistrikt i Tromsø amt

Gjennomgangen viser at det er grunn til å reise spørsmål med den standardiserte registreringen av husholdene. Registreringen synes ikke å ha fanget opp den reelle størrelsen på flyttehusholdene. Det kan tenkes at disse listeregistrerte flyttehusholdene ikke var så små i virkeligheten, men at de inngikk i flerfamilier som til sammen dannede større hushold. Slik at

⁹⁶ Beregninger på bakgrunn av tabell nr.8

⁹⁷ Overflytningslistene 1890.

registreringen av eierforholdet til reinflokken var med på å definere husholdet i listene, mens det i praksis var det en annen struktur og størrelse på husholdene.

På bakgrunn av denne antakelsen kan man også spørre seg om overflyttningslistene er like pålitelige i husholdsregistreringene som dem synes å være i forhold til reintallet.

Overflyttningslistene ser ikke ut til å direkte registrere den praktiske sammensetningen og strukturen i flyttehusholdene. Listene registrerer bare hvilke husholdsmedlemmer som var tilknyttet reinflokken, men sier heller lite om hvordan strukturene var i praksis.

3.2.2 Det bofaste hushold og flyttehushold

Hvis man sammenligner de markasamiske husholdene tilknyttet gårdsbruk med de listeførte reinnomadiske flyttehusholdene finner man forskjeller som det verdt å ta i nærmere øyesyn. Det mest naturlige er å sammenligne det gjennomsnittlige husholdet som er basert på FT 1875 og 1900, fordi de ligger overflyttningslistenes tidsperiode nærmest i tid.

Slår man undersøkelsesområde nr 1 og 2 sammen får man et gjennomsnittlig hushold på 6,75 personer pr hushold i 1875. Det vil si at det markasamiske husholdet som var knyttet til et gårdsbruk var 2.65 personer større enn det gjennomsnittlige reinnomadiske flyttehusholdet. Gjennomsnittshusholdet blant fastboende i FT 1900 er noe mindre, og er på 5,6 personer. Det fastboende husholdet besto på dette tidspunktet av gjennomsnittlig 1,5 personer flere enn det reindriftssamiske flyttehusholdet.⁹⁸

Variasjon i det enkelte husholdets størrelse kan skyldes gjensidig avhengighet mellom det fastboende og flyttehusholdet, spesielt for de fastboende husholdene som var involvert i den grenseoverskridende reindriften. Forbindelsen mellom husholdstypene kan sees i sammenheng med forandringene innen reindriftsstrukturen som fant sted på begynnelsen av 1860- tallet, der man fikk en gryende maskulinisering av reindriften.⁹⁹ I følge A. Andresen deltok ikke kvinner og barn regelmessig i flyttingen til sommerlandet, men ble heller igjen på svensk side av grensen. Man kan også spørre seg om noen personer ble igjen på norsk side av grensen og inngikk i de fastboende husholdene i markebygdene. En av grunnene til at det fastboende husholdet registreres som større, kan dermed ha sammenheng med at noen personer bare inngikk i flyttehusholdet når det var på sommerbeite. Familiemedlemmer kan også ha vært en del av flyttehusholdet bare på deltid, der man periodevis deltok i vårflyttingen til reindriftshusholdet. I de periodene der man ikke inngikk i flyttehusholdet kunne man enten oppholde seg på svensk eller norsk side av beitelandskapet. Forandringer i den listeregistrerte

⁹⁸ Sammenligning mellom Tabell 1 og 2 og Tabell 8.

⁹⁹ Andresen 1991: 191

flyttehusholdssammensetningen kommer spesielt godt fram hvis man går inn på spesifikke eksempler.

3.2.3 Flyttehusholdet til Nils J. Partapuoli

Nils J. Partapuoli var husfar i et hushold som hadde sommerbeite i det 17. reinbeitedistrikt i tidsrommet fra 1884 til 1900. Med seg på vårflyttingen hadde Nils med seg sin kone Anne og datteren Susanna. Flyttehusholdet var registrert med et varierende antall egneide og sytingsrein. Eksemplifisering av reintall gjennom dette husholdet kommer jeg tilbake til på et senere tidspunkt. Det som er interessant i denne sammenhengen er husholdets varierende sammensetning over tid.

Tabell nr.9 Flyttehusholdet til Nils J. Partapuoli

År	Husholdssammensetning	Husholdets rein	Sytingsrein	Tilsammen
1884	Husfar Nils, Husmor Anna, datter Susanna	125	100	225
1885	Husfar Nils og Husmor Anna	150	100	250
1888	Husfar Nils og Husmor Anna	50	61	111
1889	Husfar Nils, Husmor Anna, datter Susanna	50	60	110
1890	Husfar Nils, Husmor Anna, datter Susanna	50	115	165
1891	Husfar Nils og Husmor Anna	150	90	240
1893	Husfar Nils, Husmor Anna, datter Susanna	100	240	340
1895	Husfar Nils, Husmor Anna, datter Susanna	80	155	235
1896	Husfar Nils, Husmor Anna, datter Susanna	50	185	235
1898	Husfar Nils og hans fosterdatter	80	180	260
1899	Husfar Nils	140	150	290
1900	Husfar Nils	80	50	130

Kilde: Overflyttningslistene for Tromsø amt

Av tabellen ser man at sammensetningen av husholdet forandrer seg over tid. Fra 1884 fram til 1896 er det vekselvis registrert tre og to personer i flyttehusholdet med sommerbeite i det 17. reinbeitedistrikt. Dette kommer av at noen år er ikke datteren Susanna registrert i

flyttehusholdet. Mens andre år er alle tre registrert overflyttet til reinbeitedistriktet. Da kan man spørre seg hvor Susanna oppholdt seg de årene hun ikke deltok i vårflyttingen? Man kan anta at hun oppholdt seg på enten på vinterbeite i Sverige eller i markebygdene, som er en del av sommerbeitet. Dette kan sees i sammenheng med at kvinnene deltok mindre og mindre i reindriften enn tidligere. Susannas periodevise fravær i flyttehusholdet kan skyldes at omstillingen vekk fra reindriften skjedde gradvis. Fra 1896 fram til 1900 var ikke Susanna lengre å finne i flyttehusholdet, på verken konstant eller periodevis basis. Fra 1898-1900 skjer det endringer i husholdet som åpner for flere tolkningsmuligheter. I 1898 er det registrert to personer på husholdet, og det er Nils og ”hans fosterdatter”. Verken ”husmor Anna” eller ”datter Susanna” er å finne i overflyttningslistene. Susanna og Anna behøver ikke å ha dødd, men kunne som tidligere nevnt ha oppholdt seg på svensk eller norsk side av beitelandskapet. De to siste årene som overflyttningslistene omfatter, er Nils registrert alene i flyttehusholdet. Siden denne fosterdatteren bare er registrert en gang fra 1898 til 1900 kan det tenkes at dette var en engangshendelse. Denne ikke navngitte fosterdatteren kunne være en ung kvinne som søkte fast tilholdssted i markebygdene. Unge kvinner uten barn kunne ha en mer løsrevet og fri posisjon i forhold til andre, og kunne dermed søke til den fastboende befolkningen på sommerbeitet.

Forandringer i flyttehusholdet kan i hovedsak skyldes tre årsaker, som alle hadde til hensikt å tilpasse menneskenes behov. Kommunikasjonslinjene til fjells var forbedret.¹⁰⁰ For det andre erstattet den ekstensive reindriftsformen den intensive, slik at man ikke behøvde hele familien til å bedrive reindrift. For det tredje kunne en fastboende markebygdbefolkning fungere som vertskap for personer innen det nomadiske flyttehusholdet. Dette leder oss innpå reindriften betydning for de fastboende markasamene.

3.3 Fastboendes reindrift

Denne næringsdelen har ikke tidligere blitt viet nok oppmerksomhet, særlig med tanke på de gårdbrukernes og fiskernes reinhold i markebygdene. Når det gjelder den grenseoverskridende nomadismen, er det gjort grundig rede for i Astri Andresens ”Omstillingstid – Nomadisk reindrift i Torne Lappmark og Troms 1840 – 1920”. Avhandlingen gir en inngående analyse av særlig den tornesamiske reindriften, men sier heller lite om reindriften posisjon i det fastboende husholdet i markasamiske områder.

I min undersøkelsesperiode besto reindriftssamene av to forskjellige grupper. Først hadde man de som året rundt holdt seg på Stuornjårga og Innasuolo, i kystlandskapet på vestsiden av

¹⁰⁰ Andresen 2001: 37

kjølen. Dette var stasjonær, helårs drift som om sommeren hadde tilholdssted i høyfjellet, og nærmere sjøkanten i vintermånedene. I Sør-Troms finner man fortsatt denne formen reindrift på Stuornjårga og Innasuolo. Den andre gruppen reindriftssamer hadde sine sommerbeiter på Stuornjårga og øyene rundt. Fra høsten til neste vår oppholdt de seg i områder rundt reindriftssentrumet Čohkkiras.

Men gruppen stasjonære reindriftssamer på Stuornjårgá hadde også fortsatt god kontakt med sine slektninger og familier fra samebyene på svensk side som drev grenseoverskridende reindrift.

Når situasjonen og forholdene forverret seg for de stasjonære reindriftssamene kunne det bli nødvendig å føre reinen over til svensk side, der forholdene kunne være bedre. I slike situasjoner var det heller ikke uvanlig at reinen ble sendt med reindriftssamene fra svensk side som ”sytingsrein”. Det kan tenkes at forholdet mellom den stasjonære og grenseoverskridende reindriften kunne i mange tilfeller gå inn i hverandre, der stasjonære reinhjorder ble sendt over til svensk side for beiting, og flokker med vinterbeite i Sverige kunne i perioder få et stasjonært forhold til kystlandskapet. Naturmessige forhold kunne medføre at mange reindriftsenheter ikke kunne foreta, eller måtte utsette flyttingen over til svensk side, som for eksempel grunnet beiteforhold eller store snømengder på vei opp mot høyfjellet. At reinen holdt seg i de kystnære fjellpartiene i vinterhalvåret åpnet for å komplimentere livsgrunnlaget med andre former for næringsutøvelser. Mens reinen beitete i høyfjellet kunne reindriftssamene sysselsette seg på andre måter i markebygdene. Derfor supplerte reindriftsutøverne næringsgrunnlaget med andre næringsveier, blant annet tømmerhogst, som blir nevnt som en bi-inntekt.¹⁰¹ Denne formen for reindrift er dokumentert av blant annet K.B Wiklund i 1908:

” (...) Til den del av Trondenes Prestegjeld, som ligger paa fastlandet, kom efter lensmand Gylenes erklæring av 19 april 1862 ikke svenske fjeldlapper, ”derimod”, uttalte han ved sanne leilighet, ”eie finnerne i Sandemarken, Nipen og paa Lavangseidet en del ren, antagelig 2 á 300, som om høsten drives over paa svensk grund og der mod godtgjørelsen modtages og agtes af svenske fjeldfinner om vinteren hvorefter de om vaaren atter drives tilbage til grænsen, hvor renhjorden modtages af de norske eiere, som selv agte den om sommeren i Blaafjeldmarken, og Skiddendalen østenfor Blaafjeldvandet i Sandemarken samt

¹⁰¹ Hansen 2003: 346

*paa Storjorden nordøst for Sandemarken og formentlig inden Ibestad præstegjelds grændser”
(..)”¹⁰²*

Dette indikerer at kategoriseringen av reindriftsutøvere, både med et stasjonært og periodevis forhold til markebygdene, kan være vanskelig, der avgrensingen av hvem som gikk under kategorien reindriftsutøvere og hvem som var gårdbruker var diffus. Dette gjelder spesielt min undersøkelsesperiode som strekker seg fra 1860 til begynnelsen av 1900-tallet. I denne perioden var den økende tilflytningen til markebygdene i full gang med forandringer i næringsgrunnet, der blant annet gårdsdrift, utmarksnæringer samt Lofot- og Finnmarksfiske var ekspanderende næringer. Mange mennesker som tidligere hadde drevet med reindrift på heltid befant seg i mellomposisjoner der man lett kunne forandre heltidsnæring, både bort fra og mot reindriften.

De bofaste hadde også god kunnskap om forhold rundt reindriften, noe som gjorde det enklere å rekruttere hjelp etter behov, enten ved å skaffe seg tjenestefolk eller ektemake. Bofaste samer kunne starte som dreng i et reindriftshushold, for deretter ende opp som selvstendig reindriftsutøver, ved å ta i mot rein som betaling for arbeidskraft eller å inngå et ekteskap med reindriftsutøvere som var inne i reindriften på heltid.¹⁰³

3.4 Sytingsreineierne

Sytingsrein kan betegnes som rein med en annen eier enn selve flokkinnehaveren og reindriftsutøveren. Reindriftsutøveren som periodevis eller på heltid tar vare på sytingsreinen, gjør det etter avtale med personer eller hushold som selv ikke er direkte involvert i reindriften.

Markasamene hadde mulighet til å inneha sytingsrein i hovedsakelig to forskjellige typer reinflokker. Den ene formen for reindrift som den markasamiske befolkningen var involvert i var den grenseoverskridende reindriften, der blant annet markebygdene inngikk i sommerområdene i beitelandskapet, mens Čohkkiras sogn på svensk side var vinterbeitet. Den andre formen for reindrift med mulighet til sytingsforhold var det stasjonære reindriftshusholdet, som oppholdt seg året rundt i kystlandsskapet, blant annet på Stuornjårga og Innasuolo.

Jeg skal først ta for meg sytingsforholdene relatert til den grenseoverskridende reindriften, som fra 1884 til 1900 er godt dokumentert gjennom overflytningslistene. Deretter skal jeg

¹⁰² K.B Wiklund 1908: 527. Det er viktig å presisere at Wiklunds arbeid var bestillingsforskning fra svenske myndigheter i forbindelse med reinbeiteforhandlingene etter unionsoppøsningen i 1905, der hans forskning ble brukt for å legitimere svensksamisk beiterett på norsk jord.

¹⁰³ Sara 1992: 26

illustrere sytingsreinholdet gjennom et særskilt eksempel som omfatter en fastboende jordbruker og et reindriftshushold. Så skal jeg gi eksempler på hvordan kombinasjonsnæringen, hvor reindriften inngikk, kunne utvikle seg over tid. Deretter vil jeg redegjøre for sytingsforholdene i de stasjonær reinflokkene. Til slutt skal jeg ta for meg hvordan konflikter med fastboende nordmenn og statlige reguleringer hadde innvirkning på reindriften og sytingsforholdene.

3.4.1 Sytingsforhold i den grenseoverskridende reindriften

Overflyttingslistene for Čohkkiras skiller seg ut fra andre lister med sin detaljerte oversikt over hvilke hushold på norsk side som innehadde sytingsrein. Her skal jeg avgrense meg til å til å ta for meg overflyttningslistene for det tidligere nevnte 17. reinbeitedistrikt. Blant annet vil jeg forsøke å anslå hvor mange sytingsrein som ble brakt over til distriktet. Jeg kommer også til å se nærmere på strukturen til reinflokkene som besto av både egneide og sytingsrein. Et argument for sytingsreinholdets sterke posisjon i mine områder finner man hvis man sammenligner situasjonen i Gárasávvon, som ikke innehar slike opplysninger om sytingsreineiere, selv om lovbestemmelser av 1883 påla en registrering av sytingsrein. Astri Andresen forklarer dette med at var mer vanlig å ta imot sytingsrein for bofaste samer i Sør-Troms enn lengre nord i fylket.¹⁰⁴ Denne formen innebar at de fastboende periodevis kunne ta vare sin egen rein når den var på sommerbeite ved kysten. Mange markasamer kunne derfor betegnes som periodevise reindriftsutøvere, siden store deler av deres årlige sysler omhandlet reindriftsutøvelse på sommerbeitet. De fastboende tok i mange tilfeller seg selv av flyttingen over til svensk side om høsten, der de overlot reinhjordene sine til andre som passet på flokkene i vintermånedene. Etter 3 uker kom de tilbake til markebygdene hvor de igjen var opptatt av andre næringssysler, som for eksempel sesongfiske. Når tiden var inne for vårflyttingen tilbake til sommerbeitet dro man igjen over til svensk side for å hjelpe til med reinflyttingen.¹⁰⁵

Denne formen for reindrift kan betegnes som pastoralisme, der menneskene kontrollerer reinflokkens reproduksjon for å systematisk anvende den som en kilde til matforsyning. Denne formen for pastoralisme kunne i undersøkelsesområdene skje på periodevis eller på heltid.¹⁰⁶

¹⁰⁴ Andresen 1991: 158

¹⁰⁵ Kolsrud 1947: 69

¹⁰⁶ Hansen & Olsen 2004: 203-204

Det kan også tenkes at andre sytingsreineiere ikke var like involvert i reindriften, men overlot mesteparten av driftsansvaret til flyttehusholdet, som drev flokken hvor sytingsreinen inngikk. Det er mulig at dette kan sees i sammenheng med i hvor stor grad sytingsreinholdet var vektlagt i en næringskombinasjon. Et hushold med mye sytingsrein ville trolig være mer involvert i reindriften, enn et hushold med få dyr.

Overflyttingslistene viser at det var store forskjeller på hvor mange egneide og sytingsrein som inngikk i hver flokk. Mange flokker hadde et betydelig antall sytingsrein, mens andre flokker besto for det meste av flyttehusholdets egne rein. Det er imidlertid viktig å være oppmerksom på at overflyttingslistene kan inneholde under- og feilregistreringer både når det gjelder reintall og reineiere. I noen lister i undersøkelsesperioden 1884-1900 er reinen registrert i kategorier som kan omfavne flere markasamiske sytingsreineiere, der reinen er merket som ”norske rein”. Mens andre lister har meget detaljerte beskrivelser på personnivå om antallet sytingsrein pr. fastboende.

Tabell nr.10 Sytingsreineiere i det 17. reinbeitedistrikt i Tromsø amt

Antall rein pr. reineier	1-20	21-50	51-100	101-150	201-250	250-400	Total ant.syttingsrein	Tot.ant syt/egneide rein	Antall Syt.reinere
År									
1884	1	1	1	1	0	0	260	685	4
1885	1	1	2	0	0	0	260	1100	4
1888	4	4	0	0	0	0	268	2436	8
1889	6	4	3	0	0	0	403	1928	13
1890	2	7	2	0	0	0	400	1455	11
1891	12	6	4	1	0	0	736	2137	23
1893	9	10	4	0	0	0	830	1745	23
1895	2	9	1	0	0	0	475	1305	12
1896	2	6	2	2	0	0	550	1840	12
1897	0	3	1	0	0	1	550	1720	5
1898	1	3	1	1	0	0	370	1110	6
1899	5	3	1	1	0	0	460	1830	10
1900	5	4	2	0	1	0	490	1650	12

Kilde: Overflyttingslistene for Tromsø Amt

I tabellen har jeg foretatt en inndeling etter flokkstørrelse, og gruppert oppgavene over antall sytingsreineiere etter den. Til høyre i tabellen finner man først antallet sytingsrein av totalantallet rein med sommerbeite i 17.distrikt. Deretter viser tabellen totalantallet rein, der både sytingsrein og egen eide rein inngår, og til sist antallet sytingsreineiere.

Ut i fra tabellen ser man at de tre første årene, 1884, 1885 og 1888, er antallet sytingsrein relativt lavt i forhold til resterende år, med 260, 260 og 268 sytingsrein totalt. De fleste sytingsreineierne har stort sett under 100 dyr hver. Det spesielle for 1888 er at andelen sytingsrein i forhold til det totale reintallet med sommerbeite i distriktet er meget beskjeden. Av totalt 2168 rein er det bare 268 av dem som har sytingsrein for mer stasjonære samer på norsk eller svensk side, noe som indikerer på at mesteparten av reinen var eid av flyttehusholdene og flokkdriverne.¹⁰⁷ 1888 er for øvrig det året i undersøkelsesperioden der det totale antallet rein er høyest.

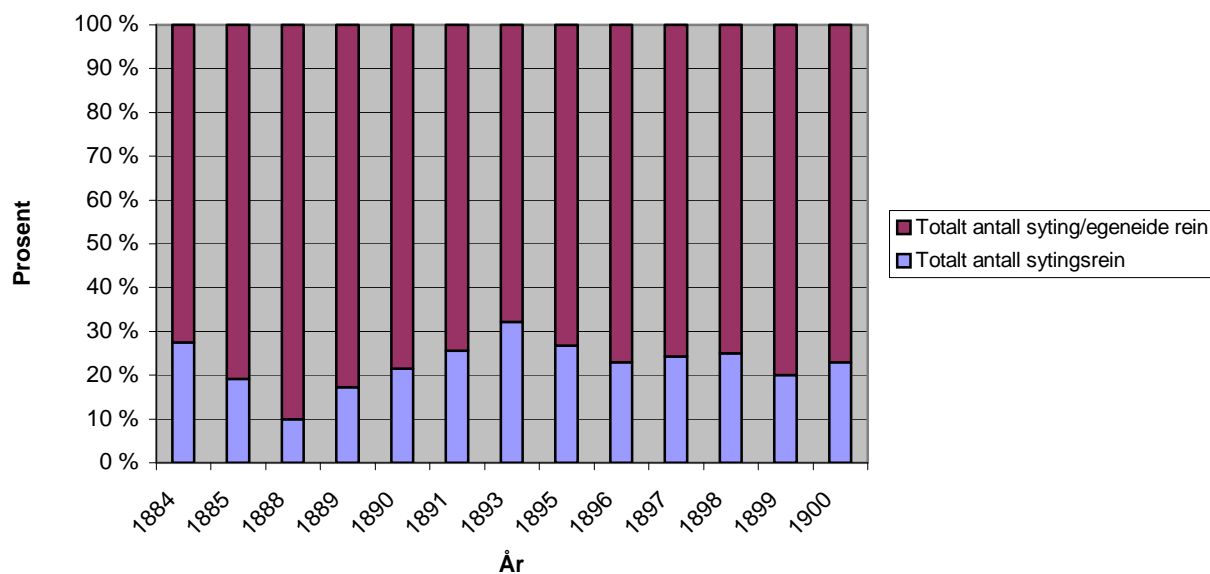
Fra 1889 til 1900 er det totale antallet sytingsrein stabilt, med en variasjon mellom 400-550 sytingsrein for hele distriktet. Unntakene er 1891 og 1892, da antall sytingsrein er 736 og 830. I disse årene er det totale antallet sytingsreineiere også spesielt høyt, med 23 eiere i begge årene. Dette er særdeles høyt hvis man sammenligner dem med de andre årene der finnes oppgaver for, da antallet eiere varierer mellom 4 og 13 eiere. For disse to årene innehar alle sytingsreineierne mellom 1-20, 21-50 og 51-100 rein hver. Dette er flokkstørrelser som dominerer i hele undersøkelsesperioden, og de eneste årene som spesielt avviker fra denne tendensen er 1897 og 1900. Overflytningslistene for disse årene er ikke like spesifikke i sine nedtegnelser som de andre årene. Noen sytingsreineiere er slått sammen i større kategorier under betegnelsen ”norske rein”, noe som naturlig nok øker antallet rein for kategorien til sammen.¹⁰⁸

Tallene synes å peke i retning av at det i undersøkelsesperioden var svært uvanlig at markasamiske hushold hadde over 150 sytingsrein. Alle registrerte eiere hadde alle mellom 20 og 150 sytingsrein i grenseoverskridende reinhjorder.

¹⁰⁷ Tabell nr. 10

¹⁰⁸ Overflytningslistene for 1897 og 1900.

Diagram 2 Den prosentvise andelen sytingsrein og egneide rein

Den prosentvise fordelingen mellom sytingsrein og egneide rein gir oss et innblikk i den totale flokksammensetningen for hvert år. I noen år var andelen sytingsrein av den totale reinbestanden høyere enn i andre år. Det finnes flokker som avviker fra den gjennomsnittlige prosentvise tendensen, men figuren synes godt egnet til å illustrere hovedtendensen. Den prosentvise framstillingen indikerer at forholdet mellom flyttehusholdets rein og sytingsreinen var relativt stabilt, men med noen unntak. I undersøkelsesperioden var andelen sytingsrein av den totale reinbestanden mellom 20-30 %, mens 70-80 % besto av flyttehusholdenes egneide rein. I 1893 toppet sytingsreinandelen seg med ca 33 % av det totale antallet rein. Mens andelen var lavest i 1885 med ca 18% , i 1888 10 % og i 1889 ca 17 % sytingsrein. Den prosentvise framstillingen av forholdet mellom egneide rein og sytingsrein peker i retning av at sytingsforholdene forholdt seg ganske stabile gjennom det meste undersøkelsesperioden. Tabell nr.10 viser at det kunne forekomme store svingninger i det totale reintallet, av ulike årsaker. Men svingningene ser ikke ut til å ramme spesielle deler av flokken. De prosentvise andelene forholder seg relativt stabile, uansett om det totale antallet rein er høyt eller lavt.¹⁰⁹ Siden sytingsreininstitusjonen framstår som såpass stabil, må det bety at endringer i det totale reintallet også hadde konsekvenser også for sytingsreineierne, med reduksjon av kaloritilgangen de hadde gjennom reindriften. På den måten ble oppgang og nedgangstider i reindriften viktig for både de fastboende og flyttehusholdet, siden sytingsinstitusjonen var så stabil.

¹⁰⁹ Diagram og tabell 10.

En stabil sytingsreininstitusjon kan også hatt innvirkning på de fastboendes involvering i reindriften. Siden sytingsreinholdet holdte seg stabilt gjennom hele undersøkelsesperioden kunne arbeidsoppgaver tilknyttet reindriften vært en betydelig del av de fastboendes arbeidssystemer. Slik at en minkende kontakt mellom sytingsreineiere og selve flokken kom først lengre ut på 1900-tallet, noe som jeg skal komme tilbake til senere.

Hvis man går ut ifra at hver registrerte sytingsreineier representerte ett hushold, kan man få et teoretisk overslag over hvor mange personer som delvis dekte næringsgrunnlaget sitt fra reindriften. Det er svært vanskelig å skille mellom de fastboende sytingsreineierne som bodde på norsk og svensk side, på grunn av at deres statsborgerskap ikke er registrert i overflytningslistene.¹¹⁰ Den eneste måten man kan få en oversikt av hver sytingsreineiers statsborgerskap er å bedrive detaljert slektsforskning på hvert enkelt individ som er registrert i overflytningslistene, noe som ikke blir gjort i denne avhandlingen. Det man med sikkerhet kan si er at det var både sytingsreineiere på norsk og svensk side av beitelandskapet.

Hvis man legger til grunn at husholdsstørrelsen blant de fastboende var omentrent den samme på begge sider av grensen kan man rent teoretisk prøve å anslå hvor mange personer som ernærte seg delvis av reindrift. Med utgangspunkt i husholdsstørrelsen fra FT 1875 og 1900 vil man få et gjennomsnittlig hushold på ca 6 personer. Det vil si at i 1884 var det 4 hushold med gjennomsnittlig 6 personer, som til sammen utgjorde omlag 20-30 personer, som hadde et delvis næringsbehov dekket av reindriften. 1884 og 1885 representerer det minste antallet registrerte sytingsreineiere og sytingsrein. 1891 og 1893 var årene da flest personer livnærte seg delvis av reindriften, med omentrent 140-150 personer. De to påfølgende registreringsårene, 1895 og 1896, omfatter bare ca halvparten så mange folk, med til sammen ca 70-80 personer. I 1897 halveres antallet mennesker nok en gang med en registrering som tilsier ca 30-40 personer. Før det i 1900, det siste registreringsåret, tar seg opp igjen med 70-80 personer.¹¹¹ I tillegg hadde gjennom hele perioden en rekke fastboende markasamer sytingsrein i stasjonære flokker, noe som antakelig tyder på at antallet personer som livnærte seg til dels av reinprodukter var høyere.

På bakgrunn av dette kan man spørre seg om ikke reindriftssamenes flokksammensetning og antall sytingsrein hadde betydelig innvirkning på det markasamiske husholdets næringsinnkomme? Sytingsreinforholdene til den fastboende befolkningen ser ut til å variere i betydning, der man på det meste har fire ganger så mange personer med delvis

¹¹⁰ På bakgrunn av en gjennomgang av overflytningslistene fra 1884 til 1900.

¹¹¹ Utregninger på bakgrunn av tabell 1, 2 og 10.

næringsgrunnlag basert på reinprodukter enn andre år.¹¹² Det kan derfor ikke være galt å si at den grenseoverskridende reindriften var en av faktorene som la hovedpremissen for innretningen av den markasamiske næringskombinasjonen. I år da det var registrert svært få sytingsrein og sytingsreineiere, som for eksempel 1884 og 1885, måtte det markasamiske husholdet søke næringsinnkomme fra andre steder for å dekke kaloribehovet. Mens i de årene da antallet sytingsrein og sytingsreineiere var høyt, som for eksempel i 1891 og 1893, var næringsinnkommet i større grad rettet mot reinprodukter.

Astrid Andresen mener at det i løpet av 1890-årene ble mindre sytingsrein enn tidligere, på bakgrunn av to faktorer. For det første mener hun at den mer ekstensive driftsformen, med færre personer som var direkte involvert i reindriften, slo negativt ut for de fastboende sytingsreineierne. Det kan bety at driftsformen vanskeliggjorde det å skille ut de fastboendes sytingsrein fra flyttehusholdets rein, når de var på sommerbeite i Tromsø Amt. Noe som medførte at sytingsreineierne gradvis mistet rådigheten over egne rein. Myndighetene spilte også, i følge Andresen, en aktiv rolle i reduseringen av de fastboendes reinhold.¹¹³

Tallmaterialet for mitt undersøkelsesområde ser ikke ut til å samsvare fullt ut med Astrid Andresens resultater. I 1891 og 1893 er det registrert nesten tre ganger så mange sytingsrein i forhold til 1884. Antallet sytingsrein er også dobbelt så stort i 1900 som i 1884, med 490 mot 260 sytingsrein. Men også antallet sytingsreineiere er tre ganger så stort i 1900 som i 1884, med 12 og 4 sytingsreineiere. Tallene for hele sytingsreinholdet ser dermed ikke ut til å følge en bestemt tendens, men varierer generelt. Men utviklingen innen sytingsreinholdet kan i mitt område til dels stemme med Andresens synspunktet hvis man ser på undersøkelsesperioden min som en overgangsperiode, der utviklingen mot et minkende sytingsreinhold skjedde saktere enn påstått. Slik at sytingsforholdet fortsatt var betydelig helt til slutten av 1800-tallet, og med en reduksjon som først satte inn senere i forbindelse med statlige tiltak, noe som jeg vil komme tilbake til.¹¹⁴

For å forklare de sporadiske endringene i antallet sytingsrein og sytingsreineiere må man se på reindriften som en fleksibel enhet. Det første momentet omhandler forholdet mellom beitet og reinen. Reintallet må samsvare med beitetens tåleevne, slik at man ikke kan ha et høyere reintall enn hva beitet tåler. Overbeiting og reinreduksjon kan være en av faktorene bak

¹¹² Sammenligning av årene 1884 og 1885 med 1891 og 1893.

¹¹³ Andresen 1991: 158

¹¹⁴ Andresen 1991: 158

svingningene i det totale reintallet som ble meldt som flyttende til 17. distrikt.¹¹⁵ I tillegg til at flere nomader allerede på slutten av 1800-tallet i perioder ikke lenger foretok sommerflytting helt ut til Stuornjárga og Innasuolo, men hadde sine sommerbeiteområder i grensetraktene. Den andre grunnen til fleksibilitet i forhold til flokkstørrelse og sammensetning må sees i sammenheng med menneskelige valg. Reindriftsutøverne må kontinuerlig ha vurdert hvilken driftsform og flokkstørrelse som ytte størst fordeler og lønnsomhet. Disse vurderingene kunne ha vært forskjellig fra hushold til hushold, og må sees i sammenheng med reindriftssamenes helhetlige næringstilpasning.¹¹⁶

I vårt tilfelle kan variasjonen i reintall også ha sammenheng med både reindriftssamenes og de fastboende markasamenes periodevis fokusering på andre lønnsomme bi-næringer, og de naturmessige beiteforholdene, som i mange tilfeller kunne få forskjellig utslag fra hushold til hushold. En slik forandring i næringsvektlegging fra 1865 til 1875 redegjorde jeg for i andre kapittel, med et skifte som innebar gjennomsnittlig større vektlegging av reindriften i perioden rundt 1875. En av grunnene til forandringen i vektleggingen kunne være at man fikk flere stasjonære reindriftsutøvere i kystlandskapet grunnet blant annet reinsykdommer i Torne lappmark. En sammenligning av dyrebestanden i FT 1900 og reintallene i overflyttningslistene, kunne ha gitt oss et mer nyansert bilde av vektleggingen i næringskombinasjonen. Der antallet husdyr i FT og sytingsrein i overflyttningslistene muligens kunne ha gitt oss en pekepinn på hvilke næringer som ble opp-prioritert. Men dette lar seg dessverre ikke gjøre fordi FT 1900 ikke inneholder detaljerte opplysninger om gårdsbrukenes dyrebestand, slik at det ikke foreligger samtidig materiale med overflyttningslistenes undersøkelsesperiode, som strekker seg fra 1884 til 1900.

3.5 Sytingsforhold på mikronivå

De listeførte sytingsreineierne ser ut til å variere fra år til år, og det er derfor vanskelig å følge særskilte eieres reinhjorder gjennom hele undersøkelsesperioden. Dette kan hovedsakelig skyldes tre forskjellige ting: For det første kan listeføringspraksisen variere fra år til år, slik at navnregistrering i enkelttilfeller ikke samsvarer med realiteten. Det kan også være stor variasjon og utskiftning i hvem som er sytingsreineiere, eller at sytingsreinen inngikk periodevis i stasjonære flokker ved kysten. En tredje mulighet er at sytingsreineier bytter flokk og får et sytingsforhold til en annen reindriftsutøver, noe som jeg skal gi eksempel på nedenfor.

¹¹⁵ Sara 1993: 22

¹¹⁶ Sara 1993: 23

3.5.1 Sytingsforhold i Nils J. Partapuolis reinflokk

Reinholdet til Nils J. Partapuoli varierte både med hensyn til den totale reinflokken og antall sytingsrein. Det gjaldt både sammensetningen og størrelsesforholdet mellom antall sytingsrein og egneide rein. På det meste i 1885 besto reinflokken, i alt, av 150 egen eide og 100 sytingsrein. I 1893 da antallet sytingsrein var dominerende besto flokken av 240 sytingsrein og 100 egneide rein.

At antallet sytingsrein er større enn husholdets rein er en gjennomgående tendens for store deler av undersøkelsesperioden. Alle årene unntatt 1884, 1885, 1891 og 1900, er antallet sytingsrein høyere enn husholdets egne rein. Denne tendensen gjør seg gjeldene, uansett om det totale reintallet varierer mellom 110 og 340 rein.¹¹⁷

En flokksammensetning med høyere antall sytingsrein enn husholdets egne rein er noe som kjennetegner små reineiere og hushold. Sytingsreinholdet har for små reineiere spilt en meget sentral økonomisk rolle. I noen tilfeller fra Čohkkiras sogn finner man reineiere som bare er registrert med bare 10-20 dyr, mens de kunne ha 50-100 sytingsrein i sin varetekt.¹¹⁸

Først når sytingsreinen inngikk i flokken ble den drivverdig. Man kan sammenligne situasjonen i den grenseoverskridende nomadismen i Torne Lappmark med forholdene i Jokkmokk sogn i samme tidsperiode, som er undersøkt av Filip Hultblad. Han hevder at hvis et hushold på seks personer skal ernære seg på reindrift må man slakte ca 50 rein i året. Et slakteuttak på 50 rein krever at reinhjorden består av minimum 200 rein.¹¹⁹ Siden Nils J. Partapuolis hushold på det meste besto av tre personer, kan det tenkes at de ikke behøvde å slakte så mye som 50 rein. Den totale reinflokken besto på sitt minste av 110 rein. Det kan tenkes at et hushold på 3 personer bare trengte å slakte halvparten av det Hultblad anser som nødvendig for et hushold på 6 personer. Eller man kan støtte seg til Jacob Fellman's synspunkt som sier at en mindre velstående reinflokk må ha et minimum slakteuttak på 15-20 i ca 1840, noe som kan samsvare med flokkstørrelsen til Nils sitt hushold.¹²⁰

En annen mulighet er at husholdet rettet fokuset mot andre binæringer når reintallet var lavt. Det var ikke uvanlig at reindriftssamer med små reinhjorder drev havfiske mens man var på sommerbeitet, under rolige perioder da man ikke behøvde å vokte reinen like mye.

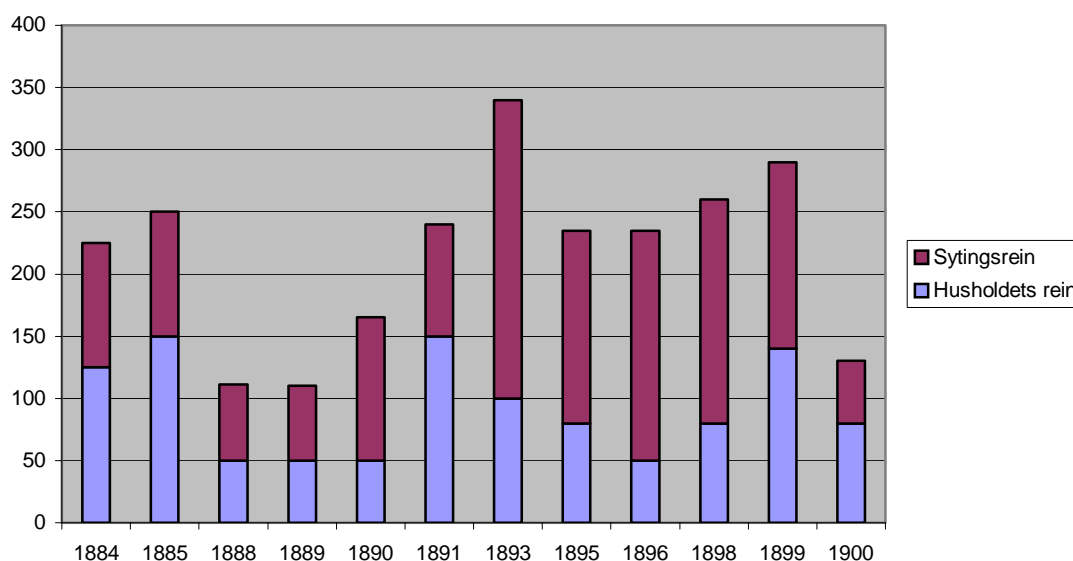
¹¹⁷ Basert på tall fra tabell nr. 9.

¹¹⁸ Andresen 1992: 158

¹¹⁹ Hultblad 1968: 23

¹²⁰ Lundmark 1982.

Diagram 3 Sammensetning av Nils J. Partapuolis reinflokk

Diagrammet viser sammensetningen av Nils J. Partapuolis reinflokk gjennom undersøkelsesperioden, der den store andelen sytingsrein som flokken besto av kommer godt fram. Dette illustrer hvordan små reinflokker i mange tilfeller ble både fordoblet og tredoblet når flokkinnehaveren tok i mot sytingsrein.

Reinflokken til Nils J. Partapuoli varierte i antall, men også med henblikk på antall sytingsreineiere som inngikk i flokken. I årene 1888, 1890, 1891, 1898 og 1900 hadde eksempelvis to sytingsreineiere rein i Nils sin flokk, mens det i 1893 var det hele fem registrerte sytingsreineiere.¹²¹ Man hadde også en variasjon i hvilke sytingsreineiere som hadde rein Nils sin reinflokk. Noen eiere kunne i løpet av undersøkelsesperioden inneha sytingsrein i en avgrenset periode, før de forsvant ut av listen, for deretter å dukke opp som sytingsreineiere noen år etter. Men andre var mer kontinuerlig til stede, slik at det er mulig å følge utviklingen over en avgrenset tidsperiode.

3.5.2 Utviklingen av Lars (Fjelldal) Anderssens sytingsreinhold

En personene som var registrert som sytingsreineier i Nils J. Partapuolis reinflokk var Lars Fjelldal, eller Lars Anderssen som var navnet han var registrert med i folketellingene. I overflyttningslistene er han registrert som Lars Fjelldal, men det er vanskelig å si om dette var et offisielt navn etter FT 1900, der han er registrert som Lars Anderssen. Det er mulig at

¹²¹ Overflyttningslistene for Tromsø Amt.

navnet Lars Fjelldal bare ble brukt i sammenheng med overflytningen til 17.distrikt. Men fordi beskrivelsen av Lars også tar utgangspunkt i folketellingene for 1865, 1875 og 1900, velger jeg å bruke navnet fra folketellingene for å unngå forvirring. For å gi et innblikk i utviklingen til Lars sitt husholds, skal jeg først referere registreringene i FT 1865 og 1875. Lars Anderssen var for første gang registrert som gårdsbruker på gården Fjelldal i Rivttak i 1865. Han var gift med Maren Pedersdatter, og sammen hadde de fire barn. I tillegg til familien besto husholdet av to losjerende fiskere og tømmermenn. I 1865 er Lars registrert med 10 rein, i tillegg til 1 hest, 4 kyr og 9 får. Folketellingens reintall må, som argumentert for tidligere i oppgaven, sees på som høyst usikkert.¹²²

I FT 1875 hadde Lars fått tre nye barn og familien besto nå av 9 personer, i tillegg til 2 menn som fortsatt var losjerende. I denne folketellingen besitter gården 1 hest, 3 kyr, 12 sau og 50 rein.¹²³

Når det gjelder sytingsreinholdet til Lars Anderssens hushold ser det også ut til å variere over tid. Lars kommer inn i overflytningslistene først i 1893. Nils J. Partapuoli hadde allerede, i undersøkelsesperioden, hatt sytingsrein i 9 år i sin flokk , før Lars inngikk i et sytingsforhold.

Tabell nr.11 Lars Anderssens sytingsrein

År	1893	1895	1896	1897	1899
Antall Syt.rein	45	20	50	50	20

Kilde: Overflytningslistene for Tromsø Amt.

Syttingsforholdet kunne ha foregått over lengre tid enn tabellen viser, ved mer uformelle avtaler mellom Nils og Lars. Men de sikre registreringer i tabellen viser at sytingsreintallet varierer over tid. For eksempel har man i 1895 nesten fått halvert reintallet i forhold til det første registreringsåret. I 1896 er det registrert 50 sytingsrein på dette husholdet. Dette året skiller seg fra de andre med at sytingsreinen ikke er registrert på ”Lars Fjelldal”, men på ”Lars Fjelldals barn”.¹²⁴ Sammenligner man overflytningslisten med registreringene i FT 1900, er det trolig at reinen tilhører det husholdet der hans sønn Anders Larsen er husfar. Lars Anderssen og hans kone Maren Pedersdatter, inngår også i dette husholdet, men nå bare som føderådsmann og føderådskone, i en alder av henholdsvis 73 år og 50 år. Gården består ellers av gårdskone Karen Johnsdatter og deres 4 barn. I tillegg var to av Anders Larsens sønner

¹²² Folketellingen, 1865 for Ibestad, RHD, Digitalarkivet, gårdsnummer 332.

¹²³ Folketellingen, 1875 for Ibestad, RHD, Digitalarkivet, gårdsnummer 332b.

¹²⁴ Overflytningslistene, 1896.

periodevis på gården, da de var registrert som fiskere og jernbanearbeidere i Váhçir i Sverige.¹²⁵

Registreringen i overflyttningslistene for 1897 tar enda en ny vending. Det ser ut til at sytingsforholdet mellom "Lars Fjelldals barn" og Nils J. Partapuoli er slutt, og en annen reindriftssame har overtatt sytingsreinen til husholdet. Flyttehusholdet som nå tar vare på sytingsreinen er registrert på husmannen Nils Olsson Nutti, med hustru og 5 barn. Antallet sytingsrein har også gått betydelig ned, til 20 registrerte dyr. Det virker som om husholdet i slutten av undersøkelsesperioden har gjennomgått en forandringsprosess, både når det gjelder samarbeidsforhold og antall sytingsrein.¹²⁶

3.5.3 Lønnsforholdet mellom flyttehusholdene og de fastboende

Syttingsreinenes dominans i små reineieres flokker satte flokkinnehaveren i et mer arbeidstaker preget forhold til sytingsreineierne. Siden en stor andel av flokken var eid av bofaste tok husholdene som drev reindrift på heltid vare på sytingsrein etter avtale, som blant annet tilsa lønn i forskjellige former. K.G Wiklund beretter hvordan deler av samarbeidet i 1862 besto av en lønn i form av penger:

*"Flere af de fastboende finner har i præstegjeldet holde reensdyr, der om vinteren bevogtes i Sverige af de hidsognende fjeldfinner, der herfor erholde en godtgjørelse af 12 s. pr. simmelreen. For oxrenen erlægges ingen betaling, da de saakaldte kjøreoxe benyttes til arbejde af fjeldfinnerne"*¹²⁷

Som tidligere nevnt var "verdde-forholdet" mellom de fastboende og reindriftssamene svært sentralt i næringsøyemed, der bytting av varer og tjenester inngikk som en viktig del av samarbeidet.

Penger var en helt vanlig betalingsform for at flyttehusholdet skulle ta vare på sytingsreinen, men i tillegg fantes det avtaler om at de fastboende var pliktig til å forsyne reindriftssamene også med andre ting også, slik som klær og matvarer.¹²⁸

Syttingsinstitusjonen baserte seg i stor grad på samarbeid der man dro nytte av hverandres muligheter til næringsinnkomme. I mange tilfeller var samarbeidet en nødvendighet, mens i

¹²⁵ Folketellingen, 1900 for Ibestad, RHD, Digitalarkivet, gårdsnummer 46.

¹²⁶ Overflyttningslistene, 1897.

¹²⁷ K.B Wiklund 1908: 529

¹²⁸ Hultblad 1968: 23

andre tilfeller var det bare en mulighet til å skape variasjon i kostholdet, slik at kaloribehovet ikke bare ble dekket av reinkjøtt, men også av andre kjøttsorter.¹²⁹

Samarbeidet mellom fastboende og reindriftssamene omfattet blant annet geitehold.¹³⁰ Små reineiere hadde særlig nytte av dette tilegget i næringsgrunnlaget som geiteprodukter utgjorde. Man kan si at de bofaste markasamene tok vare på reindriftshusholdets ”sytingsgeit” på vinterstid når reinflokken var på vinterbeite på svensk side, der blant annet de bofastes sytingsrein oppholdt seg.¹³¹

Et slik samarbeid mellom bofaste og reindriftsamer, når det gjelder geitehold, har funnet sted i Sáttiidvuopmi helt fram til 1970-tallet. Hvilke reineiere som hadde sytingsgeit med de fastboende kunne, i følge min informant, variere i perioder. Når en reineier ”sa opp sytingsforholdet”, kunne andre ta plassen i samarbeidet.

Dette indikerer at samarbeidet ikke bare var et basert på kapital, men også på en form for ”verddet”.

Overflyttningslistene sier lite om hvor mye Lars og hans hushold var involvert i reindriften, og hvilke andre faktorer som spilte inn for at reintallet økte og minket. Slike endringsprosesser innen hushold som bedrev en næringskombinasjon der reindrift inngikk, må man heller søke å belyse gjennom intervjumaterialet.

3.5.4 Utviklingen av reindriften i et næringsøyemed

Den følgende redegjørelsen baserer seg på et intervju gjort med en person som beretter om foreldre og besteforeldregenerasjonens næringsstilpasninger ved Skoabejávri, i nærheten av Roabavuotna på begynnelsen av 1900-tallet. Informanten er født i 1921 og baserer sine fortellinger på egne minner og hva som er blitt fortalt han.

Det utgjør dermed et eksempel på hvordan reindriften innenfor en næringskombinasjon kunne utvikle seg over tid. Utdraget starter i 1902 da informantens bestefar døde, og enken ble sittende igjen med det registrerte eierskapet på husholdets reinhjord. Enken hadde to sønner, informantens far og onkel, som heldigvis var kommet i så pass høy alder at de kunne ta seg av arbeidsoppgavene i forbindelse med reindriften på heltid. Sønnene drev reinflokken i samdrift med et annet hushold på Stuornjårga der ”Boazu Heaikka” (Rein Henrik) var husmann.

Reinmerket gikk under enkens navn, som likevel overlot driftsansvaret til sønnene sine, mens

¹²⁹ Intervju med Olaf Øyvann, født 1931, Suolojávri.

¹³⁰ Ruong 1937: 25

¹³¹ Andresen 1991: 78

hun selv hadde hovedansvaret for gårdsdriften ved Skoabejávri. Det dreide seg altså om grenseoverskridende reindrift, og reinflokken til sønnene og ”Boazu Heaikka” benyttet områdene rundt Stuornjárga som sommerbeite, mens deres vinterbeite var sentrert rundt området på østenden av Duortnosjávri. Sønnene i husholdet var reindriftsutøvere på heltid, men driften ga også rom for periodevis deltakelse i Lofot- og Finnmarksfiske.

I 1914 ble faren til informanten gift, og hans økonomiske situasjon forandret seg. Hans familie og hushold var blitt så stor at situasjonen tilsa at han måtte legge vekten på næringsyslerier som ga større avkastning. Reindriften var ikke lenger lønnsom nok, og han måtte søke næringsinnkomme andre steder. Da var Lofot- og Finnmarksfiske, som han hadde erfaring med tidligere, en mer lønnsom geskjeft.

Dette medførte også forandringer innen husholdets reindrift. Den andre sønnen, informantens onkel, fortsatte innen reindriften, men nå inngikk reinen i en flokk fra Áranvuopmi. Onkelen til informanten drev fortsatt med reindrift i et par år, helt til han ble sjuk av turberkolose. Reinflokken minket da gradvis til den til slutt opphørte. Informanten erindrer at enda på 1930-tallet hentet faren julereinslakt til familien i Márjaláhku hjem til gården ved Skoabejávri, noe som tyder på at de hadde fortsatt kontakt med næringen, men i avtagende grad.¹³²

3.6 Sytingsforhold i de stasjonære reinflokkene

Kategoriseringen av den grenseoverskridende reindriften kunne i mange sammenhenger være diffus og skifte fra år til år. På slutten av 1800-tallet kunne forholdet mellom den stasjonære og grenseoverskridende reindriften være sammenblandet, og reinflokkenes status kunne endre seg fra år til år. Noe som kommer også kommer fram ut ifra kildematerialet. K.B Wiklund gjør i sin avhandling ”Nomadlapparnas flyttingar til Norge i eldre og nyere tid” rede for denne situasjonen:

*”(..) Endu i 1869 synes dog lapperne paa Trondenes fastlandsdel selv av at ha vogtet sine ren om sommeren. Saaledes uttaler lensmanden i Trondenes i skrivelsen 20 okt. nevnte aar til amtmanden i Tromsø amt: ”Efter erholdt oplysning have ingen af de Trondenes boende lapper anstundende vinter nogen ren til bets i Sverige, da de have ført deres renhjorder over til Hindøen etc”(..)”*¹³³

Som nevnt tidligere hadde de statlige reguleringene av den grenseoverskridende reindriften innvirkning på sytingsforholdene med den bofaste samiske befolkningen. Det kan tenkes at

¹³² Intervju med Jon Minde, født 1921, Skoabejávri.

¹³³ K.B Wiklund 1908: 528

man gikk mot en ordning som tilsa at de stasjonære reinflokkene fikk en viktigere rolle i sytingsforholdene. I 1908 kom en forlengelse av Felleslappeloven som forbød reindriftssamer som drev grenseoverskridende reindrift, å inngå sytingsforhold med fastboende, så fremt ikke disse selv hadde vært nomader.¹³⁴ Dette var en lov som på mange måter var tvetydig for den markasamiske befolkning, på grunn av deres nære bakgrunn og slektsforhold til den grenseoverskridende og stasjonære reindriften. Det er derfor viktig å se reindriften avtagende posisjon i lys av flere forhold, blant annet statlige reguleringer av den grenseoverskridende nomadismen, noe som jeg skal gjøre til slutt i dette kapitlet.

Som vi har vært inne på, ble den ekstensive driftsformen mer framtrødende innen reindriften, noe som blant annet førte til at det var vanskelig å ha oversikt over om reinen tilhørte de forskjellige sytingsreineierne eller flytkehusholdene. Dette fikk negative konsekvenser for sytingsreineierens mulighet til involvering i reindriften, også om sommeren da reinen beitete i nærliggende områder til de fastboende¹³⁵. Dette kan være en av grunnene til at man kunne rette sytingsforholdet mot de stasjonære flokkene. Siden reinflokkene holdt seg i regionen i omegn av Stuornjárga og Innasuolo året rundt, kunne de fastboende fortsatt ha mulighet til å involvere seg i reindriften, og man kunne fortsatt ha delvis kontroll over sine sytingsrein.

Mer eksakte oppgaver over antallet sytingsrein som de stasjonære reinflokkene omfattet er vanskelig å finne. Det meste av den informasjonen man har om denne typen reindrift må hentes fra muntlige kilder, og til dels fra folketellingene, der omfanget av sytingsreinholdet er heller vanskelig å skjønne, all den stund oppgavene over reinholdet er høyst usikre.

I intervju materialet blir reinflokker på Innasuolo vektlagt som svært sentrale for markasamene på Stuornjárga i henhold til sytingsreinhold.¹³⁶ En av mine informanter kunne berette at det i Roabavuotna, på begynnelsen av 1900-tallet var 5-4 hushold, som i tillegg til jordbruk hadde sytingsrein i reinflokker på Innasuolo. Denne reinflokken var blant annet eid av husholdet til Anders Huvva, som holdt til på nordøstre side av Innasuolo i Skirtuláhkku.¹³⁷ Anders Huvva var en respektert og velstående reindriftssamer, både av den samiske og norske befolkning, som tok i mot mange sytingsrein hos samer i regionen.¹³⁸

¹³⁴ Andresen 1991: 158

¹³⁵ Andresen 1991: 158

¹³⁶ Heidi Pedersen, "Gamle levemåter- markabygdene i Skånland", 1983, Samiske-Etnografisk avdeling, Tromsø Museum/IMV

¹³⁷ Jon Minde, født 1921, Skoabejávri.

¹³⁸ Oddlaug Andersen, født 1928, Ramavuolle.

Min informant anslo at hver sytingsreineier på begynnelsen av 1900-tallet hadde mellom 15-20 rein hver i Anders Huvvas flokk. I førjulstiden brukte sytingsreineierne å hyre båt, og dro sammen til Kongsvik for å hente seg juleslakt.

3.6.1 Næringsbenevnelse i folketellingene

Gjennom folketellingene kan man få en oversikt over hvilke personer og hushold man med sikkerhet kan si var reindriftssamer på heltid. I folketellingene finner man en egen kategori for næringssysler, der hushold i undersøkelsesområdene Sáttiidvuopmi/Suolójávri og Hoantas/Vuopmi og i Lødingen herred er benevnt som ”lappisk nomadiserende”.¹³⁹ Folketellingen for Lødingen er innlemmet i undersøkelsene på bakgrunn av at mine informanter nevner dette området spesielt viktig for sytingsreinholdet på begynnelsen av 1900-tallet. Nomadebenevnelsen i FT kan tjene som en indikasjon på hvor mange hushold som kunne inneha sytingsrein i sine hjorder. Siden områder innen Lødingen herred i følge mine informanter var viktig i denne sammenhengen, må man anta at det var disse stasjonære flyttehusholdene som tok imot sytingsrein. Det er grunn til å tro at disse registrerte reindriftshusholdene i perioden rundt folketellingene hadde et stasjonært forhold til kysten siden folketellingene fant sted på vinteren, da de grenseoverskridende flyttehusholdene befant seg på svensk side av beitelandskapet.

I undersøkelsesområde nr. 1, Sáttiidvuopmi/Suolójávri, fantes det i 1900 ingen registrerte reindriftshushold. Mens det i undersøkelsesområde nr. 2, Hoantas/Vuopmi fantes to hushold som er registrert som reindriftssamer og med reingjetning som næringssysler. Begge disse husholdene holdt til på en gård som besto av to hushold. Det første husholdet bestod av 5 personer, husfar husmor og 3 døtre. Det andre husholdet bestod av 9 personer, der 5 var registrert med fødested i Lødingen og Sortland, 2 i Čohkkiras og 2 barn uten registrert fødested.¹⁴⁰ At 5 av barnene er registrert med fødested i Lødingen og Sortland kan indikere at forbindelsen mellom markebygdene på Stuornjárga og reindriftsfamiliene på Innasuolo var sterk. Det kan også indikere på at den stasjonære reindriften på Stuornjárga var sentral i sytingsforholdene med de fastboende, sett ut fra at begge nomadehusholdene delte gårdsbruk med bofaste gårdsbrukere.

I Lødingen herred finner man et hushold som var registrert som nomader. Husholdet hadde i desember i 1900 tilholdssted i Kobbedalen. Husholdet er oppført med merknaden ”bor for

¹³⁹ Folketellingene for 1900 sine samiske etnisitetsbemerkinger er kategorisert under ”lappisk fastboende/lf” eller ”lappisk nomadiserende/ln”

¹⁴⁰ FT, Trondenes 1900: 42-43

tiden”, noe som tyder på at dette er et flyttehushold. Reindriftshusholdet besto av 9 personer, der 4 hadde fødested i Čohkkiras, 2 i Trondenes, 1 i Ofoten og 1 i Sortland.¹⁴¹ Dette kan tyde på at husholdet var meget mobilt, og tok i bruk områder både på Innasuolo og fastlandet. Deres periodevise tilholdssted på Stuornjárga kan også ha tydet på god kontakt med områdets fastboende og nomadiserende samer.

Beretningene om Anders Huvvas reindrift kan ikke relateres til FT 1900, da han fortsatt var for ung. Hans tid som vokter for markasamenes sytingsrein kom mot slutten av undersøkelsesperioden.

3.6.2 Sytingsreineier ved Suolojávri

Jeg har i en annen sammenheng gjort rede for at Inga-slekten tok opp fastere bosetning ved Suolojávri i 1870-årene. Etterkommerne av denne store reindriftsslekta vektla over tid forskjellige næringer. Noen fortsatte som reindriftssamer på heltid, mens andre rettet sine næringssysler delvis vekk fra reindriften. En av de som inngikk i Inga-slekten og som vektla en kombinasjonsnæring mellom jordbruk, fiske og reindrift var Anders Andersen og hans hushold. Dette husholdet ved Suolojávri besto av 9 personer. Anders Andersen ble registrert som gårdbruker og fisker i FT 1900, mens resten av husholdet var registrert med arbeidsoppgaver tilknyttet gårdsbruket. Det FT ikke nevner er at deler av familien hans var reindriftsutøvere på heltid i Viestterálas-regionen. Anders Andersen Inga hadde tre sønner som arbeidet innen reindriften, deriblant min informants far. Mens to av brødrene drev på med reindrift på heltid, hadde den tredje sønnen, som heter Ole Andersen, reindrift som binæring i kombinasjon med jordbruk og forskjellige typer sesongfiske med utgangspunkt fra gården ved Suolojávri, som han overtok i på 1930-tallet. Enkelte arbeidsoppgaver knyttet til reindriften i næringskombinasjonen var mer fremtredende enn andre. Flere personer innen husholdet til Ole Andersen deltok sammen med husfaren i arbeidsoppgaver i forbindelse med slakting og merking av reinen på Innasuolo.¹⁴² Inga-familiens reindrift er fortsatt tilstede på Innasuolo, men de fastboende er ikke like involvert i driften slik som de var på begynnelsen av 1900-tallet.

3.7 Melking av rein

Etter hvert som den ekstensive driftsformen ble mer og mer framtrødende for samene i Torne Lappmark, ble kontakten mellom mennesket og flokken mindre, noe som også hadde

¹⁴¹ FT, Lødingen 1900: 33

¹⁴² Olaf Øyvann, født 1931, Suolojávri.

innvirkning på melkingen av rein. I følge Israel Ruong opphørte melkingen stort sett på 1890-tallet i de østlige distriktene på norsk side, og man satset heller på et utvidet geitehold. Mens de vestlige områdene, som omfatter det 17. reinbeitedistrikt, fortsatte med reinmelkingen helt fram til 1910.¹⁴³ Det er mye som tyder på at både geitehold og reinmelking var framtreddende for både reindriftssamene og de fastboende på Stuornjårga. Det kan tenkes at så lenge sytingsreineierne tok vare på sine egne dyr på sommerstid var reinmelkingen en viktig del av næringsutkommet fra reindriften. Melkingen var på sitt mest aktive i en tremånedersperiode fra St. hans til ut i september, da reinen var på sommerbeite på norsk side.¹⁴⁴

Også stasjonære reineiere drev fortsatt med melking på begynnelsen av 1900-tallet. En av mine informanter kunne fortell om en enke etter en reindriftssame som brukte å samle reinen i Borjjasvåggi, nærmere bestemt Mohkinjunnie for melking.¹⁴⁵

Reinmelk var både svært næringsrik og feit, og ble brukt i mange sammenhenger. Den ble brukt både som fersk og sur, og ble lagret i tønner fra sommer til vinter. Det forekom også tørking og ysting av reinmelk for lagring til senere anledninger.¹⁴⁶

3.8 Reindriften i forandring

Reindriftens minkende omfang på begynnelsen av 1900-tallet må sees i lys av en rekke faktorer, der særlig andre næringers inntog, reinbeitekonflikter, statlige reguleringer og fornorskning er blant de viktigste.

Jordbruk og fiske fikk mer sentrale roller innen den markasamiske næringskombinasjonen, og det var bare et fåtall av familier som i større grad involverte seg i reindriften. Man fikk en spesialisering innen jordbruket, og antallet bruksenheter økte drastisk i markebygdene.

Sesongfiskeriene og hjemmefisket ble også sett på som effektive næringstilførsler for en raskt voksende folkemasse. I tillegg hadde markasamene mulighet til å gå inn i mer industrirettede yrker enn tidligere, noe som jeg skal komme tilbake til senere.¹⁴⁷

3.8.1 Konflikter med den norske befolkningen

I løpet av 1800-tallet fikk man i Tromsø Amt en ekspanderende bumannsbefolkning som blant annet kom til å skape hindringer for reindriftssamenes tradisjonelle bruk av beitelandskapet. Den nye bosetningen gikk i mange tilfeller på tvers av reinflyttesveiene, samlingsplasser og andre bruksområder for reindriftssamene på sommerbeitet, noe som var

¹⁴³ Ruong, 1937: 31

¹⁴⁴ Bård A. Berg, 1999: 47-48

¹⁴⁵ Jon Minde, født 1921, Skoabejávri.

¹⁴⁶ Helland, 1899: 220-221

¹⁴⁷ Storm, 1990: 158-161

med å skape motsetninger og motstridende interesser mellom gruppene. En følge av at den norske befolkningen ekspanderte, var blant annet konfrontasjoner og klagesaker der myndighetene tok stilling for de norske gårdbrukerne.

Reindriftssamene kom i en situasjon som tilsa at deres tradisjonelle bruksområder ikke lenger ble ansett som deres, men kom på norske nybyggers hender. Noe som vanskeligjorde sommerbeitemulighetene og fortrengte reindriftens muligheter både på Stuornjårga og Innasuolo.¹⁴⁸

Reinen var også vanskelig å holde borte fra reindriftsamenes gamle beitemarker og bumannsbefolkningens ”nye” innmark. Reinen foretrekker ungress på våren, som er spesielt lett tilgjengelig på den oppdyrkende marken til den norske befolkningen.¹⁴⁹ Innmarken var som regel bare gjerdet inn med tanke på å forhindre at sau og andre husdyr med tilknytning til gårdsbruket skulle ødelegge avlinga. Men slike gjerder var lett å forsere for en spretten liten rein, og hadde liten effekt som for å forhindre beite på innmarken.¹⁵⁰ Den norske befolkningens ressurstap på grunn av reinbeitning på både inn og utslåttemark beskrives slik på slutten av 1800-tallet:

*” Budeierne paastaar, at de kan se i melkespandet, naar den første reinflok er kommen i marken, men det er ei afgjort, at renen er skyld i, at melken minker; flere steder i landet har man iagtaget, at koen melker mindre den 3dje og 4de uge, den er ude om vaaren, end 2ende og 3dje.”*¹⁵¹

Reinbeitekonfliktene med den norske befolkning fikk i mange tilfeller til følge at offentlige instanser ble koblet inn. Konflikter mellom reindriftssamer og den norske befolkningen var også et faktum på Stuornjårga. Lensmannen i herredet hadde som oppgave å rapportere inn eventuelle klager til lappfogden i Tromsø amt, som var framlagt den norske bondebefolkningen: Eksemplet er fra 1903:

*”Under mit opphold i Ofoten ved Liland og Herjangen blev der fra en Del Opsiddere fremført Klager over at Lapper i Tromsø Amt lade sin Ren komme ind i Nordlands Amt hvor den oppholder sig til dels uønsked længe og forvolder Skade paa eiendommer.(..)”*¹⁵²

¹⁴⁸ Andresen 1991: 130-136

¹⁴⁹ Helland 1899: 241

¹⁵⁰ Olaf Øyvann, født 1931, Suolojávri.

¹⁵¹ Helland 1899: 241

¹⁵² Korespondane med Lappfogden i Tromsø amt, Statsarkivet i Tromsø, 1903.

Siden Stuornjárga var delt av grensen mellom Tromsø og Nordland amt, var det ikke uvanlig at reindriftssamer beitet på begge sider av amtgrensene, der reindriftssamenes mobilitet og utnyttelse av store områder i kystlandskapet også kunne være kilder til konflikter.

Reindriftssamenes bruk av området passet ikke sammen med strukturen innenfor den norske bosetningen, der reindriftssamene kunne på sommerbeitet skifte beiteregioner på tvers av ganske store områder, med norsk bosetning på alle kanter. Slike konflikter oppsto det for eksempel når reindriftssamen Jon J. Ommas hushold flyttet rundt i regionen som omfattet både Stuornjárga, Innasuolo og deler av Nordland Amt:

”(..) Saaledes meddeles der, at Lap Jon Jonsend Omma, der i nogle Aar har opholdt sig med sin Ren paa Hindøen, nå er flyttet til Engen omkring Evenskjer i Trondenes Prestegjæld, hvor hans Ren streifer omkring. Det klaages, saa at den kommer over Amtsgrænsen i Nærheden af Liland i Ofoten. For nogle Dage siden var jeg oppe i de omtalede Trakter, hvor er gikk en Del Ren ubevogtet i Nærheden av Gaarden Osmark, en mil fra Liland.(..)¹⁵³

Reindriften kunne ikke på begynnelsen av 1900-tallet forvente seg noen som helst støtte for sin næringsutøvelse hos norske myndigheter. I hvert fall ikke den grenseoverskridende reindriften, som ble sett på som en svensk bruk av norsk mark. Peder Kjerschow, formann i den norske lappekommisjonen i 1909, uttalte, i sosialdarwinistisk ånd, blant annet at reindriften var ”en historisk Overlevning”.¹⁵⁴ Mens jordbruket ble sett på som en sivilisert og framtidsrettet næring og skulle ikke fortrennes på grunn av reindriftens beiteskader på inn- og utmark. Norske myndigheters negative innstilling til reindriften, spesielt den grenseoverskridende reindriften, leder oss over på de bevisste reguleringer av næringen.

3.8.2 Statlige reguleringer

De første reguleringene, som gradvis skulle kom til å fortrenge den samiske reindriftsutøvelsen i Sør-Troms og Nordre Nordland, kom med Felleslappeloven av 1883. Felleslappeloven var en felles lov for Norge og Sverige som omhandlet reindriften sør for Finnmark. Bakgrunnen for denne loven var blant annet nettopp de økende konfliktene mellom bønder og reindriftssamer. Myndighetene mente at et mer detaljert og strengere regelverk ville være til fordel for den ekspanderende norske jordbruksbefolkningen.

¹⁵³ Korespondane med Lappefogden i Tromsø amt, Statsarkivet i Tromsø, 1903.

¹⁵⁴ Roald Berg 1995: 130

Loven var grunnlagt på tre hovedprinsipper. For det første fikk man en distriktsinndeling, der norske interesser hadde myndighet til å fastsette hvilke områder som skulle inngå i de forskjellige distriktene. For det andre var enhver reineier pliktig til å gi detaljerte opplysninger om flyttehushold og reinflokk. Og for det tredje innebar loven at reineierne innen de forskjellige distriktene hadde et felles ansvar for skade som ble forvoldt på andres eiendom i distriktet.¹⁵⁵ Felleslappeloven var begynnelsen på en tid der statlige reguleringer kom til å få store innvirkninger på forreidriften på Stuornjårgga og Innauolo.

Da unionsoppløsningen var et faktum i 1905 hadde Norge som stat et stort behov for å fremstå som mest mulig uavhengig av Sverige, noe som blant annet innebar å redusere den svenske reindriftens sommerbeite på norsk side. På den andre siden forsøkte Sverige å beholde så mye som mulig av svenske borgerers rettigheter på norsk jord, noe som blant annet innebar svenske reindriftssamers beiterett på blant annet Stuornjårga og Innasuolo. Man kan si at reindriften ble en faktor for en storpolitisk dragkamp mellom det nylig selvstendige Norge og Sverige.¹⁵⁶

Etter unionsoppløsningen hadde Norge som intensjon å forhindre all svensksamisk reindrift på norsk side, der man ensidig ville oppsi Lappekodisillen, som blant annet ga reindriftssamene en lovfestet rett til å benytte seg av norske områder.¹⁵⁷ Norske myndigheter hentet mye av sine argumenter fra den allmenne europeiske sosialdarwinismen. Man argumenterte med at den samiske kulturen ikke ville overleve i møte med den norske majoritetskulturen, og var dømt til en naturlig undergang. Det var av rett og slett av humanitetshensyn riktig å jobbe for reindriftens undergang.¹⁵⁸ Den reindriftssamiske næringen led under at slike fordommer og holdninger spredde seg til det øvrige samfunnet. Reindriften kunne lett bli en stigmatiserende næring som var utsatt for samtidens negative holdninger mot den samiske kulturen, på grunn av at deres næring sto i større kontrast med den norske fiske og jordbruksutøvelsen, enn de samiske bønder og fiskere. Sosialdarwinismen sto også sterkt i Sverige, og kampen for svenske samers beiterett hadde indirekte motiver. Sverige ville ikke miste sine rettigheter på norsk jord, og i denne sammenhengen passet reinbeitesaken inn.

¹⁵⁵ Bård A. Berg 1999: 25-26

¹⁵⁶ Roald Berg 1995: 128

¹⁵⁷ Lae 1977: Forord.

¹⁵⁸ Roald Berg 1995: 140

I tiden etter unionsoppløsningen i 1905 fram til ratifiseringen av Reinbeitekonvensjonen av 1919, var Norge og Sverige i forhandlinger angående reinbeitetvisten, der begge land var pliktig å følge Felleslappeloven og Karlstad-konvensjonens bestemmelser fram til den nye reinbeitekonvensjonen ideelt sett skulle foreligge i 1917. Felleslappeloven ble forlenget i 1908, noe som medførte at man fikk et forbud mot sytingsreinholdet blant fastboende samer. I denne sammenheng kan det tenkes at dette vanskeliggjorde reindriften for de små reindriftsutøverne, som var helt avhengig av sytingsrein for at flokken skulle være drivverdig. Den klare konflikten mellom Norges og Sveriges interesser førte til at det ble nedsatt en reinbeitekommissjon, som hadde som oppgave å skape enighet mellom landene. I grove trekk kan man si at så lenge Norge fikk tilslag for sin politikk som tilsa fortrenkning av reindriften, så gikk det ut over den samiske befolkningen, både de fastboende og nomadene. Som et eksempel på resultat av forhandlingene fikk man en regulering av når reindriftssamene skulle ha adgang til sommerbeitet sitt, noe som for Gárasavvon og Čohkkirassamene ikke skulle finne sted før 1.mai.¹⁵⁹

Da forhandlingene i reinbeitekommissjonen var sluttført ratifiserte Norge og Sverige Reinbeitekonvensjonen av 1919. Resultatet av denne konvensjonen innebar en ytterligere redusering av den grenseoverskridende reindriften. Konvensjonen fritok en rekke områder for ”svensksamisk beiterett”. I tilknytning til det området jeg fokuserer på, fikk konvensjonen store konsekvenser i form at de vestlige reinbeitedistriktene, blant annet for de delene av de 17. distrikt som lå nært svenskegrensen, som fikk en kraftig reduksjon av maksimumstallet for rein. Da reinbeitekonvensjonen ble satt ut i praksis i 1923 fikk man et totalforbud for svensksamisk reindrift på Stuornjárga og Innasuolo. Etter 1923 var det bare den stasjonære reindriften som hadde lov til å uttøve reindrift.¹⁶⁰ I tillegg fikk man en rekke bestemmelser om bruk av trevirke, bygging av reingjerder, flytteveier, beiting i andre distrikter, kunne få strafferettslige forfølgelser.¹⁶¹

Reduseringen av reindriften som en betydelig del av en kombinasjonsnæringen må sees i sammenheng med de tidligere nevnte faktorer. Både norsk gårdsbrukseksponering, fornorskning, statlige reguleringer og andre muligheter for mer inntektsbringende yrker, var avgjørende for reduksjoner innen reindriften. I neste kapittel skal jeg nettopp se hvordan man i markebygdene også satset på andre binæringer for å dekke det totale næringsbehovet.

¹⁵⁹ Lae 1977: 103

¹⁶⁰ Ruong 1937: 74 og Kart nr. 1

¹⁶¹ Lae 1977: 152-155

3.9 Oppsummering

Ovenfor har jeg drøftet overflytningslistene og har kommet fram til at de må antas å være relativt pålitelig når det gjelder oppgavene om reintall, men kanskje er de ikke like mye å stole på når det gjelder størrelsen og sammensetningen av flyttehusholdene.

Det reindriftssamiske flyttehusholdet med sommerbeite i 17. distrikt kunne gjennom hele undersøkelsesperioden både øke og minke år om annet. På sitt meste var det i 1888 13 flyttehushold, og på sitt minste var det i 1884 fire flyttehushold på sommerbeite i undersøkelsesområdet. Man kan spørre seg om flyttehusholdene var slik de framsto i overflytningslistene, eller om den reelle flytteenheten var annerledes sammensatt enn de som er registrert i listene. De bofaste husholdene var gjennomsnittlig større enn flyttehusholdene. Men de bofaste markasamiske husholdene kunne fungere som vertskap for reindriftssamer, slik at husholdene kunne i mange tilfeller ha et samarbeid. Flyttehusholdenes utvikling har blitt eksemplifisert gjennom Nils J. Partapuolis hushold, der man kan observere endringer over tid.

De fastboende kunne ha sytingsrein i forskjellige reinflokktyper; den grenseoverskridende og den stasjonære. Disse flokktypene kunne også i mange tilfeller skifte status; fra grenseoverskridende til stasjonær, og omvendt.

En bofast markasame med mange sytingsrein ville trolig være mer involvert i reindriften når reinflokken var på sommerbeite i distriktet, enn en sytingsreineier med få rein. I følge overflytningslistene fra 1884 til 1900 var den generelle tendensen at de fleste sytingsreineierne hadde mellom 20 og 150 sytingsrein. Prosentvise beregninger viser at nesten gjennom hele undersøkelsesperioden besto den totale reinmengden i området av 20-30 % sytingsrein, og omlag 70- 80 % rein eid av flokkinnehaveren.

Hvis man legger overflytningslistene til grunn viser det seg at sytingsreinholdet avtok senere i mine undersøkelsesområder enn hva Astri Andresen redegjør for i sin doktoravhandling ”Omstillingstid”, som tar for seg hele Tromsø amt i samme periode.

Sytingsforholdene mellom bofaste og reindriftssamer har blitt eksemplifisert gjennom forholdet mellom Nils J. Partapuoli og Lars Anderssen.

Et lønnsforhold mellom reindriftssamer og sytingsreineiere var både basert på penger og byttehandel av varer og tjenester, der geiteholdet var sentralt.

Mange bofaste markasamer hadde også sytingsrein i stasjonære flokker på Stuornjårga og Innasuolo. Sytingsforholdene i de stasjonære flokkene ble framtreddende ettersom den ekstensive driftsformen i de grenseoverskridende flokkene ble dominerende, noe som tilsa at

sytingsreineierne fikk mindre kontroll over sine rein. Sytingsforhold i de stasjonære flokkene ga de fastboende fortsatt mulighet til å ha periodevis kontroll over sytingsreinen, siden den året rundt oppholdt seg i regionen rundt Stuornjárga og Innasuolo.

Forandringer i reindriften på begynnelsen av 1900-tallet kom av en rekke årsaker, der blant annet konflikter med norske gårdbrukere og statlige reguleringer var årsakene til at reindriften minket i omfang. En forlengelse av Felleslappeloven i 1908 forbød blant annet bofaste reindriftssamer å ha sytingsrein. Reinbeitekonvensjonen av 1919 forbød svensksamisk reindrift på Stuornjárga og Innasuolo. Mens indre deler av 17.reinbeitedistrikt fortsatt var åpne for den grenseoverskridende reindriften, men da med særdeles skjerpede restriksjoner om krav til drift.

Kapittel 4

Utmarksnæringer, fisket og andre binæringer

Markasamene har gjennom hele undersøkelsesperioden hatt en bred utnyttelse av ressursene i regionen rundt Astafjorden og Ofuohta. Befolkningen i markebygdene har ikke bare konsentrert sine næringssysler rundt jordbruket og reindriften, men også om andre næringer som var periodevis svært viktig. Hvor viktig den enkelte næringen framstod, har variert over tid, og fra hushold til hushold, hva enten det gjaldt utmarksnæringer, sesongfisket eller andre binæringer som fant sted utenfor bygdene. For velstående hushold kunne en rekke binæringer fungere som en ekstra gode, og ikke en ren nødvendighet for å være i stand til å dekke et minimum kaloribehov. For andre var binæringene en nødvendighet for å overleve. Kapittelet skal først ta for seg hva utmarksnæringen besto av, og dens utvikling i undersøkelsesperioden. Redegjørelsen av utmarksnæringene blir belyst gjennom en rekke eksempler og fortellinger. Deretter går jeg inn på havfiskets betydning for det markasamiske husholdet, med utgangspunkt i undersøkelsesområdene Sáttiidvuopmi/Suolojávri og Hoantas/Vuopmi. I behandlingen av fisket vil jeg skille mellom hjemmefisket og sesongfisket på Lofoten og Finnmark. Deretter skal jeg ta for meg binæringer som fant sted utenfor markebygdene, og som ikke var relatert til havfisket, men heller til bygging og industri. Tilslutt vil jeg generelt prøve å belyse arbeidsstrukturene til de forskjellige medlemmene av det markasamiske husholdet gjennom næringsbenevnelsen man finner i folketellingene. Kapittelet avrundes med en oppsummering.

4.1 Utmarksnæringer

Utmarksnæringer i kildene:

Folketellingene (FT) 1865, 1875 og 1900.

Statistikk som tallfester utmarksnæringenes betydning innenfor en næringskombinasjon er vanskelig å oppdrive. Folketellingene fra 1865-1875 og 1900 inneholder få opplysninger om næringer tilknyttet utmarken. Dette kan komme av at utmarksnæringenes avkastning som oftest bare tilfalt husholdet, og et overskudd av utmarksprodukter som kunne distribueres videre var heller sporadisk. Folketellingene var dessuten gjennomført om vinteren da utmarksnæringene ikke var så framtrædende som i vår-, sommer- og høstmånedene. Det kan

tenkes at folketellingene kunne inneholdt opplysninger om utmarksnæringer hvis tellingen hadde funnet sted på et annet tidspunkt. Men noen opplysninger i forbindelse med næringsvirksomhet i utmarken finnes likevel i FT når man ser nærmere på rubrikken som omhandler næringsvei. Når personer er registrert med virksomhet tilknyttet utmarken som en av hovedsysselsetningene, må man kunne gå ut ifra at dette var en viktig del av husholdets økonomi. Men mangelen på tall knyttet til utmarksnæringer i folketellingene gjør det vanskelig å komme med en mer kvantitativ beskrivelse av næringens betydning i undersøkelsesperioden. Det gjør det vanskelig å prøve å trekke opp en kronologisk utvikling for utmarksnæringene, men noen utviklingstrekk kan tross alt spores.

I 1865 er det registrert to personer, fra hvert sitt hushold, som er registrert med næringsvirksomhet i forbindelse med utmarken. Den første finner man i undersøkelsesområde nr.1, i området rundt Vilgesvárjávri. Dette er en husfar som er registrert med gårdbruk og jakt som hovedsysler.¹⁶² Den andre personen finner man i Hoantas, i undersøkelsesområde nr.2. Denne personen er i likhet med den første registrert som husfar med gårdsbruk og jakt som hovednæringsvirksomhet.¹⁶³ Lysakers gjennomgang av skiftematerialet for gårdene dokumenterer at denne personen også var bjørnejeger.¹⁶⁴

I 1875 finner man bare én person som har næringsvirksomhet tilknyttet utmarken. Personen tilhører Hoantas og er registrert som leilending, bjørneskytter og fisker. Dette er for øvrig broren til den tidligere nevnte bjørnejegeren som er registrert i 1865.¹⁶⁵ Dette brødrepåret skal jeg komme tilbake til nedenfor.

I 1900 er det bare registrert utmarksnæring i tilknytning til undersøkelsesområde nr.2. Den registrerte utmarksyslingen er ikke lengre jakt, slik som i de foregående folketellingene. I FT 1900 er det vedhogst og skogsarbeide som er rådende utmarksaktiviteter. To personer er sysselsatt med utmarksnæring i undersøkelsesområde nr 2, nærmere bestemt Vuopmi. I et hushold på 10 personer finner vi en sønn som er registrert med dagarbeid og vedhugging som sysselsetting. Den andre personen er registert med jordbruk og hugging av favneved som næringsssyssel.¹⁶⁶

Omfanget av næringsvirksomhet tilknyttet utmarken er altfor tynt til at man kan trekke noen bastante konklusjoner med utgangspunkt i folketellingen. Men registreringene i seg selv,

¹⁶² FT, Trondenes, 1865: 10

¹⁶³ FT, Trondenes, 1865: 15

¹⁶⁴ Lysaker 1956: 142

¹⁶⁵ FT, Trondenes 1875: 129

¹⁶⁶ FT, Trondenes 1900: 42-43

tilsier at jakt som utmarksnæring var mest utbredt i 1865 og 1875, mens skogsarbeid og favnevedhugging var framtreddende i FT 1900, spesielt i undersøkelsesområde nr.2. Man kan også tenke seg at dette var en viktig, kanskje den viktigste, utmarksressursen på begynnelsen av 1900-tallet, siden det bare er dette som nevnes. Salg av tømmer og favneved ser ut til å være en viktig inntektskilde også for andre markasamiske områder. På siste halvdel av 1800-tallet og begynnelsen av 1900-tallet finner man eksempler på slik virksomhet i de markasamiske områdene på Sažža.¹⁶⁷

Noen produkter som ble hentet i utmarken var salgsvarer som ble solgt til den norske befolkningen som bodde ved sjøkanten, men det finnes ingen beregnbare tall som kan gi oss et generelt bilde av det økonomiske grunnlaget som dette utgjorde. Derimot finnes en del kilder som tar for seg utmarksnæringen på et mer praktisk redegjørende plan.

Intervjumateriale og muntlige kilder er blant de viktigste kildene når den markasamiske utmarksnæringen skal framstilles. Fragmenter og enkelttoppslyninger fra skiftematerialet kan også gi en pekepinn om utmarksnæringenes rolle i husholdet. I tillegg støtter jeg meg til tidligere skrevet sekundærlitteratur for å skape et utfyllende bilde av utmarksnæringene.

4.2 "Utmarkebygdene"

Høyfjellet og skogsområdene på Stuornjárga har ikke bare fungert som beiteområder for rein, kyr, sau, geit og andre husdyr, men har også gitt avkastning på andre måter. Disse ressursene har fram til i dag vært svært viktig for den markasamiske befolkningen både som en kilde til næringsinnkomme og materiale til bruksgjenstander. Jakt, fangst, bærplukking, skogsdrift og håndverksprodukter var et direkte resultat av utnyttelsen av utmarksområdene.¹⁶⁸ Utmarken er også i umiddelbar nærhet siden markebygdene ligger i områder som innehar slike ressurser. Høstingen av utmarken skjedde like utenfor gammedøren, noe som gjorde utmarksnæringen meget anvendelig og lett tilgjengelig.

For noen hushold kunne utmarksnæringene i perioder være en nødvendighet for å klare og dekke et minimum av kaloribehovet. Hovedinntekta ble da hentet fra noen av de nevnte aktivitetene ovenfor. Andre mer velstående markasamer var ikke like avhengig av utmarksnæringene, og kunne dekke kaloribehovet og tjene penger på andre måter, slik at de hentet bare de mest nødvendige ressursene fra utmarka.¹⁶⁹

¹⁶⁷ Storm 1990: 156

¹⁶⁸ Storm 1990: 78

¹⁶⁹ Minde 2000: 72-73

Utmarka og naturens avkastning ser ut til å ha hatt betydning for etablering av fast bosetning i mine undersøkelsesområder. Bosetningen i begge undersøkelsesområdene befinner seg i et område der naturressurser finnes i umiddelbar nærhet. Både viltbestanden og tilgangen til ferskvannsfisk kan ha vært en lokaliseringfaktor for fast bosetning. Undersøkelsesområde nr 1 har nære kommunikasjonslinjer med vannene Suolojávri og Vilgesvárjávri. Mens undersøkelsesområde nr.2 ligger i nærheten av Guhkesjávri, Čuppojávri og Viskesjávri. Begge undersøkelsesområdene er omgitt av høyfjellsområder som tradisjonelt sett har hatt en stabil viltbestand.

Utmarksnæringen har lang tradisjon i mine undersøkelsesområder. Bofaste kombinasjonsdriftsutøvere og reinnomader med sommerland på Stuornjårga benyttet seg av ressursene som utmarka og høyfjellene besto av. Arbeidsmengden og arbeidstiden for utøving av én kombinasjonsnæring var på mange måter med på å legge føringer for hvor mye tid og arbeidskraft som skulle brukes på de andre. Hvis det høvet slik at arbeidstid ble frigitt, og denne tiden kunne bli brukt innen utmarksnæringen. I forrige kapittel redegjorde jeg for hvordan reindriften gikk fra en intensiv til en ekstensiv driftsform, noe som også hadde innvirkning på utmarksnæringen. I 1860 årene kom det til endringer med reinvoktingen på Stuornjårga. Sammensetningene av husholdsenhetene som tok seg av reinvoktingen ble større, slik at man trengte mindre folk til å vokte flere rein. Reinen ble da vanligvis kantvoktet av et vokterlag med en representant fra hvert hushold.

Reinen ble heller ikke holdt under konstant oppsyn, noe som hang sammen med flokkens muligheter til å spre seg. Det nye voktersystemet gjorde at kontakten mellom husholdet og reinflokken ble mindre, og man kunne i større grad ta hensyn til hvor det var mest hensiktsmessig for husholdet å befinne seg, og ikke reinflokken. Husholdet hadde mulighet til å bosette seg i områder der utmarksressursene var lett tilgjengelig, slik som i mine undersøkelsesområder. Systemet frigjorde også mye av husholdets resterende arbeidskraft fra reinvokting, som nå kunne rettes mot andre næringer som kunne gi ekstrainnkomme, deriblant utmarksnæringene.¹⁷⁰

¹⁷⁰ Andresen 1991: 57-58

Utmarksnæringene var som sagt viktigere for noen hushold i markebygdene enn andre. Noen personer spesialiserte seg innenfor deler av det som kan kategoriseres som utmarksnæring, blant annet bjørnejakt.

4.3 Bjørnejakt

Bjørnejakt var en spesialisert gren innen utmarksnæringen som personer med tilknytning til markebygdene utøvde. Bjørnen framstod som et høyst respektert og myteomspunnet dyr med mange menneskelignende trekk. Blant annet hadde bjørnen egenskapen å gå på to bein, og bjørnesporene minnet også mye om menneskenes. Bjørnens mytologiske status kom blant annet til uttrykk gjennom offerseremonier, der det ble ofret reinkjøtt og framført seremonielle joiker. Slike offersted finner man i Hoantas. (Undersøkelingsområde nr.2) De besto av fire loddrette trestokker med horisontale tverrtrær lagt ovenpå. Etter læstadianismens inntog i 1850 årene ble det slutt på disse ofringene, i følge den muntlige kilden.¹⁷¹ Men slike seremonier kunne ha forekommet etter 1850 også, men da i det skjulte eller i andre former.

Med bakgrunn av bjørnens status innen det samiske samfunn blir bjørnejegerne omtalt i positive ordlag. Mye tyder på at bjørnejegeren var en høyst respektert person også innenfor det markasamiske samfunnet. Historier om bjørnejegere, som for eksempel Dundor Heaika,¹⁷² er fortsatt en del av den markasamiske fortellerkulturen, der de blir framstilt som modige og listige jegere med tiltalls av bjørn på samvittigheten.

Det er viktig å påpeke at markasamene hadde et tvetydig forhold til bjørnen. Samtidig som bjørnen var et høyst respektert dyr med åndelige egenskaper, var den også en trussel mot buskapen deres.

På midten av 1800-tallet var bjørnen utbredt i skogstraktene og på øyene i hele Nord-Norge. Den hadde tradisjonelt vært betraktet som et dyr som kunne gjøre stor skade på reindriftssamenes hjorder; men den voksende gårdsdriften blant både bumenn og samer kom etter hvert også de til å oppleve hvilke skader bjørnen kunne gjøre på husdyr. Med status som skadedyr medførte at det i 1846 ble utlovet skuddpremie på bjørn. Fram til begynnelsen av 1900 tallet ble gevær, gift og sakser aktivt brukt for å redusere bjørnestammen.¹⁷³

¹⁷¹ Fimbul 1993, intervju med småbruker Ekrem Johansen, Hoantas, 27 februar 1933.

¹⁷² Kjent bjørnejeger fra Husmeroggie som er hovedpersonen i Inga Bjørnsons bok ”*Dundor Heika og flere lappers historier fortalt av dem selv*”, Kristiania 1916.

¹⁷³ Myrstad 1996: 7

Ettersom mange samer med tilknytning til Stuornjárga hadde tradisjonelt sett god kunnskap om bjørnejakt skapte slike offensive tiltak, som hadde som mål å redusere bjørneantallet, rom for bjørnejakt som bi- eller hovednæring.

Et eksempel på slike bjørnejegere finner man i Undersøkelsesområde nr.2, nærmere bestemt Hoantas. Brødrene Henrik og Lars Larsen bodde i 1865 i Hoantas, hvor de pleide en kombinasjon av gårdsbruk, reindrift, sesongfiske og utmarksnæring. Fra utmarken hentet de blant annet småvilt som hare, rev og fugl. Men brødrene Henrik og Lars var mest kjent for å være fremragende bjørnejegere. Historier sier at de til sammen nedla over 50 bjørner i løpet av sin tid. Brødrene ble leid inn som bjørnejegere på oppdrag fra sine naboer i markebygdene og ved kysten. Bønder og andre næringsutøvere betalte såkalt frivillig ”bjørneskatt” for at Henrik og Lars skulle felle bjørn som truet husdyrene i området. Brødrene fikk også hvert sitt remingtongevær av Kong Oscar II som belønning for sine jaktbragder.¹⁷⁴

Rovdyrplagene var også svært omfattende blant norske fiskebønder. Mennene i de norske husholdene ved kysten var svært involvert i fiskeriene og var bortreist store deler av året. Buskapet ble i disse periodene skjøttet av kvinner og barn, som tradisjonelt sett ikke var direkte involvert i bjørnejakt. Betaling av ”bjørneskatt”, slik at samiske bjørnejegere skulle felle bjørn, ble sett på som et godt tiltak for å holde rovdyrene unna buskapen. Det var også svært få nordmenn ved kysten som eide skytevåpen, noe som var mer vanlig blant samene.¹⁷⁵

En av historiene som verserer om brødrene Larsen omhandler ei binne som streifet over Loabagáiddi og fikk etterhvert fast tilholdssted ved Hohkkabidjavárri¹⁷⁶ på nordsiden av Árleogvannet¹⁷⁷. Jeg skal her referere hovedtrekkene i noe forkortet og bearbeidet form. Henrik og Lars som jaktet i området kom over bjørnehiet til binna. De merket av bjørnehiet, og om vinteren like før jul tok de i vei for å skyte binna. Brødrene brukte munnladningsgevær og støpte kulene selv; tre kuler av én mark bly. Da de kom til bjørnehiet var inngangen tettet med torv og stein. Inngangen ble ryddet, og de satte et neverlys på laddesteinen og førte den inn i inngangspartiet i bjørnehiet. Binna rev øyeblikkelig bort lyset med forlabbene, og de måtte føre et nytt neverlys inn i hiet. Men denne gangen bandt de laddesteinen med neverlyset langs børsesepipen. Da børsesepipen med neverlyset ble ført inn i hiet gapte binna etter lyset og fikk avfyrt helle ladningen inn i

¹⁷⁴ Lysaker 1956: 142

¹⁷⁵ Borge 1999: 26

¹⁷⁶ Hohkkabidjavárri kalles også Hoalmmavárri.

¹⁷⁷ Det samiske navnet på dette vannet er vanskelig å oppdrive pga mine informanter ikke har kjennskap til dette norske navnet. Dermed er det vanskelig å eksakt stedsfeste vannet for å oppgi dets opprinnelige samiske navn.

kjeften. Like etter det første avfyrte skuddet rykket brødrene inn i hiet og skjøt binna nok en gang. Deretter dro de den døde binna ut av hiet for å ta seg til å drepe de to bjørningene som også lå i hiet. Ungene ble drept med knivstikk i milten. Ettersom det begynte å lakke mot kveld dro de også ungene på utsiden og la seg til å sove i hiet til morgenen etter. Hiet var både varmt og tørt. Neste dag dro brødrene ned fra fjellet med bjørnen på en skikjelke. Ved Hohkkabidja flådde de bjørnen. Både innmaten og tarmene ble fjernet allerede til fjells. Bjørnekjøttet ble solgt eller gitt bort. Gårdsbrukene rundt omkring ga etter evne brødrene sin sedvanlige bjørneskatt på grunn av sin viktige jaktbragd.¹⁷⁸

Brødrene Larsen er ikke konsekvent registrert som bjørnejegere i folketellingene. I 1865 var Lars Larsen registrert som bjørnejeger, mens Henrik bare var registrert som fisker og gårdbruker.¹⁷⁹ I FT 1875 har man en registrering som tilsier det motsatte. Da er Henrik Larsen registrert som bjørnejeger, mens Lars er bare registrert som ”Husfaderens fader; Inderst hos sønnen”¹⁸⁰ Når det gjelder registreringene i FT 1875 kan det ha sammenheng med at Henrik er 10 år yngre enn Lars. I FT 1875 var Lars 60 år mens Henrik var 50 år, og var fortsatt fysisk kapabel til å bedrive bjørnejakt. Hvis man ser FT 1865 og 1875 under ett kan det tenkes at den inkonsekvente registreringen m.h.t bjørnejakten kan komme av at brødrenes prioritering av de ulike næringene varierte nettopp på den tiden folketellingene foregikk.

Bjørnen ble også fanget og drept ved hjelp av bjørnefeller og groper. Slike bjørnegroper finnes også i nærheten av mine undersøkelsesområder, nærmere bestemt Gádebákti i Steainslattiek. I bunnen av gropene ble det satt stokker på høykant som hadde som formål å spidde bjørnen. Over gropa ble det lagt kvister og stokker. Og opp på der ble det lagt tjære. Bjørnen er veldig glad i tjære, og dette ble brukt som åte for å lokke bjørnen opp på den kvist og stokkbelagte gropa. Og når bjørnen falt ned i gropa ble den spiddet av de spisse oppreiste stukkene.¹⁸¹

Bjørnejakten avtok etter hvert som bjørnestammen ble mindre. Fram mot 1900-tallet var resultatet av den offensive fellingspolitikken at bjørnen nesten ble utryddet fra mange

¹⁷⁸ Fimbul 1993: 37. Historien er fortalt av Ole Nilsen, Hoantas, Historien har blitt forkortet og bearbeidet, slik at den passer inn i oppgavens helhet.

¹⁷⁹ FT, Trondenes 1865: 15

¹⁸⁰ FT, Trondenes 1875: 129

¹⁸¹ Fimbul 1993: 38

områder i Nord Norge.¹⁸² Bjørnejakt som utmarksnæring opphørte når jaktgrunnlaget forsvant, og bjørnejegere som Lars og Henrik gikk gradvis inn i historien. På bakgrunn av dette kan man si at innen min undersøkelsesperiode, som strekker seg fra 1865 til 1920, var bjørnejakten mest utbredt fra ca 1860 til 1900.

Selv om bjørnejakten var en utmarksnæring med begrenset levetid finnes det også utmarksressurser som har blitt utnyttet av den samiske befolkningen i markebygdene, fra begynnelsen av min undersøkelsesperiode fram til i dag.

4.4 Utmarksnæringer på slutten av 1800-tallet og begynnelsen 1900-tallet

Mange av utmarksressursene som var viktige på 1800-tallet hadde fortsatt en sentral posisjon på begynnelsen av 1900-tallet. Den tradisjonelle og den mer handelsrettede utnyttningen av utmarken er godt dokumentert gjennom muntlige kilder fra undersøkelsesområde nr. 2. Nærmere bestemt Hoantas, Vuopmi, Rámavuolle og Rassurápma. Det gjelder intervjuer med kvinner og menn som alle er oppvokst med tilknytning til markebygdene, til sammen fem intervjuobjekter, der den eldste er født i 1896 og den yngste i 1915. Intervjumaterialet inneholder både personlige erfaringer og hva som har blitt fortalt til informantene i henhold til gamle levemåter i markebygdene. Derfor er det naturlig å tro at deres beretninger kan ha relevans tilbake til slutten av 1800-tallet, siden noen av intervjuobjektene forteller om hvordan utmarksnæringen artet seg før deres tid. Det kan derfor tenkes at disse intervjuene inneholder opplysninger om hvordan deler av utmarksnæringene ble utøvet både på 1800 og 1900-tallet. Intervjuene er imidlertid heller sparsomme på informasjon om hvordan utmarksnæringen utviklet seg over tid. Nedenfor er en bearbejdet kategorisering av informasjonen om forskjellige utmarksnæringer som kom fram gjennom intervjuene.¹⁸³

Skogsbruk og brensel:

Skogen ble vanligvis hogd på privateide eiendommer og teiger. 4 av de 5 intervjupersonene sa at veden sjeldent ble hugd til eget bruk, men solgt som favneved til folk ved kysten, for det meste Evenskjer og Harstad.¹⁸⁴ Én person fortalte at det også ble solgt favneved til skolen i Vuopmi. Salget av favneved var en kjærkommen ekstrainntekt i perioder når

¹⁸² Myrstad 1996: 7

¹⁸³ Heidi Pedersen intervjuet i 1983, på oppdrag fra Samisk etnografisk avdeling, Tromsø museum, en rekke personer fra markebygdene i Sør-Troms. Formålet var å dokumentere gamle levemåter i markebygdene gjennom intervjuer. Hennes informanter var : Astrid Thomassen, født 1915, Vuopmi, Karen Lomås, født 1911, Vuopmi, Amalie Henriksen, født 1896, Rámavuolle, Karen Pedersen, født 1899, Hoantas, Reidar Nymo, født 1909, Rámavuolle.

¹⁸⁴ Pedersen 1983: 1

næringsinnkommet var mindre fra andre kilder. Deres egen vedbeholdning sto for det meste av kvister og torv.

Skogsarbeide og hugging av favneved er som sagt også registrert som næringsvirksomhet i FT 1900.¹⁸⁵ Dette er en næringsvirksomhet som først dukker opp i FT 1900, bare i undersøkelsesområde nr 2. Det kan tenkes at dette var en utmarksvirksomhet som var spesielt utbredt i dette undersøkelsesområde, siden det ikke er registrert slik virksomhet i undersøkelsesområde nr 1, og intervju materialet peker i samme retning.

Alle intervjuobjektene nevnte at torv stukket fra myrene var viktig del av brenselet. Torva ble stukket fra myrene om våren og lå til tork i torvsjåer hele sommeren før den ble hentet på høsten. Den eldste av intervju personene (født 1896) kunne fortelle at i hennes ungdom ble torva stukket på privateide myrer, men før dette, altså på 1800-tallet, kunne man hente torv hvor man selv måtte ønske.¹⁸⁶ Dette kan ha sammenheng med at det tidligere ikke var like stort press på ressursene i skogsområdene som omgir markebygdene, som det ble senere ut på 1900-tallet. Folkeøkningen og etablering av flere jordsbrukseiendommer kan ha ført til at fri tilgang til torv ikke lengre var mulig.¹⁸⁷

Ellers nevner alle personene at skåler, kopper, spader og andre produkter av trevirke ble laget av ressurser fra skogen. Det forekom også salg av slike produkter til folk utenfor markebygdene. Når mennene dro på lofot - og finnmarksfiske hadde de med seg en rekke hjemmelagede redskaper, som for eksempel hjemmesnekrede kjelker, som de solgte.¹⁸⁸ I FT 1875 har en kvinne og en mann "husflid og kreaturstell" som næringsbenevnelse. Denne merknaden kan tyde på at "duodji" (samisk håndverk) av skogsprodukter kunne være en av hovedsystemene til noen av husholdsmedlemmene.¹⁸⁹

Laging av slike redskaper og gjenstander ser ut til å ha en lang tradisjon i markebygdene. Allerede i manntallsopplysningene fra 1701 finner man indikasjoner på at slike redskaper ble laget av materialer hentet fra skogen.¹⁹⁰

¹⁸⁵ FT, Trondenes, 1900: 42-43

¹⁸⁶ Bygger på en systematisk gjennomgang av intervjuer gjort av Heidi Pedersen, "Gamle levemåter- markabygdene i Skånland", 1983, Samiske-Etnografisk avdeling, Tromsø Museum/IMV

¹⁸⁷ Tabell 1 og 2.

¹⁸⁸ Pedersen 1983: 4

¹⁸⁹ FT, Trondenes, 1875: 128

¹⁹⁰ Hansen 2003: 345

Gress ressurser:

Intervjuene tar for seg to forskjellige måter å utnytte gress på. For det første hadde man utnyttelsen av sennagress, og for det andre utnyttelsen av syregress, og til dels sevje og kvann. Samer over hele Nordkalotten har sett på sennagresset som en meget viktig ressurs. Sennagresset ble sanket på sommeren og tidlig på høsten. Da ble det sanket så mye at man hadde for hele vinteren. Sennagressbeholdningen skulle rekke (hovedsakelig) til både komager og bonster (madrasser) for hele husholdningen. Men én person nevner at sennagresset også ble brukt i støvlene når mennene skulle på Lofoten. Tre av intervjuobjektene som hadde tilhold lengst nord i undersøkelsesområdet nr.2, i nærheten av Hoantas og Vuopmi fortalte at alle i deres område hentet sennagresset fra Forramarka. Mens én person henviste til Guorttesgurra og elvene rundt Rámavuolle som sankingsplass. En annen sa at de hentet sennagress fra blant annet Nástevággi. Begge disse personene kom fra områder som ligger sør i undersøkelsesområde nr 2. Bruken av sennagress var veldig utbredt i markebygdene siden kommager var det vanlig fottøyet blant befolkningen opp til begynnelsen av 1950- tallet. Det var heller ikke uvanlig at barn etter krigen fortsatt brukte kommager som hverdagsfottøy til midten av 1950-tallet¹⁹¹.

Syregress var en matressurs som i varierende omfang ble hentet fra utmarka. Tre av de eldste intervjupersonene nevnte syregress som en tidvis viktig del av kostholdet. Syregresset ble som regel sanket på forsommeren og kokt, syltet og lagret slik at man hadde til senere anledninger. Sevje og kvann blir ikke nevnt som noen viktig del av innhøstningsgrunnlaget fra utmarksressursene. Men den eldste personen (født 1896) nevner at kvann noen ganger ble tørket og brukt som dyremedisin.

Småviltfangst:

Som tidligere nevnt var fangst av småvilt i skogs og høyfjellsområdene på Stuornjárga en del av næringsinnkomme som befant seg i umiddelbar nærhet. Om vinteren ble blant annet rype, hare og orrfugl fanget i snare. Om sommeren ble i tillegg rev, jerv og ender skutt med gevær. Jakt med gevær foregikk også om vinteren, men snarefangsten var mest utbredt. Mye av småviltet ble solgt. Én person nevner i tillegg til småviltjakt at det forekom jervejakt der skinnen ble solgt. I tillegg nevner en person med tilknytning til Rassurápma at de hadde en

¹⁹¹ Intervju med Oddlaug Andersen, født 1928, Rámavuolle

felles jaktgamme på høyfjellet ved Gaiccajavri som var utgangspunkt for mye av småviltjakten.

Bær:

Bær ble plukket stort sett over alt til skogs og i høyfjellsområdene med tilknytning til markebygdene. Personene med tilknytning til Hoantas og Vuopmi nevner Skånlandsmarka og Steinslandsskogen som spesielt viktig innhøstningsplasser. Alle intervjuobjektene nevner tyttebær, blåbær og muldebær som de viktigste bæresortene som ble innhøstet. Tyttebær og blåbær plukket man til eget bruk, mens muldebær ble plukket for salg. Omfanget av muldebærsalget kom helt an på om bær-året var så godt at man klarte å plukke seg opp et overskudd utover det hva eget hushold trengte. Hele familien deltok i bærplukkinga, men det var også vanlig at to og to samarbeidet om plukkinga. Nomadene med sommerbeite på Stuornjårga utnyttet også utmarksressursene, i dette tilfellet muldebæra, langs flyttesveiene:

”En god extra förtjänst skaffa sig en del familjer genom bärplockning. Goda hjortronår kunna barnrika familjer sälja hjortron för 400-600 kr.”¹⁹²

Ferskvannsfiske:

Områder med gode fiskevann kunne være en av faktorene som påvirket lokaliseringen av den faste bosetningen. Ferskvannsfiske var en sentral del av utmarksinnkommet hos mange markasamer. En av mine informanter nevner deres gode tilgang til fisken i Skoabejavri som en tidvis viktig del av næringsgrunnlaget.¹⁹³ Men betydningen varierte fra slutten av 1800-tallet og fram til begynnelsen av 1900-tallet, noe som også framkommer av det øvrige intervjumaterialet.

Alle som inngår i intervjumaterialet fra 1983 nevner ferskvannsfiske som næringsinnkomme. To personer sier at ferskvannsfiske i vann og elver bare skjedde med stang om sommeren og tok sikte på middagsforsyning i denne perioden. De tre andre nevner i tillegg andre fiskemetoder som garnfiske og stenging av elveløp. Fisken var til eget bruk og ble ofte saltet til senere anledninger. En person nevner at hvis man klarte å opparbeide seg et overskudd av ferskvannsfisk, så solgte de det til folk ved kysten.¹⁹⁴

¹⁹² Ruong 1937: 41

¹⁹³ Intervju med Jon Minde, født 1921, Skoabejavri.

¹⁹⁴ Bygger på en systematisk gjennomgang av intervjuer gjort av Heidi Pedersen, ”Gamle levemåter-markabygdene i Skånland”, 1983, Samisk-Etnografisk avdeling Tromsø Museum/IMV.

Det må understrekes at intervjumaterialet bare representerer intervjuobjektene personlige erfaringer og minner, og enkeltvis utgjør de ingen sikker kilde for å gi et helhetlig bilde av utmarksnæringen. Men vurdert sammen utgjør de et sammenligningsgrunnlag der mange ting går igjen hos alle intervjuobjektene. Kombinasjonen mellom intervjuene og annen litteratur øker sannsynligheten for at utmarksnæringene faktisk foregikk på måten det berettes. Forskjellene i minnematerialet kan også være en indikator på at utmarksnæringen ble utøvet forskjellig fra hushold til hushold i markebygdene. Noen kunne for eksempel periodevis prioritere å plukke mye multebær slik at man opparbeidet seg et salgsoverskudd,¹⁹⁵ mens andre prioriterte småviltjakt.¹⁹⁶

Det er også naturlig å tro at behovet for en aktiv bruk av utmarken varierte, både over tid og fra hushold til hushold. På 1900-tallet fikk noen utmarksressurser et mer handelsrettet uttrykk enn andre, der blant annet skogsarbeid og favnevedsalg rettet mot kystbefolkningen stod sentralt. Mens andre utmarksressurser, som for eksempel ferskvannsfisk og sennagress, hadde hovedsakelig til funksjon å dekke opp deler av det totale behovet for husholdningen, og var antakelig mer utbredt gjennom hele perioden fra ca 1860 til 1900. Ettersom det markasamiske samfunnet, fram mot 1900-tallet, etter hvert hentet mer av sitt næringsinnsomme og kapital i samarbeid med den norske befolkning ved kysten kan det tenkes at dette hadde innvirkning på utmarksnæringen.

På begynnelsen av 1900-tallet var arbeidsledigheten stor i markebygdene, og mange unge arbeidsføre mennesker uten noe å gjøre var med på å presse næringstilgangen tilknyttet jordbruket over tålegrensen. Stor lediggang og rik tilgang på arbeidskraft kunne medføre at man fikk en økt vektlegging på utmarksressursene på begynnelsen av 1900-tallet.¹⁹⁷ Befolkningspresset kan dermed ha medført at det ble nødvendig å utnytte utmarken i større grad og på en mer mangfoldig måte. En intensivert jakt, bærsanking, sennagressanking og ferskvannsfiske kunne være noen av resultatene. Utmarken ble også mer mangfoldig utnyttet gjennom hogst og salg av ved, som ut fra FT 1900 synes å være opp-prioritert. På grunn av kommunikasjonen med kysten kunne utmarksnæringen både skrumpe inn og ekspandere. Innskinkingen kunne komme av utmarksressursene ikke lenger var nødvendig for å dekke kaloribehovet for husholdet. Andre yrker, som for eksempel jernbanebygging,

¹⁹⁵ Pedersen 1983: 6

¹⁹⁶ Pedersen 1983: 8

¹⁹⁷ Minde 2000: 92

skaffet til veie den nødvendige kapitalen. Som nevnt tidligere kunne de andre elementene i næringskombinasjonen, reindrift, jordbruk og fiske, også ha samme funksjon. For det andre kunne kommunikasjonen med kysten åpne for muligheten til å selge produkter hentet fra utmarken. Kommunikasjonen med kysten kunne derfor bidra til å utvide utnyttelsen av utmarka i handelsøyemed. Den nære tilknytningen til kysten har gjennom hele undersøkelsesperioden også muliggjort utøvelse av fiske som binæring.

4.5 Fiske som binæring

Jeg har tidligere redegjort for at fisket i mine undersøkelsesområder ikke var like dominerende i perioden rundt 1875, sammenlignet med markasamiske områder på Sázza. Totalt sett rettet næringsaktiviteten seg heller mot reindriften, noe som må sees i sammenheng med en innflytting av reindriftssamer i denne perioden. Fram mot 1900 kan man spore en mer helhetlig utvikling som tilsier at jordbruket, sesongfisket og andre næringer utenfor markebygdene, kom til å spille en sentral rolle.

Havfisket har i hele undersøkelsesperioden vært en del av den markasamiske næringskombinasjonen, men det er først mot 1900-tallet at denne næringen synes å bli en av de viktigste næringene i Sáttiidvuopmi/Suolójávri og Hoantas/Vuopmi.

Havfisket kan deles i to forskjellige kategorier; hjemmefisket og sesongfisket. Jeg skal først ta for meg hjemmefisket.

4.5.1 Hjemmefisket

Dette fisket er i likhet med utmarksnæringen vanskelig å tallfeste omfanget av, på grunn av at det meste av produktinntekommen gikk til eget bruk. Dette fisket innebar ikke at man var periodevis bortreist, men tok utgangspunkt i små turer ned til sjøkanten. Hjemmefisket kunne finne sted i perioder da det var knapphet på annet næringsinntekomme, eller når deler av husholdets arbeidskraft var overflødig, og kunne rettes mot denne syslen. Denne formen for fisket er godt dekket i intervjumaterialet, og suppleres i hovedsak gjennom sammenligning med Knut Kolsruds beskrivelser av hjemmefisket i Ofuohta.¹⁹⁸ Astafjorden, som er en nabofjord til Ofuohta, var den mest naturlige plassen for markasamene i mine undersøkelsesområder å bedrive hjemmefisket. Fiskeplassene lå faktisk i en viss avstand fra bostedsområdene. Siden de fleste markebygdene ligger mellom 5-10 km i luftlinje fra kysten kan det tenkes at hjemmefiske krevde én, eller kanskje flere dagers arbeid.

¹⁹⁸ Beskrivelsen av hjemmefisket kan også til en viss grad sammenlignes med J. Falkenbergs nedtegnelser fra Lágessvuotna i Finnmark. Men det mest nærliggende i denne sammenheng er å benytte seg av Knut Kolsruds beskrivelser.

Hjemmefisket var basert på et vidt spekter av de tilgjengelige artene. Kolsrud nevner torsk, sild, sei som den viktigste kokfiskene. Men hjemmefisket kunne også omhandle fiskesorter, der både kveite, uer, flyndre og hyse kan ha vært en del av innhøstingen. En informant, intervjuet i 1983, mente i likhet med Kolsrud at sild, torsk og sei var de viktigste fiskesortene for markasamene.¹⁹⁹ Redskapen for hjemmefisket, som hadde til hensikt å være et supplement til den daglige kosten, foregikk med simpelt redskap. Juksa (Giehta-váđđu) var et vanlig redskap, men det forekom også fiske med sildegarn (fierpmit) om høsten.²⁰⁰ Som regel var det mennene i husholdene som sto for det meste av hjemmefisket. Men det var ikke usedvanlig at kvinnene også deltok i denne formen for fiske. Intervjuene spriker noe i beretningene om hjemmefisket. Tre av fire informanter beretter at denne formen for fiske skjedde mer eller mindre sporadisk, mens en person sa at hans hushold ikke drev med slikt fiske.²⁰¹ Hjemmefiskets utvikling fra 1860 til 1920 er også vanskelig å tallfeste. I varierende grad har denne formen vært en del av næringsinntektskilden gjennom hele undersøkelsesperioden, siden sesongfisket og kontakten med havet er dokumentert både på 1800 og 1900-tallet, både gjennom sekundærlitteratur og folketellingene.

4.5.2 Sesongfisket

Sesongfisket var en helt nødvendig inntektskilde for en rekke hushold i markebygdene. Fisket skjedde sesongvis i samband med Lofot- og Finnmarksfiske. Men dessuten var det også noen få personer som på begynnelsen av 1900-tallet fikk seg plass på båter som bedrev sildefiske ved Møre-kysten.²⁰²

I tiden utenom sesongfisket sysselsatte den mannlige befolkningen seg i markebygdene for det meste gjennom jordbruket, men også med reindrift som hovedsyssel.²⁰³ Samene i Sør-Troms ble på 1800-tallet sett på som dyktige fiskere, og noen eide også egne båter. I motsetning til hjemmefisket, som kunne foregå fra forholdsvis små båter med begrenset utstyr, krevde sesongfisket både større båter og annet utstyr. Åttringer og fembøringer var vanlige båter som ble brukt i sesongfisket.²⁰⁴

¹⁹⁹ Heidi Pedersen 1983: 2

²⁰⁰ Kolsrud 1947: 123

²⁰¹ Bygger på en systematisk gjennomgang av intervjuer gjort av Heidi Pedersen, ”Gamle levemåter- markabygdene i Skånland”, 1983, Samiske-Etnografisk avdeling, Tromsø Museum/IMV.

²⁰² Olaf Øyvann, født 1931, Suolojávri.

²⁰³ Anders Andersen, 1956, Ramavuolle: Anders Huvva var på begynnelsen av 1900-tallet hovedsmann på egen båt ved sesongfiskene, mens han resten av året var reindriftsutøver.

²⁰⁴ Hansen 2004: 7

Markebygdene som for det meste var selvforsynt, brukte fisket på 1800-tallet til å skaffe seg kjøps- og butikkvarer.²⁰⁵ Det store sildeinnsiget i Ofuohta på 1860-tallet ga markasamene enn ekstra mulighet til å forbedre sine levekår og økonomi gjennom salgsfiske.

På slutten av 1800-tallet synes sesongfisket å ha involvert relativt mange hushold i markebygdene; generelt sett. Tore Einar Johansen har i sin hovedoppgave redegjort for den markasamiske deltakelsen i fiskeriene. Han kommer fram til at 21,5 % i 1875 og 21,6 % i 1900, av den totale samiske befolkningen på Stuornjårga hadde fisket som næringsvei.²⁰⁶ Den samiske befolkningen hadde like stor deltakelse i fiskeriene som den øvrige norske befolkningen. Det kvantitative materialet for mine undersøkelsesområder stemmer ikke helt overens med Johansens undersøkelser. Johansens undersøkelser tar utgangspunkt i flere markebygder og enkeltindivider, der blant annet mine undersøkelsesområder inngår. Dette er viktig å ha i bakhodet når jeg skal sammenligne Johansens resultater med mine. Hans undersøkelser sier at markasamene hadde nesten like stor deltakelse i fiskeriene i 1875 som i 1900. Men hvis man går spesifikt inn på områdene Sáttiidvuopmi/Suolójávri og Hoantas/Vuopmi tegner utviklingen i mine undersøkelsesområder seg annerledes, noe som jeg skal gjøre rede for nedenfor.

4.5.3 Fisket i folketellingene

Også i denne sammenhengen er det vanskelig å tallfeste hvor mye sesongfisket utgjorde av det totale næringsgrunnlaget for de markasamiske husholdene. Det man med sikkerhet kan si er at fisket utgjorde en god del av husholdets økonomi i form av penger og fiskeprodukter, hvis man legger næringsbenevnelsen i FT til grunn.

I en liknende prosentvis beregning for mine undersøkelsesområder peker utviklingen i en annen retning enn det Johansen skisserer. I 1865 består befolkningen av 13,3 % fiskere i Sáttiidvuopmi/Suolójávri og 20 % fiskere i Hoantas/Vuopmi. I tiårsperioden fram til 1875 fikk man en nedgang til 4,6% fiskere i Sáttiidvuopmi/Suolójávri og 13 % fiskere i Hoantas/Vuopmi. Utviklingen tilsier en nedgang på – 8,7 % og -7% fra 1865 til 1875. Ser man den prosentvise andelen fiskere i mine undersøkelsesområder i forhold til Johansens tall, som tar for seg hele Stuornjårga, avviker dem merkbart. I 1875 har jeg registrert 16,9 % færre fiskere i Sáttiidvuopmi/Suolójávri og 8,5 % færre fiskere i Hoantas/Vuopmi enn hva Johansen har registrert. Fram mot århundreskiftet fikk man igjen en prosentvis økning i andelen fiskere av den totale befolkningen i undersøkelsesområdene, men også nedgang.

²⁰⁵ Minde 2000: 75-77

²⁰⁶ Johansen 1995: 66

I Sáttiidvuopmi/Suolójávri var 10,7 % av befolkningen registrert som fiskere i FT 1900. Mens det i Hoantas/Vuopmi var en nedgang til 7 %.²⁰⁷ Fortsatt er det stor forskjell fra Johansens tall, som for 1900 har registrert 21,6 % fiskere av den samiske befolkningen på Stuornjårga. Dette er 10,9 % mer enn hva jeg har registrert for Sáttiidvuopmi/Suolójávri og 14,6 % mer enn i Hoantas/Vuopmi.

Den prosentvise nedgangen i Hoantas/Vuopmi kan skyldes at befolkningsveksten har vært mye større enn veksten i fiskerideltakelsen. Som jeg har vært inne på i kapittel 2 så opplevde Hoantas/Vuopmi en merkbar mye større befolkningsvekst enn sitt naboområdet Sáttiidvuopmi/Suolójávri i 1900. Selv om man får en markant økning i antall fiskere skjer det ikke proporsjonalt med befolkningsveksten. Men den generelt lave prosentvise andelen fiskere gjennom alle folketellingene kan tyde på at reindriften og jordbruket har hatt enn sterkere stilling i næringskombinasjonen helt fram til århundreskiftet.

Ser man bort fra den prosentvise sammenligningen av Johansens og mine tall og bare baserer oss på det reelle antallet personer med ”fisker” som næringsbenevnelse, så vil utviklingen forespeile seg noe annerledes. Det totale antallet fiskere i 1900 øker til 12 fiskere i Sáttiidvuopmi/Suolójávri og med 15 fiskere i Hoantas/Vuopmi.²⁰⁸ Dette tilsier at det var flere markasamer i undersøkelsesområdene i 1900 som deltok i sesongfisket enn noen ganger tidligere. Det kan godt tenkes at man fikk en ytterligere økning i fiskerideltakelsen en stund ut på 1900-tallet. Sammenligner man hvordan situasjonen tegnet seg på Sázza i samme periode, kan det tyde på at fiskeriene økte i omfang enda et stykke ut på 1900-tallet, før motoriseringen og fornorskningen innen fiskeriene gjorde seg gjeldene²⁰⁹ Intervjumaterialet tyder også på at fisket var svært viktig for markasamene på begynnelsen av 1900-tallet. En av informantene mente at nesten alle mannfolkene i bygda reiste på lofotfiske om vinteren og finnmarksfiske og våren.²¹⁰ Men dette er en påstand man må se på med en viss skepsis hvis man legger FT 1900 til grunn, der mange hushold ikke innehar personer involvert i sesongfisket, men bare med sysler tilknyttet jordbruket.

4.5.4 Forandring i det markasamiske sesongfisket

Den markasamiske glanstiden innen sesongfisket gikk gradvis mot slutten ettersom tiden gikk ut på 1900-tallet. Dette må sees i sammenheng med en rekke faktorer, der blant annet

²⁰⁷ Utregninger på bakgrunn av FT 1865, 1875, 1900 og tabell 1 og 2.

²⁰⁸ FT, Trondenes, 1900

²⁰⁹ Storm 1990: 159

²¹⁰ Pedersen 1983: 2

modernisering og fornorskning innen fiskeriene er sentralt. Hjemmefisket holdt fortsatt stand til langt ut på 1900-tallet, men situasjonen i sesongfisket var annerledes.

Moderniseringa innen fiskeriene medførte at antall arbeidsplasser ble redusert, og mulighetene til å få seg plass på båter ble dårligere. Det var fortsatt samiske høvedsmenn som var med på motoriseringa innen fiskeriene, men ikke mange nok til at alle jobbsøkende samer kunne få seg jobb på samiske båter. I følge Henry Mindes beskrivelser av sesongfisket taklet den samiske befolkningen, generell sett, motoriseringen i fiskeriene dårlig, og ble akterutseilt av sine norske kolleger ved kysten.

Fornorskningen var da kommet så langt at norske høvedsmenn heller valgte norske jobbsøkende fiskere enn samiske, og på denne måten ble den samiske befolkningen nedprioritert på arbeidsmarkedet. Jordbruksenhetene i markebygdene var små og befolkningsøkningen stor, og kunne ikke alene fø den voksende folkemassen. Derfor var sesongfisket viktig for arbeidsledige markasamer. Arbeidsmulighetene kunne ikke holde tritt med befolkningsøkningen, noe som var en av faktorene til at markebygdene i mellomkrigstiden opplevde arbeidsledighet og offentlig fattigdom.²¹¹

I FT 1865 finner man ingen personer med merknaden ”statlig fattigunderstøttelse”, mens man i FT 1875 finner én person i Hoantas/Vuopmi. I FT 1900 finner man 7 personer i Sáttiivuopmi/Suolójávri²¹² og 5 personer i Hoantas/Vuopmi²¹³ som innehar denne merknaden. Dette kan tyde på at nedgangstiden og det store befolkningsoverskuddet allerede gjorde seg gjeldene, noe som skulle få økt omfang videre ut på 1900-tallet. Innenfor kombinasjonsnæringen ble det selvforsynte jordbruket vektlagt, der de med flere husdyr enn andre klarte seg bedre. Mens andre som ikke kunne satse i samme grad på jordbruk var nødt til å søke næringsinnkomme andre steder. Industri og annet arbeid utenfor markebygdene var et alternativ som fikk økt tilslutning.

4.6 Byggingarbeid og annet industriarbeid

Selv om det ikke har vært en av hovednæringene til befolkningen i markebygdene, har man gjennom deler undersøkelsesperioden hatt folk som har arbeidet i bygningssektoren og annen industri. Dette var syslerier som helt klart fikk et ekspanderende omfang, sett ut ifra folketellingene for 1865, 1875 og 1900. For å kartlegge dette har jeg tatt for meg næringsusselbenedvnelene som finnes i folketellingene, og søkt å kartlegge situasjonen i mine to undersøkelsesområder.

²¹¹ Minde 2000: 73-90

²¹² FT 1900, Trondenes: 9-12

²¹³ FT 1900, Trondenes: 42-47

I 1865 og 1875 var det ingen personer med registrert næringssysler utenfor jordbruket, reindriften og sesongfisket. De få yrkene som ikke gikk under denne betegnelsen hadde for det meste sitt virkeområde innenfor markebygdene, og kan stort sett settes i sammenheng med utmarksnæringer. Men i Sáttiidvuopmi/Suolójávri fantes det i 1875 én person som ved siden av jordbruket og reindriften hadde et lite møllebruk. Og én person var i tillegg smed.²¹⁴

I Hoantas/Vuopmi fantes det to personer som var snekker og murer, og som var leieboerer i samme hushold.²¹⁵

På dette tidspunktet synes det altså som om markebygdene fortsatt fokuserte på de tradisjonelle næringene, og ikke var særlig involvert i den gryende samfunnsmoderniseringen. I FT 1900 tegner situasjonen seg annerledes. Nå var antallet menn som søkte arbeid utenfor markebygdene mer omfattende. Disse folkene, alle menn, bærer for det meste betegnelsen ”byggningsarbeide” og ”dagarbeide”, men andre betegnelser forekommer også. Denne betegnelsen kan bety at man tar seg arbeid både i og utenfor markebygdene. I Sáttiidvuopmi/Suolójávri finner man 12 menn av i alt 112 enkeltindivider som innehar denne yrkesbetegnelsen. I tillegg finnes det én person som er smed i tillegg til gårdbruker. Og 2 unge med betegnelsen ”Matros farer paa udenriksfart med Norske skib”.²¹⁶

I Hoantas/Vuopmi er det 6 menn som får betegnelsen ”byggningsarbeide” og ”dagarbeide”. Men i dette området, som har bedre kommunikasjonslinjer med kysten, er yrkesbetegnelsene varierte og til dels annerledes enn i undersøkelsesområde nr 1.

I tillegg har man 8 menn med yrkesbetegnelser i tilknytning til bygging og kjøring ved Ofotbanen, med utgangspunkt i Narvik. Det er også å finne en lærer og en smed i undersøkelsesområdet.²¹⁷

For noen hushold framstår således yrker tilknyttet storsamfunnet som viktige, mens andre ikke hadde det samme behovet for et ekstra næringsinnkomme. Denne sysselsettingen må sees i sammenheng med befolkningsøkningen som fant sted på begynnelsen av 1900-tallet. Mange unge var nødt til å søke jobb på det norske arbeidsmarkedet, da det ikke fantes muligheter i overbefolkede markebygder. Den arbeidssøkende ungdommen møtte et arbeidsmarked som allerede hadde påbegynt en økonomisk nedgangstid, der blant annet kriser i verdenshandelen som var tilknyttet fiskeriene og bergverksindustrien ga ringvirkninger til mange distrikter i Nord Norge.²¹⁸ Men samene på Stuornjårga var generelt lite engasjert i de nye yrkene som

²¹⁴ FT 1875, Trondenes: 120-121

²¹⁵ FT 1875, Trondenes: 128

²¹⁶ FT 1900, Trondenes: 11

²¹⁷ FT 1900, Trondenes: 42-47

²¹⁸ Minde 2000: 92

vokste fram ved kysten. På bakgrunn av folketellingene kan man si at nordmenn i større grad var mer rettet mot de nye yrkene enn samene, som fortsatt vektla de tradisjonelle næringene.²¹⁹

4.7 Arbeidsstrukturer i kombinasjonsnæringen

Husholdets medlemmer kunne ha forskjellige oppgaver i tilknytning til ulike næringer, og ut fra hvilken arbeidskraft som var tilgjengelig. Gjennom folketellingenes næringsbenevnelser kan man få et inntrykk om hvem som hadde arbeidsoppgaver i forhold til husholdet og arbeid som krevde at husholdsmedlemmer var bortreist i lengre perioder. For husholdet som helhet var det viktig å tilegne en arbeidsdeling som gjorde kombinasjonsnæringen mest mulig inntektsgivende. På noen områder deltok både kvinner og menn på lik linje. Da tenker jeg særlig på gårdsdriften og arbeidsoppgaver som var mer stasjonære i regionen rundt markebygdene.

Det som er bemerkelsesverdig er at det er ikke noen kvinner i mine undersøkelsesområder, verken i folketellingene for 1865, 1875 og 1900, som er oppført med næringssysler utenfor markebygdene. Alle kvinnene, enten de var husmødre, døtre eller tjenestepiker, har arbeidsoppgaver i forbindelse med gårdsbruket.²²⁰ Men det fantes også et fåtall av kvinner som hadde jobb utenfor markebygdene. Tore Einar Johansen har tatt for seg Stuornjárğa i sin helhet, og har kommet fram til at det i 1900 var, av i alt 123 personer, åtte kvinner som hadde yrkesbetegnelser som kan tyde på jobb utenfor bygdene. Fem kvinner var registrert som ”kokke”, men 3 var registrert som ”tjenestejente”.²²¹ Men ingen kvinner i mine undersøkelsesområder ser ut til å ha hatt slike jobber. En av mine informanter bekrefter at slike yrker var sjeldent på begynnelsen av 1900-tallet. Kvinnene hadde som regel arbeid tilknyttet gårdsbruket og husholdet.²²²

Når fedre og sønner var periodevis borte, enten på sesongfiske, i reindriften eller med annet arbeide, var det kvinnene og de gjenværende barnene som hadde ansvaret for gårdsdriften og næringsinnkomme.²²³ Likevel kan en si at kvinner og barn deltok i fiskeriene på indirekte basis. Vedlikehold av fiskeutstyr, henging av tørrfisk og tørking av fisk på svabergene var arbeidsoppgaver tilknyttet fiskeriene som de hjemmeværende medlemmene av husholdet

²¹⁹ Minde 2000: 78

²²⁰ Bygger på en systematisk gjennomgang av undersøkelsesområde nr 1 og 2 i FT, 1865, 1875 og 1900, Trondenes.

²²¹ Johansen, 1995: 70

²²² Oddlaug Andersen, født 1928, Rámavuolle.

²²³ Jon Minde, født 1921, Skoabejávri.

deltok i.²²⁴ For blant annet markasamene i Hoantas innebar dette at arbeidsføre barn jobbet på svabergene på Steainslattie, der de snudde fisken slik at den tørket på begge sidene.²²⁵

Hvem som periodevis var borte kunne variere fra hushold til hushold. I noen hushold var det de vokse sønnene som var borte, mens husfaren og resten av husholdet var hjemme og tok seg av gårdsdriften, mens i andre hushold kunne husfaren være ute på sesongfiske eller reinflytting.

Syssetning i yrker utenfor markebygdene var sjeldent årsaken til at husholdene endret næringsprioriteringer, men fungerte heller som en stabilisator for økonomien som var sentrert rundt gårdsdriften. Unge menns syssetning i industri og byggingsarbeid kunne fungere som en stabilisator for husholdsøkonomien; før de selv etablerte sitt eget hushold.²²⁶

Et eksempel på arbeidsfordeling i et hushold finner man ved Vilgesvårre i 1875, nærmere bestemt husholdet til Mekel Johnsen. Det besto av 8 personer, der han selv opptrådte med næringsbetegnelsene gårdbruker og fisker, i tillegg var han registrert med rein. Mekel kunne derfor være periodevis bortreist fra markebygdene både på sesongfiske og reinflytting. I tillegg hadde han og kona, Inger Hendriksdatter, en fostersønn som var registrert med merknadene ”tjenestegut, fiske”. Fostersønnen var 22 år i 1875, og var sannsynligvis periodevis borte fra husholdet på fiske. Husholdet bestod forøvrig av 3 kvinner, der den ene var tjenestepike og budeie, noe som kan tyde på at hun hadde allsidige arbeidsoppgaver i forhold til gårdsdriften. De to andre kvinnene var oppført som henholdsvis døtre på 49 og 17 år, der den eldste hadde arbeidsoppgaver tilknyttet gårdsbruket, men også med merknaden ”Ernærer sig af andres gaver”. Det kan tolkes dit hen at hun var i en situasjon der det var vanskelig å etablere seg med eget hushold, og derfor inngikk i sin gamle mors hushold. Den yngste jobbet også på gårdsbruket og ble næringsregistrert med ”hjelper sin Moder”. Det samme gjelder husholdets to sønner på 12 og 15 år, som antakelig var litt for unge til å kunne delta i sesongfisket²²⁷.

Fordeling av arbeidsoppgaver innen reindriften er vanskeligere å redegjøre for. Men man kan anta at både kvinnelige og mannlige husholdsmedlemmer deltok i arbeidsoppgaver tilknyttet reindriften. Det finner man eksempler på i FT 1875 og 1900, der hushold som driver reindrift har en rekke husholdsmedlemmer med merknaden ”hjelper faderen” og ”lappisk nomadiserende”. Både kvinner og menn har slike benevnelser, noe som tyder på

²²⁴ Storm 1990: 147

²²⁵ Pedersen 1983: 12

²²⁶ Minde 2000: 91

²²⁷ FT 1900, Trondenes: 121

arbeidsoppgaver tilknyttet reindrift.²²⁸ Fordelingen av disse arbeidsoppgavene kunne variere fra hushold til hushold. Et hushold med mange ressurser kunne velge å la den kvinnelige delen av husholdet bare ha arbeidssysler tilknyttet gårdsdriften, mens andre mer arbeidsressursknappe hushold var nødt til å benytte seg av hele husholdets arbeidskraft. I hushold som var reindriftsutøvere på heltid, delte kvinner og menn mange av de samme arbeidsoppgavene.²²⁹

4.8 Oppsummering

Utmarksnæringene har gjennom hele undersøkelsesperioden utgjort et meget sentralt næringsinnkomme for husholdene. God tilgang på utmarksressurser kunne være en utslagsgivende faktor for å bosette seg på bestemte områder. Et nytt reinvoktingssystem frigjorde arbeidskraft i husholdene som i perioder kunne bruke tiden på utmarksysler. Bærplukking, skogshogst, sennagressanking, ferskvannsfiske og jakt har vært sentrale næringer for markasamene gjennom hele undersøkelsesperioden, fra 1860 til 1920. Mens andre utmarksnæringer, som bjørnejakt, var aktuelle bare i begynnelsen av undersøkelsesperioden, og opphørte på begynnelsen av 1900-tallet. Vedhugst og utnyttelsen av skogen som omga markebygdene tok seg opp på 1900-tallet, noe som kommer klart til syne i FT 1900. Det er rimelig å tro at man fikk en mer mangfoldig og intensivt bruk av utmarken på 1900-tallet, ettersom markebygdene ble overbefolket og tilgangen på arbeidskraft var stor.²³⁰ Intervjumaterialet indikerer på at utmarksressursene ikke bare ble utnyttet for eget bruk, men også var produkter for salg til den norske befolkningen ved kysten. Favneved og brensel stod sentralt her.

Havfisket kan deles inn i kategoriene hjemmefiske og sesongfiske. Hjemmefisket tar utgangspunkt i en sammenligning av Knut Koldsruds redegjørelse for denne typen fiske fra Ofuohta. Hjemmefisket foregikk i de nærliggende regionene til markebygdene som i hovedsak omfatter Astafjorden og Ofuohta, og var basert på korte turer ned til kysten. Fisket konsentrerte seg om et vidt spekter av fiskesorter, som ser ut til å ha forekommet gjennom hele undersøkelsesperioden.

Sesongfisket dreide seg for det meste om lofotfisket om vinteren og Finnmarksfisket om våren, men det fantes også et begrenset antall markasamer som deltok i sildefisket på Mørkekysten. I mine undersøkelsesområder ser omfanget av sesongfisket ut til å ha variert i perioden. Fra 1865 til 1875 hadde man en nedgang i den prosentvise andelen fiskere av

²²⁸ FT 1875 Trondenes: 121, FT 1900, Trondenes: 42-43

²²⁹ Olaf Øyvann, født 1931, Suolojávri.

²³⁰ Minde 2000: 92

befolkningen i undersøkelsesområdene. Men i 1900 var det registrert flere fiskere i folketellingene enn tidligere. Videre ut på 1900-tallet gikk sesongfiskeriene dårligere tider i møte, noe som blant annet skyldes at markasamene taklet motoriseringen og fornorskningen av fiskeriene dårlig. Men det forekom også en generell nedgang i fisket og industrien i slutten av undersøkelsesperioden.

Andre binæringer i forbindelse med industri og bygging utenfor markebygdene har også vært næringssysler for deler av befolkningen. Først på 1900 tallet fikk man en merkbar økning i antall registrerte næringssysler som fant sted utenfor bygdene, der blant annet arbeide ved Ofotbanen var et alternativ. Men disse yrkene hadde lite omfang, og markasamene vektla fortsatt de tradisjonelle næringene.

Til slutt har jeg tatt for meg arbeidsfordelingen i husholdene. Det var for det meste fedre og eldre sønner som var registrert med arbeid utenfor bygdene, der sesongfiske, jobb med tilknytning til Ofotbanen og bygningsarbeid var dominerende. Mens husmødre, døtre, tjenestepiker og andre kvinner var oftest registrert med arbeidsoppgaver tilknyttet gårdsdriften eller reindriften. Det forekom også at kvinner tok arbeid som kokker og tjenestepiker utenfor markebygdene, men dette var heller sjeldent. Mye tyder på at kvinner også hadde arbeidsoppgaver tilknyttet reindriften, hvis man legger folketellingene og intervjumaterialet til grunn.

Kapittel 5

Avslutning

I denne undersøkelsen har jeg forsøkt å kartlegge hvordan de markasamiske kombinasjonsnæringene utviklet seg i perioden 1860 til 1920. Hovedvekten i undersøkelsene har vært på de tradisjonelle næringene, jordbruk, reindrift, fisket og utmarksnæringene, som var tilknyttet markebygdene. Vanlige historiske metoder er brukt som redskap i undersøkelsene, der bruken av muntlige kilder har stått til tider sentralt. De kvantitative undersøkelsene som i hovedsak har tatt utgangspunkt i folketellingene knytter seg til to forskjellige områder: Undersøkellesområde nr. 1 (Sáttiidvuopmi/Suolujávri) og undersøkellesområde nr 2. (Hoantas/Vuopmi).²³¹ For det andre har mine undersøkelser, som omhandler reindriften i markebygdene, tatt utgangspunkt i overflyttningslistene for 17. reinbeitedistrikt i Tromsø amt, samt muntlige kilder og annen litteratur.²³² På slutten av hvert kapittel finnes en oppsummering som i hovedtrekk tar for seg kapitelenes resultater. Det skulle derfor ikke være nødvendig å gi en fullstendig oppsummering av alle drøftingene i oppgaven i dette kapittelet. Isteden skal jeg redegjøre for de mer overordnede utviklingslinjene jeg mener å ha kommet fram til. Dessuten vil jeg støtte mine resultater i forhold til det som har vært kartlagt i tidligere undersøkelser, og søke å drøfte forskjellene.

5.1 Forandringer i næringsvektlegging fra 1865 til 1875

I andre kapittel tok jeg for meg gårdsdriftens utvikling i undersøkelsesperioden. I forhold til tidligere undersøkelser er det en del ting som tegner seg forskjellig, særlig når det gjelder forandringer i gårdsbrukenes dyrebestand. Det viser seg at den gjennomsnittlige dyrebestanden pr. hushold har en nedgang i markebygdene fra 1865 til 1875. I Sáttiidvuopmi/Suolujávri hadde man blant annet en nedgang på –1,8 kyr og –2 får pr hushold, mens i Hoantas/Vuopmi hadde man en nedgang på –2,86 kyr og –6.2 får pr hushold.²³³ Både Tore Einar Johansen og Dikka Storm trekker fram en næringstilpasning som var mer rettet mot fiskeriet som den viktigste årsaksforklaringen til at man fikk en minkende husdyrstand fra 1865 til 1875. Johansen viser blant annet til Trygve Solhaug, som hevder at når man først var etablert som fisker, så var det enklere å drive fiske i framtiden, enn å gå tilbake til

²³¹ Undersøkellesområde 1 og 2 er grundig redegjort for i kapittel 1.

²³² Undersøkellesområdet tilknyttet overflyttningslistene er redegjort for i kapittel 1.

²³³ Tabell nr. 5.

reindriftsnæringen. Solhaug sier videre at høy deltakelse i fiskeriene behøvde ikke å komme av et godt fiskeutbytte, men at mulighetene til annen næringstilpasning på land var dårlig.²³⁴ Dikka Storm viser til yrkesbenevnelsen i folketellingene som støtte for at man fikk en økt vektlegging på fiske. I de markasamiske områdene på Sázza har Storm registrert gjennomsnittlig opptil to fiskere pr. hushold.²³⁵ En tilsvarende undersøkelse av registrerte fiskere i folketellingene i mine to undersøkelsesområder ga andre resultater. Fra 1865-1875 hadde man en nedgang i det totale antall fiskere og det gjennomsnittlige antall fiskere pr hushold. I Sáttiidvuopmi/Suolójávri var det totalt -3 færre fiskere, og det gjennomsnittlige husholdet hadde -0,5 færre fiskere. I Hoantas/Vuopmi hadde man en tilsvarende nedgang i det totale og gjennomsnittlige antallet.

Med en påvist nedgang i husdyrtallet og antallet fiskere er det naturlig å tro at den markasamiske næringskombinasjonen rettet seg mot andre næringer, i første rekke reindriften. Antakelsen styrkes etter min mening ved at man i FT 1875 kan påvise en innflytting av reindriftssamer som fikk et mer stasjonært forhold til kystlandskapet.²³⁶ Befolkningens reindriftssamiske bakgrunn begrunnes med at deres fødested er merket som ”Sverige” eller ”Jukkasjärvi”.

På samme måte som Solhaug og Johansen kan jeg fremme en tilsvarende hypotese i forbindelse med næringstilknytning. Når man først var etablert som reindriftsutøver var det enklere å bedrive reindrift i framtiden, i stedet for å søke seg til andre næringer. Den kulturelle identiteten og kunnskapen man fikk gjennom reindriften kunne i mange tilfeller være en av hovedårsakene til at markasamer fortsatte med reindrift.²³⁷ Det er mulig at den reindriftssamiske bakgrunnen kunne være en av årsakene til at markasamene i mine undersøkelsesområder i større grad rettet sitt fokus mot jordbruk og fiske på et senere tidspunkt enn hva Johansen argumenterer for.

5.2 Verddet

Harald Eidheim har redegjort for bytteforhold av varer og tjenester mellom bofaste sjøsamere og reindriftssamer i Vest-Finnmark, der man i forbindelse med reinflytting har dratt nytte av hverandres arbeidskraft og produkter. Med grunnlag i Eidheims redegjørelse, har jeg i denne oppgaven stilt spørsmålet om ”verddet” også har eksistert/eksisterer i mine

²³⁴ Johansen 1995: 81-82

²³⁵ Storm 1990: 144

²³⁶ Tabell nr. 6.

²³⁷ Minde 2000: 68

undersøkellesområder, men i en annen form enn i Vest-Finnmark. De bofaste markasamene har etter min oppfatning stått i et ”verdde-forhold” med sine reindriftsnomadiske slektninger og familie, og har sammen dratt nytte av hverandres muligheter. Jeg har også sammenlignet endringene i ”verdde-forholdet” i de markasamiske områder med utviklingen i Divttasvuotna på 1700- og 1800-tallet. Alf Ragnar Nielsen skriver om at de lulesamiske reindriftsutøverne gikk fra et ”verdde-forhold” med områdets sjøsamere til et forhold med den bofaste lulesamiske befolkningen. En slik overgang kan ha skjedd på Stuornjårga også. Det kan tenkes at reindriftssamene i min undersøkelsesperiode heller inngikk ”verddet” med de bofaste markasamene i stedet for med sjøsamene ved kysten. Både Lars Ivar Hansen og Astri Andresen har skrevet om handel mellom reindriftssamene og andre, men de har ikke sett denne virksomheten i lys av ”verddet”.

5.3 Husholdssammensetningen

Jeg har også tatt for meg husholdssammensetningen i de reindriftssamiske flyttehusholdene og de fastboende husholdene i markebygdene. Mye tyder på at overflytningslistene ikke direkte fanget opp den reelle sammensetningen av flyttehusholdene. Den praktiske sammensetningen og strukturen av flyttehusholdene kunne være annerledes enn hva registreringene i overflytningslistene tilsa. Det kan tenkes at de reelle flyttehusholdene ikke var så små som i overflytningslistene, men inngikk i flerfamilier som sammen dannet større hushold.

Man må også stille seg kritisk til å se på flyttehusholdet og det bofaste markasamiske husholdet som separate enheter. Bofaste markasamer kunne i perioder fungere som vertskap for medlemmer av flyttehusholdet. Flyttehusholdene kunne periodevis også bestå av personer som opprinnelig kom fra et bofast markasamisk hushold. Det er mulig at dette kan sees i sammenheng med de fastboendes periodevise involvering i reindriften, der sytingsreinholdet var sentralt. Samarbeidet mellom de forskjellige husholdene må også sees i sammenheng med ”verdde-forholdet” mellom reindriftssamene og de bofaste, som jeg har redegjort for ovenfor.

5.4 Sytingsreinholdet

Det tredje kapittelet tok blant annet for seg sytingsreinholdet til de fastboende markasamene, med utgangspunkt i 17. reinbeitedistrikt i Tromsø Amt. Sytingsreinholdets utvikling i 17. reinbeitedistrikt fram mot 1900-tallet ser ut til å tegne seg annerledes enn hva Astri Andresen skisserer for hele amtet i samme tidsrom. Men mine resultater samsvarer med Andresens synspunkter angående sytingsreinholdet i søndre del av Tromsø Amt, noe som jeg skal kommentere nedenfor. Astri Andresen mener at i tiden etter 1890 ble sytingsreinholdet i amtet

generelt mindre omfattende på bakgrunn av to faktorer: For det første skal utvidelsen av den ekstensive driftsformen ha slått negativt ut for sytingsreinholdet blant de fastboende, slik at antallet sytingsrein gikk ned. Den ekstensive driftsformen gjorde det vanskeligere å skille flyttehusholdets rein fra sytingsreinene. For det andre fikk de statlige forsøkene på regulering av fastboendes reinhold stor innvirkning på reintallet. Mine undersøkelser tyder på at reduksjonen av sytingsreinholdet kom på et senere tidspunkt, slik at den ekstensive driftsformen og de statlige reguleringene trolig hadde mindre innvirkning på sytingsreinholdet i mine undersøkelsesområder på 1890-tallet.²³⁸ Tallmateriale for 17. reinbeitedistrikt ser ikke ut til å følge en bestemt tendens fra 1884 til 1900, men antallet sytingsrein varierer gjennom hele dette tidsrommet. Antallet sytingsrein og sytingsreineiere ser ikke ut til å reduseres mot slutten av undersøkelsesperioden, tvert imot. Antallet sytingsrein er høyere i 1900 enn i 1884, med 260 i 1884 og 490 i 1900. Antallet sytingsreineiere i 1884 var bare 4, men tre ganger så høyt i 1900 med 12 sytingsreineiere.

En annen indikator på at sytingsreinholdet fortsatt var sterkt på slutten av 1800-tallet og begynnelsen av 1900-tallet finner man i selve flokks sammensetningen. Det viser seg at den prosentvise andelen sytingsrein av det totale antallet rein som ble ført over til 17. distrikt ligger stabilt mellom 20-30 % gjennom hele undersøkelsesperioden. Dette kan tyde på at sytingsreinholdet hadde en sterk og stabil posisjon både når det totale reintallet var både høyt og lavt.²³⁹

Sytingsreinholdets posisjon i 17. distrikt på slutten av 1800-tallet og begynnelsen av 1900-tallet ser ut til å være sterkere enn hva Andresen har skissert for hele Tromsø Amt i sin doktoravhandling "Omstillingstid". Man kan spørre seg om sytingsreinholdet betydde mer for de stasjonære husholdene i det 17. distrikt enn for husholdene jevnt over i amtet? Eller var sytingsreinholdet for de fastboende generelt sterkere på slutten av 1800-tallet enn tidligere antatt? Astri Andresen argumenterer selv for at sytingsreinholdet hadde en sterkere posisjon i Tromsø Amts sørlige områder. Derfor ser det ut til at resultatene fra min undersøkelse støtter opp om synspunktet om et sterkt sytingsreinhold i de markasamiske områdene i Sør-Troms.²⁴⁰

5.5 Utmarksnæringene

På samme måte som Henry Minde i undersøkelsen "Diktning og historie om samene på Stuorranjárga" finner jeg det vanskelig å kvantifisere bruken av utmarka, der ressurser som jakt, ferskvannsfiske, bærsanking og sennagressanking har vært sentrale gjennom hele

²³⁸ Andresen 1991: 158

²³⁹ Diagram nr. 1.

²⁴⁰ Andresen 1991: 158

undersøkellesperioden. I min undersøkelse har jeg i større grad søkt å gå i dybden og forsøkt å spore en del utviklingstrekk ved hjelp av folketellingene og muntlige kilder, enn hva som er blitt gjort for samme område. Jeg har blant annet forsøkt å skissere utviklingstrekk for utmarksnæringene skogshogst og bjørnejakt, som begge er utbredt i forskjellige perioder. Bjørnejakten var mest utbredt i tiden fram til ca 1900. Eksempler fra Sázza indikerer at bjørnejakt kunne forekomme et stykke ut på 1900-tallet også, men da i avtagende omfang.²⁴¹ Siden FT 1900 for Trondenes ikke inneholder noen yrkesbetegnelser som peker i retning av bjørnejakt, er det grunn til å tro at dette yrket heller var lite utbredt i mine undersøkelsesområder på begynnelsen av 1900-tallet.²⁴²

Dikka Storm har i sin avhandling tatt for seg skogsarbeide og favnevedhogst, men ingen har foretatt lignende undersøkelser for de markasamiske områdene på Stuornjárga. Næringssystemer i forbindelse med skogsarbeid blomstrer først opp i folketellingene for 1900, mens det i 1865 og 1875 ikke fantes lignende benevnelser. Dette kan indikere på at skoghogst og distribusjon av trevirke og brensel til kysten, i likhet med markebygdene på Sázza, var økende på begynnelsen av 1900-tallet.²⁴³

5.6 Fisket

Som tidligere nevnt finner jeg ikke i mine undersøkelsesområder grunnlag for at sesongfisket økte kontinuerlig i betydning fra 1865 til 1900, i motsetning til det Johansen og Storm har kommet fram til. I mine undersøkelsesområder hadde man en nedgang i antallet fiskere fra 1865 til 1875, mens den betydelige økningen først blir registrert i 1900.

Den nedgangen i fiskeriene fra 1865 til 1875 som jeg mener å konstatere, reiser spørsmål angående fiskeriets sterke posisjon på slutten av 1800-tallet. Johansen kom også fram til at det i 1865 var 13,4 % av hele befolkningen som hadde fiske som yrke, mens det i 1875 var 21,5 % og i 1900 21,6 %. Fra 1865 til 1875 foregikk det altså en økning på 8,1 %, mens det økte ytterligere 1 % til 1900.²⁴⁴ Johansens undersøkelse dekker et mye større område enn mitt, og omfatter dessuten mine to undersøkelsesområder. Det kvantitative materialet er desto større. Likevel kan mine undersøkelser på mikronivå trolig nyansere Johansens resultater noe, og vise at utviklingen ikke behøver å ha foreløpt på samme måte i alle lokalsamfunn innenfor området. Kildematerialet er imidlertid lite, noe som kan medføre at små forskjeller kan gi store utslag i utregningene.

²⁴¹ Storm 1990: 158

²⁴² Systematisk gjennomgang av FT, Trondenes, 1900.

²⁴³ Storm 1990: 161

²⁴⁴ Utreninger på bakgrunn av statistikk hentet fra tabell 2.4 Johansen, 1995: 66

I denne sammenhengen er det også viktig å vektlegge den generelle nedgangen i dyrebestanden fra 1865-1875, og se den i forhold til den påviste nedgangen i antall fiskere innen næringskombinasjonen. Man må regne med at nedgangen i gårdsbrukets dyrebestand og antall fiskere i 1875 var en gjeldende situasjon for noen år etter tellingen også. Det er mulig at det store sildeinnsiget i Ofuohta på 1860-tallet påvirket undersøkelsesområdenes vektlegging på fisket i 1865 i større grad enn i 1875.²⁴⁵ Generelt sett ser Sáttiidvuopmi/Suolójávri og Hoantas/Vuopmi ut til å rette seg mer mot reindriften, og det kan derfor være grunnlag å tro at en slik utvikling også gjaldt i en periode etter 1875. I mine undersøkelsesperioder kan derfor fiskets økende betydning for husholdene som helhet ha kommet nærmere mot 1900-tallet enn det som det har vært framhevet tidligere, slik som av Dikka Storm og Tore Einar Johansen. Reindriftens sterke posisjon i tiden etter 1875 finner man bakgrunn for i innflyttingen av reindriftsutøvere til markebygdene. En reindriftsfamilie som for første gang er registrert med gårdsbruk i FT 1875 vil ikke umiddelbart få jordbruk og sesongfiske som hovedsysler. I en overgangsfase vil trolig reindriften fortsatt være sentral, før man får bygd opp et stabilt næringsgrunnlag med kombinasjon av jordbruk og sesongfiske. Denne antakelsen kan hente støtte fra det muntlige kildematerialet. En av mine informanter fortalte at da reindriftsutøvere etablerte gårdsbruk i markebygdene var reindriften fortsatt hovednæringen, mens man som en binæring bygde seg opp et drivverdig gårdsbruk. Der man blant annet skaffet seg et større antall dyr og dyrket mark.²⁴⁶

5.7 Utviklingstrekk i næringstilpasningen

Den markasamiske befolkningen har gjennom hele undersøkelsesperioden strebet etter å dekke husholdets kaloribehov ved en kombinasjon av forskjellige næringer til ulike tider. I denne sammenhengen har det fra 1860 til 1920 vært en rekke utenforstående faktorer som har påvirket næringsinnkomme. Naturmessige og menneskelige reguleringer har spilt viktige roller. Den kulturelle ballasten har også vært med på å prege deres virksomhet og næringstilpasning i markebygdene, på godt og vondt. Husholdene har også, på et langsiktig plan, vurdert hva som i framtiden ville gi mest mulig avkasting, og regulert prioriteringene i kombinasjonsnæringen deretter.

På et grovt plan kan man spore følgende generelle utviklingslinjer i Sáttiidvuopmi/Suolójávri og Hoantas/Vuopmi i undersøkelsesperioden fra 1865 til 1920:

²⁴⁵ Minde 2000: 77

²⁴⁶ Olaf Øyvann, født 1931, Suolójávri.

Omlag 1860, i begynnelsen av undersøkelsesperioden, synes næringstilpasningen i markebygdene hovedsakelig å ha vært basert på jordbruk, fiske, reindrift og utmarksressurser. Men ikke alle husholdene i undersøkelsesområdene drev med de nevnte næringene i samme grad. Selve størrelsen på husholdet og tilgangen på arbeidskraft spilte viktige roller for tilpasningen. Gjennom hele undersøkelsesperioden finner man variasjoner fra hushold til hushold, og det er derfor gunstig å legge de gjennomsnittlige undersøkelsene til grunn. Den bofaste befolkningen hadde generelt i denne perioden en tyngre vektlegging på jordbruk og fiske i forhold til senere.

Fra 1865 til 1875 skjedde det en omprioritering i vektleggingen av åkerbruket, der man fikk en minkende byggdyrking og en økende potetdyrking. Åkerbruket skulle vise seg å være en betydelig del av næringsinnkommet gjennom hele undersøkelsesperioden.

I 1875 ser det ut til at den gjennomsnittlige dyrebestanden pr. hushold og det gjennomsnittlige antallet fiskere pr. hushold går ned. Totalt sett ble næringsaktiviteten i mine undersøkelsesområder i større grad rettet mot reindrift enn tidligere, på grunn av en betydelig tilflytting av reindriftssamer som fikk et mer stasjonært forhold til kystlandskapet. Den generelle fokuseringen på reindriften synes å ha vært stabil helt til slutten av 1800-tallet. Sytingsreinholdet holdet seg stabilt helt til 1900, noe som tyder på at reinprodukter fortsatt var en viktig faktor. Men reindriften skulle etter hvert få minkende betydning.

På begynnelsen av 1900-tallet ble reindriften svekket og nedprioritert innenfor kombinasjonsnæringen. For mange markasamer forsvant den helt ut av næringskombinasjonen, mens andre fortsatt hadde sytingsrein, i stasjonære eller grenseoverskridende reinflokker. Statlige reguleringer og konflikter med den norske befolkningen gjorde kraftige inngrep i reindriften tradisjonelle mønster på Stuoornjárga og Innasuollo. Den svensksamiske reindriften opphørte i 1923. I perioden fra 1900-1920 vokste jordbruket og fisket og andre binæringer fram som det mest betydelige næringsgrunnlaget i markebygdene. Opprettelsen av lokale sparebanker og offentlige låneordninger åpnet for større muligheter til å etablere sine egne småbruk. I tillegg var avkastningen på jordbruksprodukter bedre enn noen gang tidligere. Dette er viktige faktorer som spilte inn for at næringstilpasningen ble rettet mot jordbruket.

Utmarksnæringene har gjennom hele undersøkelsesperioden vært viktig for markebygdene, men har generelt aldri vært en av hovedsystemene for husholdene. Markebygdene gikk i slutten av undersøkelsesperioden vanskelige tider i møte, med overbefolkning av fattigdom. For å klare å dekke hele husholdets kaloribehov fikk man en økt vektlegging på utmarksressurser.

5.8 Litteraturliste

- Andersen, Oddmund: *Ofluhtagat. Samer og nordmenn i Ofoten*. Hovedoppgave i arkeologi, Universitetet i Bergen 1992.
- Andersen, Oddmund: *I Riebevággie er det spor etter tidlig reindrift*, Ottar nr 224 1999.
- Andersen, Oddmund: *Flyttefolk og bofaste: En studie av samisk bosetning i Sør – Troms og Nordre Nordland*, doktoravhandling i arkeologi, Universitetet i Tromsø 2002.
- Andresen, Astri: *Omstillingstid. Nomadisk reindrift i Torne lappmark og Troms 1840-1920*, Doktoravhandling i historie, Institutt for samfunnsvitenskap, Universitetet i Tromsø 1991.
- Andresen Astri: *Flytting, fødsler og død blant nomadene i Torne Lappmark*, Ottar 3/2001- Mennesker på vandring, Universitetsmuseet.
- Berg, Roald: *Norsk utenrikspolitisk historie*. Bd. 2. Norge på egen hånd, Oslo 1995.
- Berg, Bård A: *Mot en korporativ reindrift. Samisk reindrift i det 20. århundre – eksemplifisert gjennom studier av reindriften på Helgeland*, avhandling til dr.art.-graden. Universitetet i Tromsø 1999.
- Borgos, Johan I: *De er her ennå: samisk historie i Vesterålen*, Vesterålmuseet 1999.
- Bull Strøm, Kirsti. Oskal, Nils. Sara, Mikkel Nils: *Reindriften i Finnmark. Rettshistorie 1852-1960*, 2001.
- Drake, Michael: *Befolkning og samfunn i Nord-Norge på 1800-tallet*, Kursbok. 3, *Familie, husstand og slekt*, Universitetet i Tromsø 1994.
- Drivenes, Einar-Arne: *Åkerbruk og fedrift i Altafjorden på 1800-tallet- Produksjon og konsum*, Hovedfagsoppgave i historie, Universitetet i Tromsø 1975.
- Dyrvik, Ståle: *Historisk demografi. Ei innføring i metodane*. Universitetsforlaget 1983.
- Eidheim, Harald: *Aspects of Lappish minority situation*, Universitetet i Oslo 1977.
- Falkenberg, Johs: *Bosetning ved Indre Laksefjord I Finnmark*, 1938.
- Hansen, Lars Ivar: *"Samisk fangstamfunn og norsk høvdingøkonomi"*. Novus Forlag. 1990.
- Hansen, Lars Ivar: *Astadjord bygdebok, Historie*, 2003.
- Hansen, Lars Ivar & Olsen, Bjørnar: *Samenes historie*, Cappelen akademisk forlag, 2004.
- Hansen, Lars Ivar: *Sami Fisheries in the Pre-Modern Era: Household Sustenance and Market Relations*, utrykt manus 2003.
- Helland, Amund: *Norges land og folk, Tromsø Amt XIX*, Kristiania 1899.

Hodne, Bjarne, Kjeldstadli, Knut, Göran Rosaner: *Muntlige kilder – Om bruk av intervjuer i etnologi, folkeminnevitenskap og historie*, Universitetsforlaget, Oslo- Bergen – Tromsø 1981.

Johansen, Tore Einar: *På spor av "samiskhet" og "norskhet". Markebygdbosetning i Stuorranjárga i et livsløpsperspektiv, 1850-1900*. Hovedoppgave i historie, Universitetet i Tromsø 1995.

Kjeldstadli, Knut: *Fortida er ikke det den en gang var – en innføring i historiefaget*, Universitetsforlaget, Oslo 1999.

Kolsrud, Knut: *Finnfolket i Ofoten, Bidrag til finnernes bygdehistorie og etnografi, Nordnorske samlinger VIII, Bd. 3*, Oslo 1947.

Lae, Erling: *Fra Karlstad-konvensjon til reinbeitekonvensjon. Forhandlinger i reinbeitesaken mellom Norge og Sverige fram til reinbeitekonvensjonen av 1919*, Hovedoppgave i historie ved Universitetet i Oslo 1977.

Lundmark, L: *Uppbörd, utarming, utveckling. Det samiska fångstsamhällets övergång till rennomadism i Lule lappmark*. Arkiv avhandlingserie 14, Lund 1982.

Lysaker, Trygve: *Trondenes bygdebok. Skånlands Herred*, Harstad 1958.

Minde, Henry: *Dikting og historie om samene på Stuoranjárga*, Rapport 1, Skoddebergprosjektet, Diedut, 2000.

Myrstad, Ragnhild: *Bjørnegraver i Nord- Norge – Spor etter den samiske bjørnekulten*, Hovedfag i arkeologi, Universitetet i Tromsø, 1996.

Nielssen, Alf Ragnar: *Møtet mellom lulesamer og sjøsamer i Tysfjord på 17 – 1800- tallet*. Stat, religion, etnisitet- Rapport fra Skibotn-konferansen 27.-29 mai 1996.

Pedersen, Heidi: *Gamle levemåter – Markebygdene i Skånland*, Samisk etnografisk avdeling. Tromsø Museum/IMV, Tromsø 1983.

Ruong, Israel: *Fjällapparna i Jukkasjärvi socken*, Geographica no.3, Uppsala 1937.

Sara, Mikkel Nils: *Reindriftnæringens tilpasning og reindriftpolitikk*, Diedut 1993.

Storm, Dikka: *Kystsamisk bosetning i Sør- Troms. Etablering av en markebygd og ressursutnyttningen i området. En undersøkelses i Gressmyrskogen på Senja*, Hovedoppgave i geografi, Universitetet i Bergen, 1990.

5.9 Utrykte kilder

Folketellingene for Trondenes, 1865, 1875 og 1900. Registreringssentral for historiske data.

Folketellingene for Lødingen 1900. Registreringssentral for historiske data.

Folketellingene for Ibestad 1865, 1875 og 1900. Registreringssentral for historiske data.

Overflyttningslistene for Tromsø Amt 1884-1900. ”Oversikt over lapper og antall rein utenfor eget land”, arkiveringsnummer 2462, Statsarkivet i Tromsø.

Korespondane med Lappefogden i Tromsø amt, 1903, ”Lappefogden”, arkiveringsnummer 183, Statsarkivet i Tromsø.

5.10 Minnematerialet

Intervju med Jon Minde, født 1921, Skoabejávri, vinteren 2004.

Intervju med Olaf Øyvann, født 1931, Suolojávri, våren 2005.

Intervju med Oddlaug Andersen, født 1928, Rámavuolle, vinteren 2005.

Intervju med Anders Andersen, født 1958, Rámavuolle, våren 2005.

5.11 Øvrige informanter

Oddmund Magne Andersen, Rámavuolle

Olav Anton Andersen, Rámavuolle

Vivi Pedersen, Hoantas

Ann Mari Thomassen, Sáttiidvuopmi.

Sigbjørn Skåden, Lántedievva.

Alma Johnsen, Rámavuolle

Noralf Johnsen, Rámavuolle.

Asbjørg Skåden, Lántedievva.

5.12 Tabeller

Tabell 1 Totaltall og gjennomsnittstall for hushold og gårder, undersøkelsesområde 1.

Tabell 2 Totaltall og gjennomsnittstall for hushold og gårder, undersøkelsesområde 2.

Tabell 3 Antall utsæd tønner bygg og poteter, undersøkelsesområde 1

Tabell 4 Antall utsæd tønner bygg og poteter, undersøkelsesområde 2

Tabell 5 Gjennomsnitt og totalantall dyr, 1865.

Tabell 6 Gjennomsnitt og totalantall dyr, 1875.

Tabell 7 Personer med registrert fødested i Sverige.

Tabell 8 Reindriftshushold med sommerbeite i 17. distrikt i Tromsø amt.

Tabell 9 Flyttehusholdet til Nils J. Partapuoli.

Tabell 10 Sytingsreineiere i det 17. reinbeitedistrikt i Tromsø amt

Tabell 11 Lars Anderssens sytingsrein.

5.13 Diagrammer

Diagram 1 Den prosentvise andelen sytingsrein og egeneide rein.

Diagram 2 Reindriftshushold med sommerbeite 17. Reinbeitedistrikt i Tromsø amt.

Diagram 3 Sammensetningen av Nils J. Partapuolis reinflokk.

Appendiks

Innhold

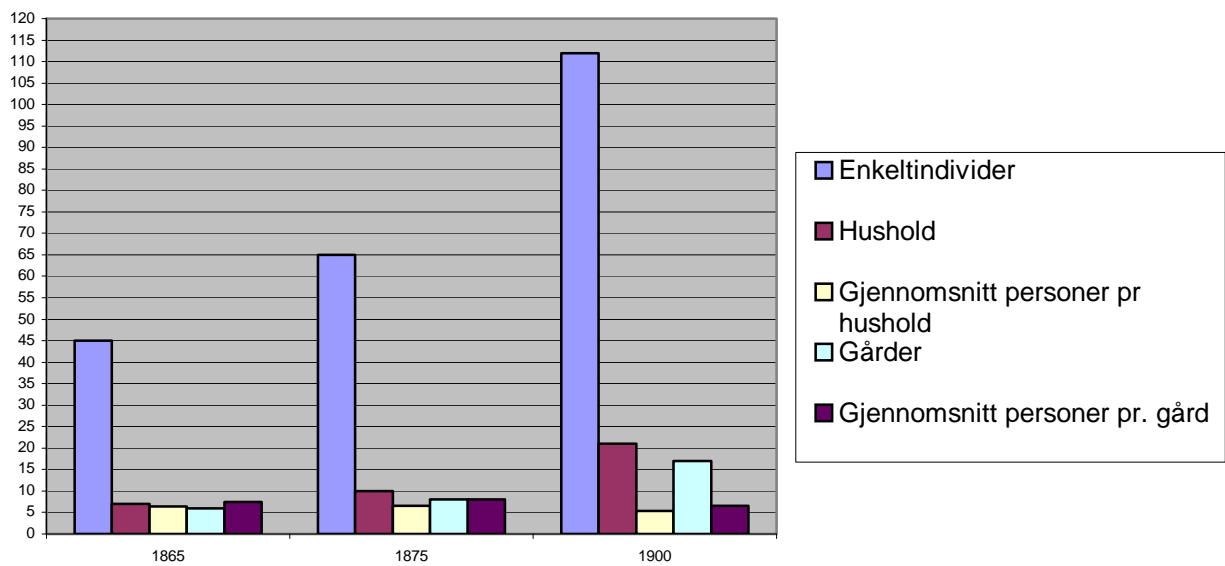
- Appendiks 1 Liste over anvendte stedsnavn
- Appendiks 2 Totaltall og gjennomsnittstall for hushold og gårder i Sáttiidvuopmi/Suolójávri.
- Appendiks 3 Totaltall og gjennomsnittstall for hushold og gårder i Hoantas/Vuopmi.
- Appendiks 4 Lars Anderssens sytingsrein.
- Appendiks 5 Gjennomsnitt og totalantall gårdsdyr, 1875.
- Appendiks 6 Gjennomsnitt og totalantall gårdsdyr, 1865.
- Appendiks 7 Antall utsæd tønner bygg og poteter, undersøkelsesområde 1.
- Appendiks 8 Antall utsæd tønner bygg og poteter, undersøkelsesområde 2.
- Appendiks 9 Illustrasjon av sammensetningen av husholdet til Henrik Henriksen, Hoantas
- Appendiks 10 Kart over undersøkelsesområde 1 og 2.

Appendiks 1 Liste over anvendte stedsnavn:

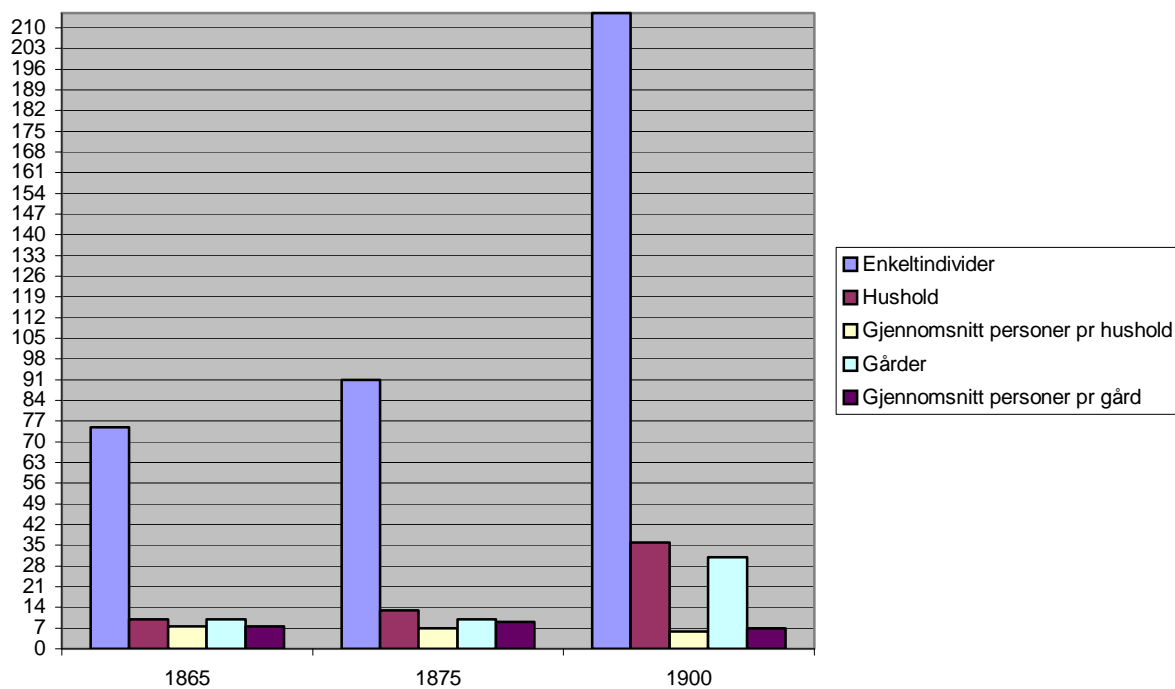
- Álttavuotna: Altafjord
- Áranvuopmi: Vassdal
- Badjegeahči: Saltvann
- Bálakgaiddi: Ballangsmark
- Borjjasvággi: Sægerdalen
- Dielda: Tjeldøya
- Divttasvuotna: Tysjord
- Duorga: Snubba
- Duortnosjávri: Torneträsk
- Duviknjunni: Tovikfjell
- Čohkkiras: Jukkasjärvi
- Čuppojávri: Froskevannet
- Evenašši: Evenes
- Evenašmárku: Evenesmark
- Gádebakti: Kariberget/Kariåsen
- Gárasavvon: Karesuando.
- Geaggánvuopmi: Den nordligste samebyen i Sverige
- Guhkesjávri: Langvannet
- Guorttesguorra: Øyvanskare
- Hoalmmavárri: Setertinden
- Hoantas: Nipen
- Hohkkabidja: Haukebø
- Hohkkabidjavárri: Setertinden
- Husmeroggi: Husjord
- Innasuolo: Hinnøy
- Lántedievva: Planterhaug
- Lágesvuotna: Laksefjord
- Loabagáiddi: Lavangseidet
- Márjaláhkku: Maridalen
- Nástevággi: Skittendalen
- Ofuohta: Ofoten
- Rámavuolle: Under Reinåsen

Rassurápma: Reinåsen
 Riebevággi. Revdalen
 Rivttak: Gratangen
 Roabavuotna: Grovfjorden
 Roggejávri: Nedre Hullvann
 Sáttidvuopmi: Sandemark
 Sážža: Senja
 Skirtuláhkku: Kongsvikdalen
 Skoabejávri: Skoddebergvann
 Suolojávri: Øyvannet
 Stenorra: Steinjorda
 Stuornjárga: Skånlandshalvøya
 Váhčir: Gällivare
 Várdu: Bufjellet
 Vatnevárri: Boltås
 Viestterálas: Vesterålen
 Vilgesvárre: Blåfjell
 Vilgesvárjávri: Blåfjellvann
 Viskesjávri. Melkevannet
 Vuopmegeahči: Trøsseemark.
 Vuopmi: Kjønnå.

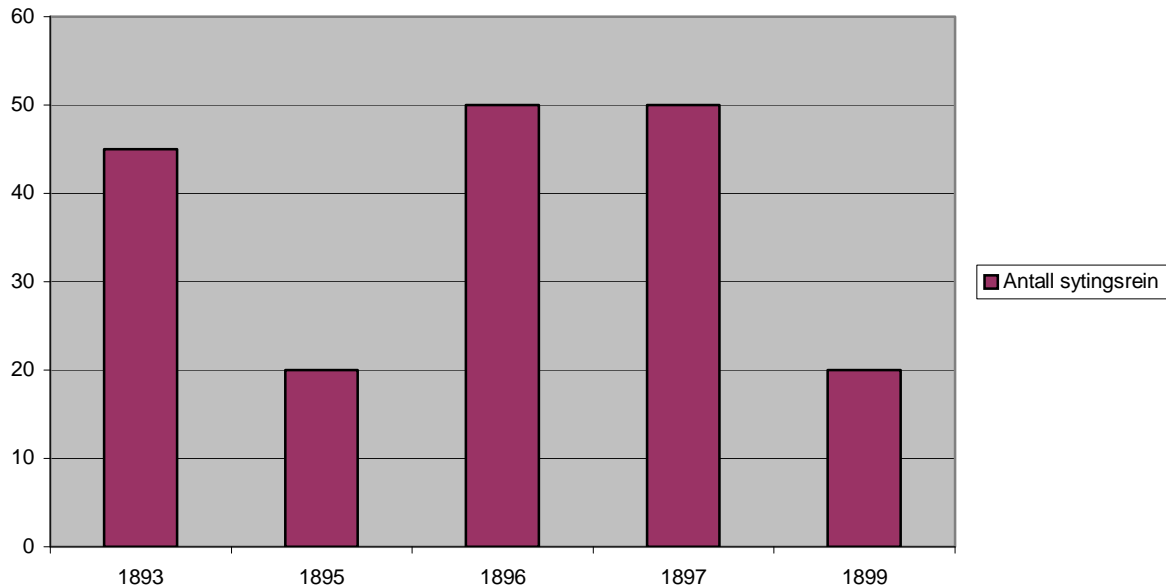
Appendiks 2 Totaltall og gjennomsnittstall for hushold og gårder
Sáttidvuopmi/Suolojávri

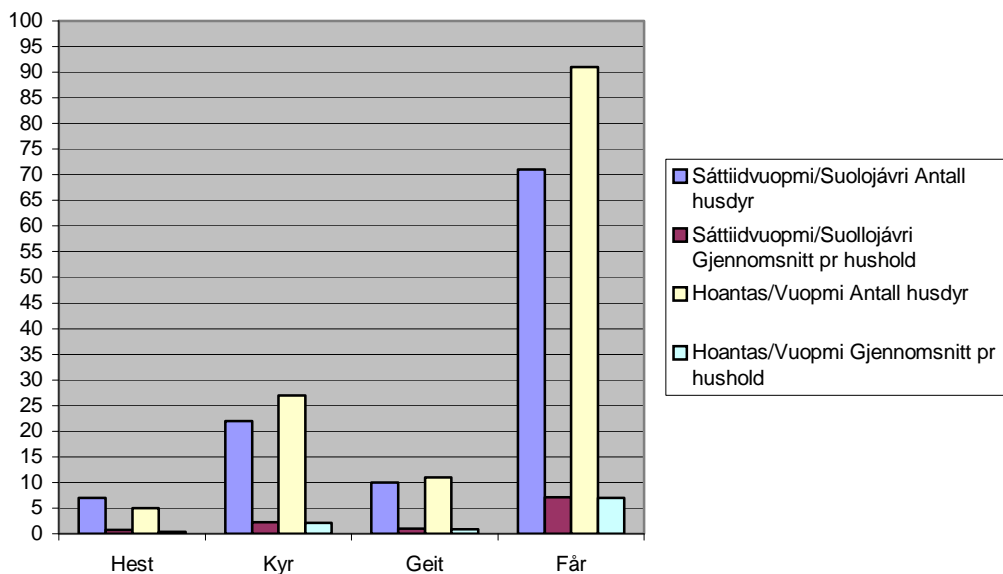
Appendiks 3 Totaltall og gjennomsnittstall hushold og gårder Hoantas/Vuopmi

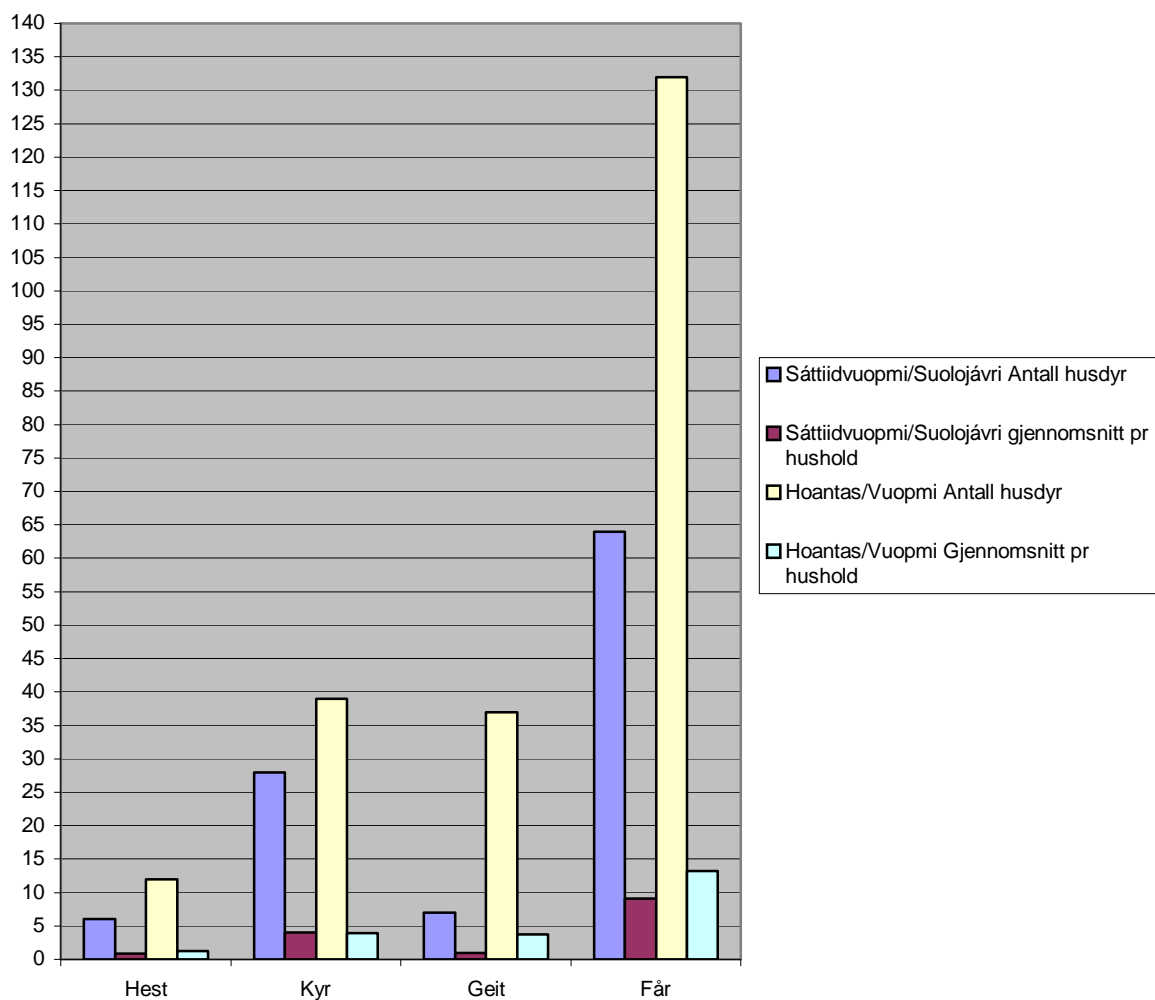
Appendiks 4 Lars Anderssens sytingsrein

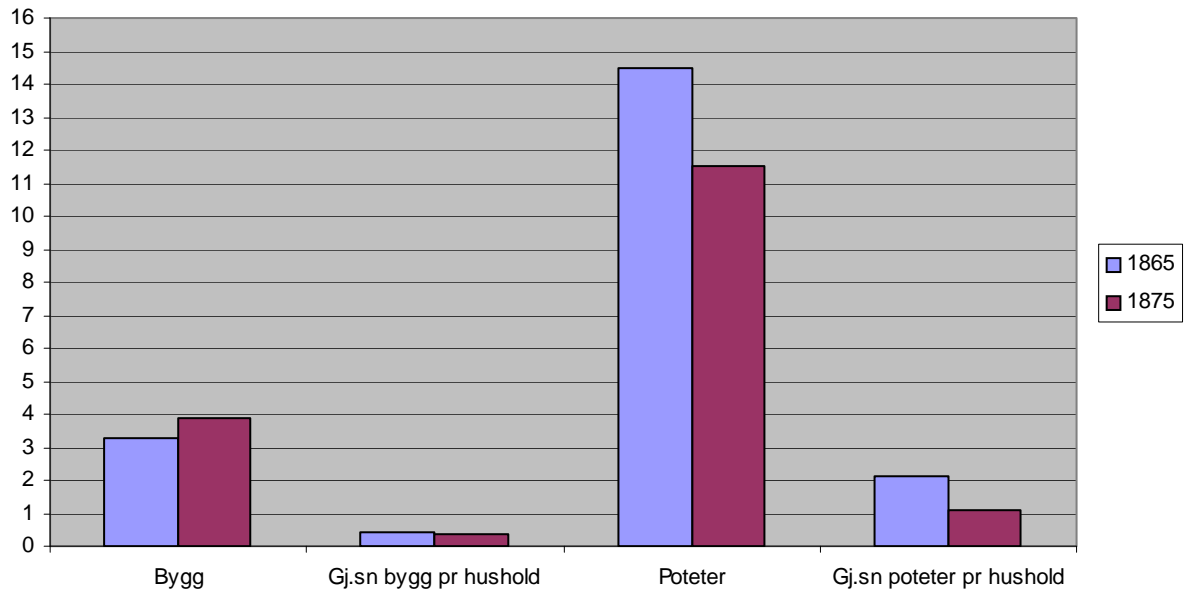
Appendiks 5 Gjennomsnitt og totalantall gårdsdyr 1875

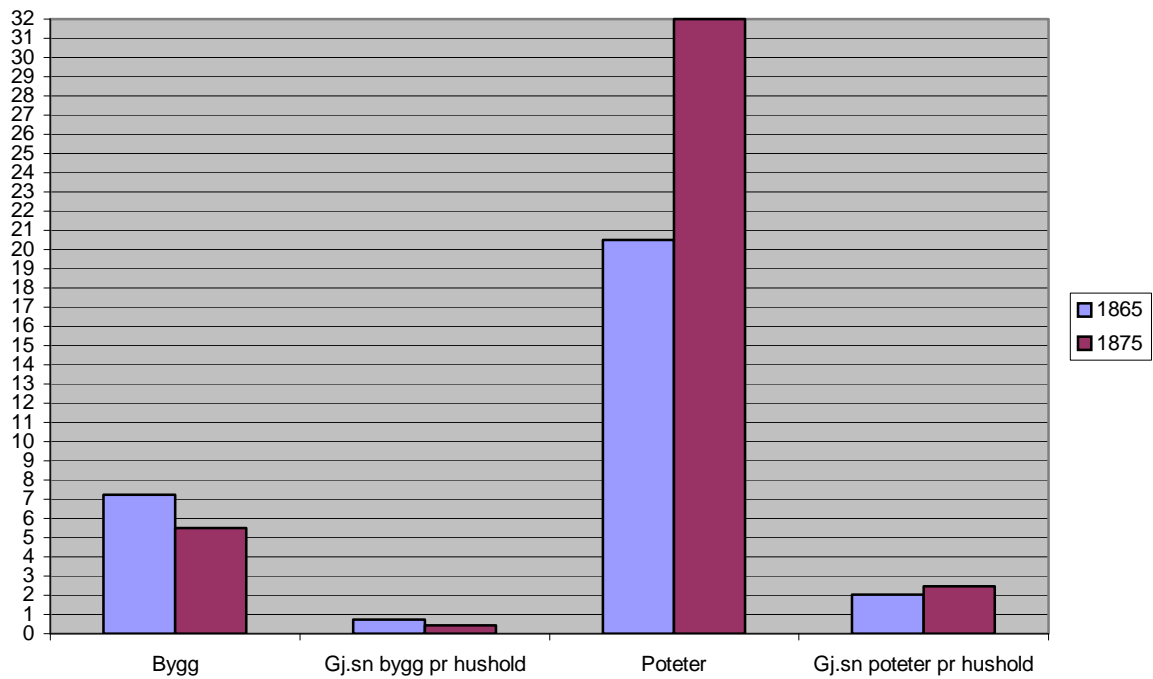
Appendiks 6 Gjennomsnitt og totalantall gårdsdyr 1865

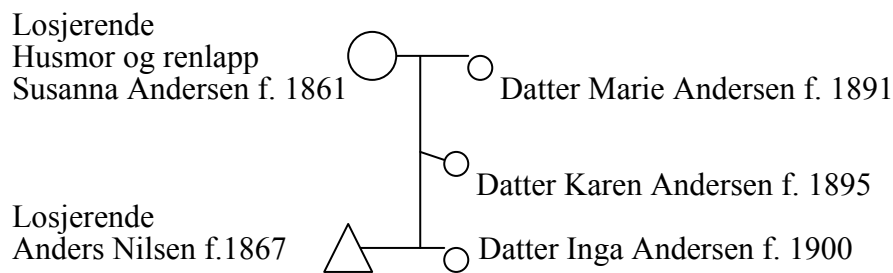
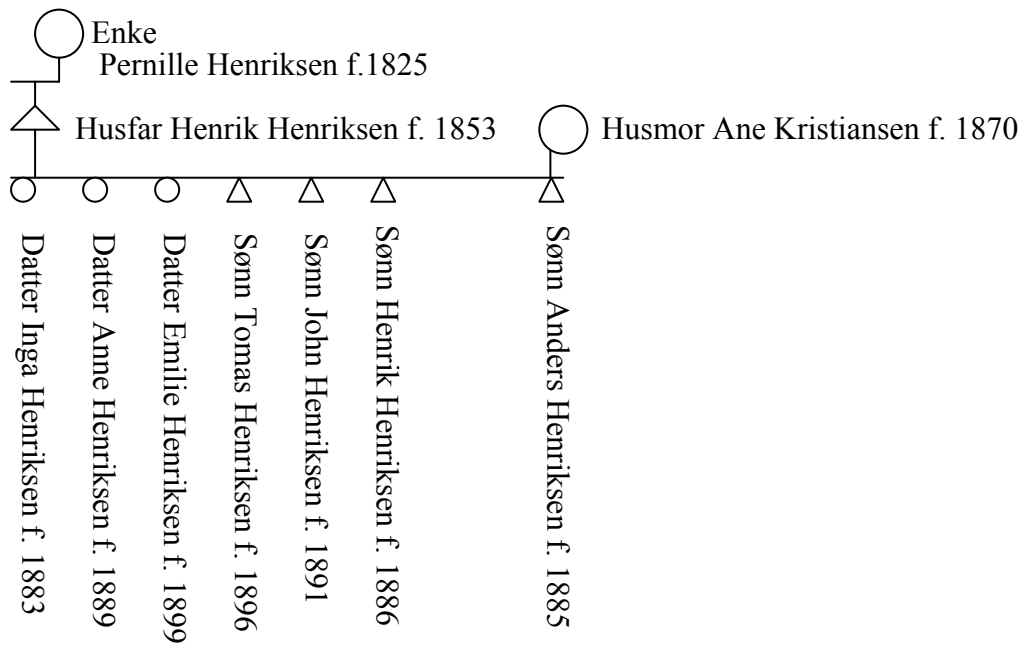
Appendiks 7 Antall utsæd tønner bygg og poteter undersøkelsesområde 1

Appendiks 8 Antall utsæd tønner bygg og poteter undersøkelsesområde 2

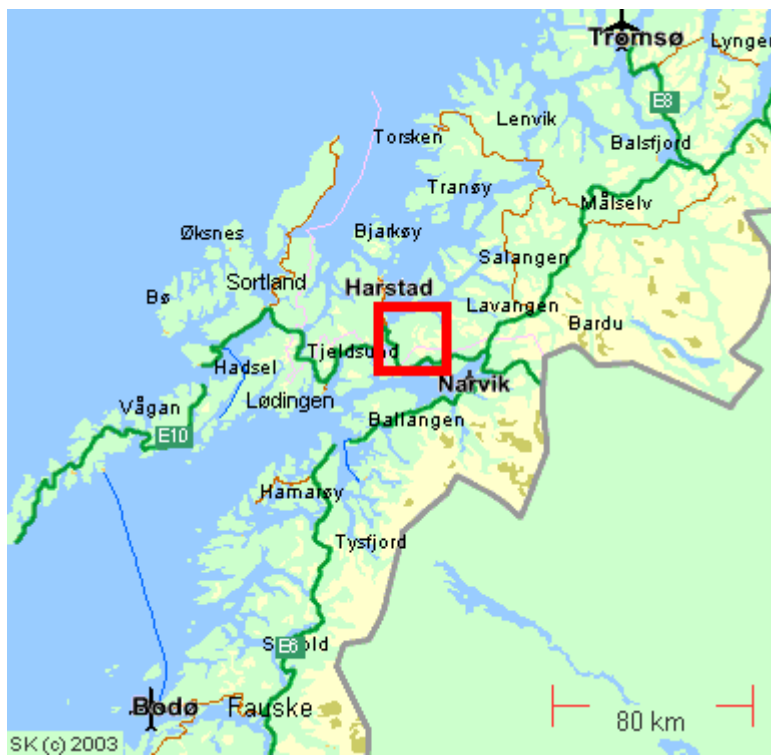

Appendiks 9 Illustrasjon av sammensetningen av husholdet til Henrik Henriksen, Hoantas²⁴⁷

²⁴⁷ FT Trondenes 1900: 43

Appendiks 10 Kart over undersøkelsesområde 1 og 2.

ISBN xxx-xx-xxxx-xxx-x